

Зәкір АСАБАЕВ

ӘН-ҒҰМЫР

Әәкір АСАБАЕВ

Ән-ғұмыр

Әссе-диалог

*Атақты әнші Ермек Серкебаевтың
жан сыры*

Алматы
«Парасат» журналы
2006 жыл

85.335.41

ББК84 Қаз 7-4

А 87

*Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат
министрлігінің бағдарламасы бойынша шыға-
рылды.*

А 87 АСАБАЕВ З. **Ән-ғұмыр**: Диалог-эссе. — Алматы
«Парасат» журналы, 2006 — 152 б.

ISBN 9965-27-401-0

Асқақ үні, әсте қайталанбайтын кең тынысты дауысы арқылы Қазақстанды әлемге танытқан Ермек Серкебаевты өзгені былай қойғанда, италиялық өнер тарландарының бірі: "Мың жылда бір туатын талант" деп бағалаған екен. Миллиондардың мейіріне бөлініп, әркімге асқақ сезім сыйлаған әншінің 80 жылдығына орай шығарылған бұл жинақта ел сүйіктісінің күнделікті тірлігінен бастап, өнер баспалдағындағы өрлеу, шарықтау сәттері сатылай баяндалады.

Кітап өнер сүйер қауымға және жалпы жұртшылыққа арналған.

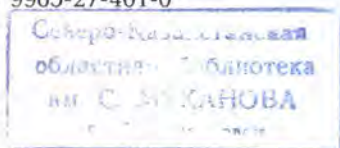
40991

ББК 84 Қаз 7-4

А 4702250201
00(05)-06

012

ISBN 9965-27-401-0

© Зәкір АСАБАЕВ., 2006

Аталық алғыс

Тағдыр менің маңдайыма әнші болуды жазыпты. Есімді білген бала кезден ән шырқап, скрипкада ойнап, мектепте оқып жүргенде көркемөнерпаздар үйірмесіне қатыстым, шағын оркестр құрамында музыкант болдым.

Солардың әсерінен бе, әкемнің физик бол дегеніне қарамай, әншілікке аңсарым ауды, консерваторияда оқып, кәсіби мамандыққа ие болдым. Оқи жүріп Абай атындағы опера және балет театрында қызмет істедім.

Содан бергі барлық ғұмырым сол өнер ордасында өтіп келеді. "Абай" операсынан бастап, басқа да толып жатқан спектакльдердің бірінде қатардағы, бірінде басты рөлдерді орындап, кәсіби жақтан жыл сайын сатылап өстім, талай-талай асулардан асып, мәртебем биіктеді. Отыз екі-отыз үш жасымда Қазақстан мен КСРО-ның Халық артисі атандым. Барлық кезде көрермендерге де, өзіме де бек ұнайтын "Севиль шаштаразындағы" Фигароның каватинасын өмірімнің қазығы деп білемін. Бірнеше мәрте Мемлекеттік сыйлыққа ие боп, Социалистік Еңбек Ері атануым да еңбегімнің еленіп, мерейімнің артқанына айғақ.

Бірақ осы уақытқа дейін мен жөнінде не өзім, не өзгелер – ең болмаса бір жапырақ – кітап жазбаппыз. Міне, енді ештен кеш жақсы дегендей, сол олқылықтың орны тола ма деп отырған жайым бар. Алдымен менімен жүргізген көлемді сұхбатты журналдың бірнеше санында жариялап, онан соң кітап етіп шығарған "Парасат" журналына, оның бас редакторы Баққожа Мұқаиға, басқа да жанашырлық көрсеткен ағайындарға аталық алғыс білдіремін.

Ермек СЕРКЕБАЕВ.

"Мен Мұқанға қарыздармын"

Маэстроға жолығудың сәті бірден түспегенмен, ақыры, міне, Бәрібаев көшесіндегі пәтеріне келіп, есіктің қоңырауын бастым. Үйге өзі ғана екен. Жайдары мінез, жарқын жүзбен қарсы алып, қас қағым сәтте біраз сырды ақтарып тастады.

...

— Сіз қазақ халқын әлемге танытқан әйгілі әншілердің бірісіз. Өмірден көргеніңіз көп шежіре қариясыз.

— Тоқта, тоқта! Қария дейсің бе? Апырай, ә! Адам өзі қартайса да, көңілі қартаймайды дегенді қазір біз де бастан кешіріп, байқап жүрміз, бауырым. 75-ке толып, бенефис өткізген едім, бәлкім, көрген шығарсың.

— Бұған дейін қаншама рет айтылып, жазылып жүрсе де, бәрібір, қалың қауым, әсіресе жас буын Сіз жөнінде толық білмейді, ғұмырнамаңыздың ашылмай жатқан қырлары аз еместей көрінеді. Сондықтан өзіңізбен жан-жақты, кең-молдау әңгімелесуді ниет еткен жай бар. Естуімізше, сіздің ата-анаңыз ағарту саласының мамандары болған көрінеді. Солар туралы айта отырсаңыз.

— Әкемнің есімі Бекмұхамбет емес, Бекмағамбет болатын. Туған жері — Көкшетау облысы Қызыл ту ауданына қарасты қазақ ауылдарының бірі. Кейін ол жер "Бидайық" совхозы делінді, қазір қалай аталатынын білмеймін. Әкемнің айтуынша, ол Ертістің Обь өзенімен түйісер тұста дүниеге келіпті. Әкемнің әкесі бір көпестің

малын бағып, бас-көз боп, тұрмыс-халін түзеген, еті тірі, жігерлі адам болыпты. 6-7 баласының бәрін оқытуға ден қойыпты. Басқаларын қайдам, әйтеуір, өз әкемнің Омбыда, одан кейін Уфадағы Ғалия медресесінде оқығанын білемін. Уфада ақын Мағжан Жұмабаевпен танысып, жастық шақтарын тай құлындай тебісіп, тату-тәтті, қызықты өткізсе керек.

Между прочим, әкем жөнінде ешкім онша көп сұрай бермеуші еді, сенің сұрағаның дұрыс болды. Сөйтіп, ол Омбы мен Уфада оқыпты. Онан соң шамалы уақыт ауылда бала оқытса керек. Бірінші әйелінің аты Күліш екен, одан Ғалия деген қызы бар, Талдықорғанда тұрады. Бала-шағалы. Жездеміз Ғабдыразақ органда жауапты қызметтер атқарған, шені полковник еді. Апам да, жиендеріміз де қатысып тұрады. Апамның ептеген ақындығы бар.

Әкем ауылдан Петропавл қаласына барып, педтехникумда сабақ беріп жүргенде — екінші рет — менің анам Зылиқаға үйленіпті. Мағжанның әйелінің аты да Зылиқа болатын. Екеуі де қаны татар болғанмен, жаны қазақ еді. Орта білімі бар анам негізінен үй шаруасында болды.

Петропавл мен Көкшетаудағы педтехникумда сабақ берген әкем Ақмола губерниялық халық-ағарту бөлімінде инспектор боп та істеп, фазтонға мініп жүретін, Көкшетаудан Алматыға ауысқан соң, ҚазПИ-ді сырттай бітіріп, сонда ұстаздық етті. Жас кезінен жазушылықпен айналысып, КазАПП-қа мүше, "Кедей сөзі" газетіне редактор болыпты. "Ташкент — нанды қала" деген романды қазақшаға аударған. Көрем десен, әне, сөреде тұр. В. Катаевтың "Жалғыз желкен жалтылдап" деген романын тәржімаладым деуші еді, бірақ неге екенін қайдам, ол басқа біреудің аудармасымен жарық көрді. Бала кезімізде, одан кейін де әкем Мағжаннан бастап Сәкен, Ілияс, Бейімбеттермен қатар жүріп, қызметтес болғанын оңашада там-тұмдап қана айтатын. Олардың бәрі халық жауы боп, атылып кетті ғой. Жеке пікірі шығар, кейін ашық айтатын кез келгенде Мағжанды жоғары бағалап, Сәбит пен Ғабит оған теңесе алмайды деп отыратын. Мағжанның әйелі Зылиқа апай әкем мен

шешеме өле-өлгенше келіп жүрді. Репрессия жылдарында, сірә, өз басына да қауіп төнгеннен бе екен, әкем артық сөйлемей, көбінесе томаға-тұйық, сақ жүретін. Тіпті, қанды көйлек досы Мағжанның әйелі үйге келгенде де бізге ауыздарыңа ие болыңдар дегендей емеурін білдіретін-ді.

Заңғар жазушы Мұқтар Әуезовті көзі тірісінде талай көрдік. Менің әкемнен 5-6 жас кіші болса керек. Мұқан мен орындайтын "Абай" роліне шын пейілден риза боп, қуана құптайтын, құттықтайтын. Өз басым қазақтың қандай халық екенін оның "Абай" эпопеясынан білдім десем, титтей өтірігі жоқ. Өне, сол данышпан маған: "Сенің әкеңнің аты жер жарып, дүрілдеп тұрғанда менің бұтымда жыртық дамбал да жоқ еді", — дейтін.

— Сөйтіп, әкеңіз Петропавлда екінші рет үйленген деңіз. Сіз тұңғышысыз ба?

— Иә, тұңғышымын. 1926 жылы Петропавлда тудым. Екі-үш жасымда Көкшетауға көшіп, әкем сондағы педтехникумда дәріс беріпті. Екінші класты сонда бітірген соң, әкемнің қызмет бабына байланысты Алматыға қоныс аудардық. Үшінші кластан бастап 54 мектепте оқып, содан бері Алматыда тұрып келеміз.

— Бала кезіңізде ауылға, әкеңіздің туматуыстарына барып тұрдыңыз ба? Ауылдың тіршілік-тынысы, қазақы болмысына қанықсыз ба?

— Маған ауылға баруға мүмкіндік тумады. Ал інім Мұратты әкем ауылға жиі апаратын, сондықтан ба, ол қазақ тіліне менен жүйрік, еркін сөйлейді. Ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрыпқа да жетік.

— Неше ағайындысыздар?

— Әкемнің бірінші әйелінен Ғалия деген апамыз бар дедім ғой. Ал бір ата-анадан үшеуіміз, Мәскеудің Болат және түсті металдар институтында оқыған — менен бес жас кіші — қарындасым Рауза ертерек қайтыс болды, өзінен кереметтей әнші шығуы мүмкін еді, бұйырмаған соң амал жоқ. Інім Мұрат, өзін де білетін шығарсың, белгілі музыкант, "Қазақстанның халық артисі", қазір Алматы қаласы әкімшілігі жанындағы камералық оркестрдің дирижері.

— "Алып анадан" дейді ғой, Ерекел! Сіздің атақты

әнші болуыңызға ата-анаңыздың ықпал-әсері болды ма? Олардың өнерге қатыстары қалай еді? Ән салып, музыка аспаптарында ойнаушы ма еді?

— Жалпы, ұмытпай тұрғанда айтып қояйын, біздің әулет Бөртебай, Серкебай деген кісілерден тарайды. Серкебайдан өзге өрен-жарандарын айтпағанда, жеті ағайынды әкем мен біздер болсақ, Бөртебайдың үрім-бұтағы да өсіп-өнген. Анау 28 гвардияшы-панфиловшылар атындағы паркте Бейсембай Үмбетбаев деген белгілі азаматпен қатар жерленген көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері Фазыл Кәріпжанов сол Бөртебайдан тарайды. Басқа Кәріпжановтар да бар. Ал жеті атамызда өнер саласында аты шыққан кімдер болғанын білмеймін. Әкем де, шешем де қара жаяу емес-ті, екеуі де ән-күйді, музыканы жақсы көретін, ұнататын, сүйетін. Анамның құлаққа жағымды нәзік даусы бар еді. Ол да, әкем де жай дауыспен, мәнерін бұзбай ән салатын, негізінен халық әндері. Неге екенін білмеймін, қайтыс болардың алдында әкемнің көзінен мөлт-мөлт жас тамшылап жатып, сондай бір мұңды үнмен “Қызыл бидайды” айтқаны әлі күнге дейін құлағымда. Марқұмның өмірі туған ел, өскен жері — ән-жырдың қайнар көзі, аруақты да қасиетті Арқаны аңсаумен өтті ме, кім білсін?! Ұлы Абай “Туғанда дүние есігін ашады өлең, өлеңмен жер қойнына кірер денең” демеуші ме еді. Әкем жарық дүниемен өлең айтып жатып қоштасты. Ой, жалған-ай!

— Әйтсе де, сізге бала кезіңізде музыкадан аздықөпті әсер еткен ағамдар болған шығар?

— А-а-а! Иә, неге болмасын, болғанда қандай! Фазылжан, Ғалымжан дейтін нағашыларым скрипка, тағы басқа аспаптарда ойнайтын. Оларды есім кете құмартып тыңдайтынмын. Фазылжан нағашымның үйіндегі Әмина апай, орысша бір ауыз сөз білмесе де, тұла бойы тұнған қазына іспетті еді, Магишакар әжемнің тағлымды сөздері, шырқайтын әндері, тәлім-тәрбиесін қалай ұмытайын. Өз үйімізде де скрипка болатын. Аспапты қолға қалай ұстау, қалай ойнауды Ғалымжан нағашым ерінбей-жалықпай үйрететін. Қысқасы, жас кезімде скрипкада ойнап, ән салатынмын. Даусым қыздың үніндей жіңішке еді.

Фазылжан мен Ғалымжан нағашыларымның екеуі де соғысқа қатысқан. Жандары жәннатта болсын...

— Бала кезімде ән салдым, скрипкада ойнадым дегіңіз. Қай кезде де атышулы әнші, музыканттардың көбі үлкен өнерге алғашқы қадамдарын музыка мектебінен бастаған ғой. Сіз ше?

— Менде сәл басқашалау. Музыкаға талап, ынта-ықыласым зор болғанмен, физика пәнін ұнататынмын. Үлгерімім жақсы болатын. Егер соны оқысам, әй, жаман физик болмас едім-ау деп ойлаймын. Әкем де физик болуымды қалайтын. Күтпеген жерден соғыс басталған соң, ертеңгі күнімізді көбірек ойлаған әкем мені сөзсіз физика-математика факультетіне берем деп жүрді. Өзім де солай ойлағанмен, музыкаға деген құштарлық күннен-күнге күшейе берді. Сірә, бетінен қақпайын деді ме екен, меселімді қайтарғысы келмеген әкем 7 кластан бастап П.И.Чайковский атындағы музыкалық училищеге түсірді. Үш жылдан кейін отбасымызға материалдық көмек жасау қажет болғандықтан, оқуды тастап, жұмыс іздеуге тура келді.

Үйде бір топ жанбыз, кіріс аз, шығын көп. Әкемнің тапқаны жұмырға жұқ болмайтынын көріп, біліп жүремін. Онда барамын, мұнда барамын, реті келмейді. Бір күні әйтеуір радиоға диктор болып орналасудың сәті түсті. Табысы тәуір, үй-ішіме жәрдемдесуге мүмкіндік туды.

— Оқуын оқымай-ақ бірген диктор болдыңыз ба? Қазақша ма, орысша ма?

— Скрипкашы Семен Коробченко дейтін жолдасым болушы еді, бірде үйлеріне барсам, соның Леонид деген інісі: "Ермек, саған жұмыс керек пе?" — десін. "Керек", — деймін. "Онда радиоға кел". "Онда не бар?" "Дауыс ырғағың, мәнерің жақсы, меніңше, дикторлыққа жарап тұрсың". "Мейлі", — дедім. Леонидтің өзі диктор болатын. Бардық. Көрді. Тексерді. Қызметке алды. Ол шақтарда КазТАГ-тың хабарын бүкіл елге радио арқылы тарату үрдісі бар-тын. Киностудияның құжатты фильмдеріне диктор қажет. Радиодағы негізгі жұмыспен бірге, соларды да қоса атқарып жүрдім. Жалақым 1500 сом. Бұл ол кезде үлкен ақша. Үйімізге ырыс кіріп, береке

дарығандай болды. А-а, айтпақшы, қай тілде диктор болдың деп пе едің? Қазақша. Көп жұрт мені орыс мектебінде оқығандықтан қазақшаға шорқақ деп ойлайтын болу керек, олай емес. Қазақ жазушысының баласы қазақ тілін білмесе, қалай болғаны? Әрине, орыс тіліне бейімдеу екенім рас. Қазір бұрынғы одақтас республикалардың бізден басқасы, тіпті анау славян тектес украин, белорустарға дейін орыс тілін мансұқтап, теріс айналып жатыр ғой. Ол қате. Орыс тілі әлемдік тілдердің санатына жатады. Сонда не, қазақ пен латыш немесе қазақ пен армян, грузин мен молдаван бір-бірімен аудармашы арқылы сөйлесуі керек пе? Сондықтан орыс тілі керек. Ал әр ұлт өз ана тілін қорғау, сақтау, дамыту басқа гәп. Ана тілсіз ұлт болмайды.

— Әнуарбек Байжанбаев туралы не айтасыз? Ол кісі жөнінде әртүрлі қызық әңгімелер естіледі. Есіңізде қалғандары бар ма?

— Әнуарбек Байжанбаев менің ұстазым болатын. Қуақы, әзілкеш, сөз тапқыш, зиялы кісі еді. Өнекенің өз басы туралы, не ол айтты дейтін әңгімелер аз емес. Шапағатын көп көрдім. Соғыстан кейінгі жылдарда "маған егер Сталиннің бұйрығын оқу керек болса, эфирге шығар алдында 150 грамм, Калининнің жарлығын оқу керек болса, 100 грамм жетеді, допингім сол" деп күлдіретін. Аздап ішетін, әрине. Бірақ "қазақтың Левитаны" аталғаны әділ.

— Сіз диктор боп жүрген кезіңізде композиторлардың бірі дарыныңызды байқал, үлкен өнерге — әншілікке баулыды дегенді құлағымыз шалған. Ол кім?

— Радиоға келгеннен бастап сондағы әнші, күйші, музыкалық ұжымдарға ден қойып, көкейге де, көңілге де тоқып жүрдім. Радио таңғы 6 сағат 30 минутта ашылады. Жұмысқа кешікпеу үшін сағат 5-те тұрып, жаяу барамын. Қызмет орныма жеткенше бар даусыммен әнге басамын. Радиода хор, орыс халық аспаптарының симфониялық оркестрі, басқа да толып жатқан әнші, күйші, музыкант, дирижер, концертмейстрлер болатын. Қол қалт етсе, соларға жанасамын. Симфониялық оркестр құрамында елеусіздеу боп екі музыкант отыратын. Екеуі де орыстың домра аспабында ойнайды. Бірі — Фуат Мансұров, бірі

— Тұрғыт Османов. Тұрғытпен қатты достасып, үйінен шықпайтынмын. Әкесі репрессияға ұшыраған пақыр екен. Кейін Фуат та, Тұрғыт та жоғары білім алып, атақты дирижер болды. Бүгінде Тұрғыт бақилық, Фуат аман-сау, қызмет істеп жүр.

Әлбетте, ылғи өнер адамдарының ішінде жүрген соң, ара-тұра ән саламын және қалай саламын десейші! Соны сезетін хор жетекшісі Антон Максимович Москаленко бірде мені өзіне шақырды да: "Байқауымша, сенде дауыс бар, көне, бір ән айтшы", — деді. Айттым. "Жақсы, - деді ол, — сенің даусың жолға қойылған дауыс екен, мүкісі жоқ, қайдан үйренгенсің?". Скрипкада ойнайтынымды, музыкалық училищеде оқығанымды айттым. "Түсінікті, — деді Москаленко. — Әзірше хор құрамында ән салуға қалайсың? Кейінгісін көре жатамыз".

Бірден келістім. Келістім де, хордың құрамында ән сала бастадым. Оны місе тұтпай, концертмейстрлердің сүйемелдеуімен атышулы опералардан классикалық арияларды орындап жүрдім. Мен айтатын Рубинштейннің "Нерон" операсындағы эпиталама (үйлену тойының әні), Чайковскийдің "Иоланта" операсындағы Роберттің ариясы кәсіби әншілерден кем түспейтін. Бәлкім, сондықтан болар, Мәскеудегі — Качалов көшесі 24 — дыбыс жазатын үйге ән жаздыруға талай рет барғаным. Сонда атақты Левитанға жолығып: "Мен Серкебаевпын, сізбен танысқым келеді", — дегенімде, ол бетіме күлімсірей қарап: "Ермек, сені кім білмейді", — дегені есімде.

Байқап отырсың ба, ол кезде мен әлі кәсіби әнші емеспін, қазақ радиосының дикторы, өз бетінше ән айтып жүретін беймәлімдеу адаммын. Оған басты себепкер — Антон Максимович Москаленко. Әнші ретінде жолымды бірінші ашқан сол. Ал әлгі сен айтқан композитор содан кейін. Ол әлі соншалық атақты емес-ті. Бірақ аға ретінде асты-үстіне түсіп, сыйлайтынбыз. Кім екенін біліп отырсың ба? Мұқан Төлебаев!

— "Біржан-Сара" операсы сол кездерде қойылған жоқ па еді?

— Қойылуын қойылған. Алайда, Байғали Досымжанов, Әнуарбек Үмбетбаев, Шабал

Бейсековалардың Сталиндік сыйлық алып, олардың да, авторының да дүрілдегені одан көп кейін. Мұқан Төлебаев КСРО Халық артисі атағын екінші онкүндікте алды.

Радиода көркемдік жетекші боп істейтін Мұқан Төлебаев менің ән салатынымды байқап, сыртымнан көз салып жүреді екен. Бірде өзіне шақырып, “кәне, бала, бір ария орындашы” деді. Радионың симфониялық оркестріне қосылып, Чайковскийдің “Евгений Онегин” операсындағы Гремминнің ариясын шырқадым. Оған дейін опера театрына жиі барып, аталмыш арияны да, басқаларын да тыңдаушы едім. Сондықтан оңай айтылды. Ария бірден (сол шақтағы дәстүр бойынша) радиодан берілді. Ізінше күллі республиканы білмеймін, Алматы бірден шу ете түсті. Опера театрының басшылары да тыңдапты.

Орындау мәнерімді тұңғыш рет көзбен көріп, ықлас қоя тыңдаған Мұқан мәз-мейрам, қатқылдау көрінетін қара қошқыл өңі нұрланып: “Ей, бала, кәне, жүр менімен бірге, театрға барамыз, сенің орның мұнда емес, сонда”, — деді арқамнан қағып.

Мұқанға ілесіп театрға бардым. Директор Райхан Жұмин жылы шыраймен қарсылап, қасында отырған бас дирижер Григорий Арнольдович Столяровқа таныстырды. Сол арада аяқ астынан бір ән айтуымды сұрады. Айттым. “Қабылдау бөлмеге шыға тұр”, — деді. Шықтым. Сәлден соң директордың кабинетінен атып шыққан Мұқан: “Құттықтаймын, бала! Сені жұмысқа қабылдайтын болды. Жалақың жоғары категориялы — 1500 сом, оған қосымша азық-түлікке литерлі карточка аласың”, — деді.

Сөйтіп, мәселе аяқ астынан шешілді. Басшылар мені нақ сол сәтте қызметке алу жөнінде бұйрық та шығарып жіберген болу керек. Залға кіріп, осы мекеменің нақ бір туабітті адамындай аяқты алшаң-алшаң басып жүрмін. Сахнаға шықтым. Әне, сол мезгілде өз-өзімнен құтым қашып, зәрем зәр түбіне кете қорқайын. Неге дейсің бе? Ал қабылдады. Операларға қатысып, ариялар орындармын. Сонда олар қандай опера, қандай роль? Жанама рольдер ме? Көпке ұзаймын ба, ұзамаймын ба?

Әлбетте, мүмкіндігім, талантым бар, бірақ моральдық құқым жоқ. Жүрексінуге себебім сол. Салым суға кетіп, сахнада ән шырқауға мұрша болмасын жан-тәніммен сездім, ұқтым, түсіндім. Не істеу керек? Кету керек. Қайда? Әзірше бұрынғы істеп жүрген жерім — радиоға. Бірақ одан да кетемін. Консерваторияға түсемін. Бұл соңғы шешім. Өзгермейтін байлам. Өміріме осындай бетбұрыс жасағаны үшін Мұқанға мың да бір рахмет!

— Жалпы дикторлыққа дейін өнерге қатысыңыз болып па еді, сахнаға шығып па едіңіз? Әншілікке кездейсоқ келдім деп ойламайсыз ба?

— Мектепте оқып жүргенде көркемөнерпаздар үйірмесіне қатысып, аспаптық ансамбльде флейтада (қолдан жасаған сыбызғы) ойнадым. 4-5 кластарда оқып жүргенде қазіргі Гоголь мен Пушкин көшелерінің бұрышындағы пионерлер үйінде сан рет өнер көрсеттік. Өне, солайша музыкалық училищеге түскенге дейін тәп-тәуір дайындығым болды.

Училищеде скрипкада ойнауды шыңдап, жетілдіре түстім. Ондағы оқуды үзіп, жұмысқа орналасқан соң ара-тұра радиодан ән салып, тіпті Мәскеуге барып жаздырып жүрсем де, сахнаға шыға қойған жоқ едім. Мен өзімді ешқашанда әншілікке кездейсоқ келдім деп ойламаймын. Керісінше, Өміре де, Ақан да емес, өз амплуамды тапқан әнші Ермекпін. Ерте ме, кеш пе, өнер айдынында құлашты кең сермеп, еркін жүзетін сәт сағаты бәрібір туар еді. Оған сенімім кәміл.

— Алғаш тыңдарман қауым сізді опера әншісі ретінде танып-білген. Тұңғыш рет қай партияны орындадыңыз? Көрермен қалай қарсы алды? Сын айтушылар, қасақана бұра тартқандар ұшырасты ма? Опера әншісі болуға дайындық кезінде соны орындасам деп армандаған рольдеріңіз болды ма?

— Театрдан кеттім. Радиоға қайтып оралдым. Бірақ мұнда ұзақ аялдасымды олар да, өзім де білетінмін. Бұл кезде радио жанындағы хор дирижері Антон Максимович Москаленконың орнына Орлов деген келген-ді. Зайыбы Валентина Ивановна концертмейстр-тін. Обалы қайсы, олар да маған қолдау көрсетіп, Орловтың қарауында ән салуды жалғастырып жүрдім. Орлов консерваторияға

түссем деген талабымды қуаттап, қолдау көрсетті, лайындалуыма көмек жасады.

1946 жылы консерваторияға құжат тапсырдым, даусымды тыңдаған мамандар бірауыздан оқуға қабылдады. Қазақ өнерінің өркен жаюына бір кісідей тер төгіп, үлес қосқан зиялы маман Иван Васильевич Крутлыхин консерваторияның директоры, әйелі Антонина Васильевна Крутлыхина Қазақстанның халық артисі еді. Олардың да, басқалардың да музыка саласындағы еңбегі, тіпті, қимыл-қозғалыс, жүріс-тұрыстарына дейін біздерге үлгі, өнеге-тің. Ән класында "Қазақстанның өнерге еңбек сіңірген қайраткері" Александр Матвеевич Курганов дәріс берді. Оның Алматыға қалай табан тірегені өзінше оқиға. Мұнда соғыс жылдарында шығармашылық жұмыстармен келген ол кері қайта алмай, біраз уақыт аш-жалаңаш жүріпті. "Өлмегенге өлі балық" дегендей, көшеде қаңғырып жүрген пақыр бірде опера театры директорының орынбасары Я.А.Лубяноймен ұшырасып қалып, ол өздеріне жұмысқа шақырыпты да, бесаспап білгір маманның содан бастап бағы жанып сала беріпті. Курганов көптеген дарын иесіне ақыл-кеңес беріп, қол ұшын созыпты. Кейін консерваторияға ауысыпты. Ұстаз ретінде біліміне тәжірибесі сай, асқан сауатты, жаны таза, кісілігі мол, ғажап адамға қарыздар жалғыз мен ғана емес, олар тіпті көп. Консерваторияны 1951 жылы сол Кургановтың класында бітіріп, "опера-концерттік орындаушы" деген мамандық алып шықтым.

— ***Ә, театрға сонан соң келдім деңіз.***

— Жо-жоқ, театрға бірінші рет қабылдағанда қашып кеттім дедім ғой. Ал екінші рет 1947 жылы — консерваторияға түсіп, көңілім жайланғандай болған соң — жұмысқа алуларын сұрап, өзім бардым. Алуын алды. Алайда, айлық жалақы алғашқы кездегі өздері айтқаннан едәуір төмен — 1100 сом болды. Карточка да жұпыны. Шалқайып қайтейін, барға мәзір, көндім, келістім. Әрі оқып, әрі жұмыс істедім. Басты рольді бірден кім берсін, біраз уақыт "Абай" операсындағы Көкбай секілді уақ-түйек партияларды орындап жүрдім.

— ***Ғафу етіңіз, "Ер Тарғын" операсының ескі фонограммасында атышулы "Көк аршын" әнінің әуезімен***

орындалатын шағын партия бар. Өзіңіз айтып отырған уақ-түйектердің бірі сол болса керек, шамасы. Ұсақ-түйек болса да, құлаққа жағымды үн ерекше естіліп, жанды баурайтын. Соны сіз орындап па едіңіз?

— Солай шығар. Бірақ жатпай-тұрмай ізденумен болдым. Түбі кәдеге асар деген оймен, "Абайдағы" Абай партиясын ешкімге білдірместен, өз бетімше жаттап, толық игеріп алдым. Айтқандай-ақ, консерваторияны бітіретін жылы Абай ролін орындадым. Одан көп ұзамай "Евгений Онегиндегі" Евгений, "Травиатадағы" Жермон рольдерінде көріндім. Ендігі дәмем — "Севиль шаштаразындағы" Фигароның ролі. Бірақ ол қиынның қиыны, жүрек дауаламайды, кәдімгідей сескенемін. Әйтсе де, аталмыш опера сахнаға шығатындай күн туса, үміт жоқ емес. Ақыры түбі қайырлы боп, ол мақсатқа да жеттім. "Травиата" да солай.

— Күләш, Қанабек, Құрманбек, Ғарифолла, Әнуарбек, Байғали, Қаукен, Шабал сынды тарландар бар еді-ау. Олар сізді қалай қабылдады? Жылы құшағын ашқандар да, тоң-теріс қарағандар да болған шығар. Оның үстіне, олар қазақша, сіз орысша сөйлейсіз. Түсінбестік болушы ма еді?

— Қазақ операсының шаңырағын көтеріскен, халық арасынан шыққан табиғи дарын иелерінің кәсіби білімі болмаса да, әрқайсысы өзінше алып бәйтерек еді. Сырттай маңғаз, арыстандай айбатты көрінетін аға-апалардың бойындағы кісілік қасиет, ішкі мәдениет, қарапайымдылық, кішіпейілдіктерінде шек жоқ-тын. Әлбетте, әрбірінде өзіне тән мінез-құлық, адами, пенделік қасиеттер де байқалмай тұрмайтын. Құрекең қызбалау, Қанекең серілеу, Ғарекең тұйықтау, Байғали тым биязы, Әнуарбек мақтаншақтау, Қаукен қылжақпастау дегендей. Күләш пен Шабал апаларымыз мейлінше сыпайы еді. Жеке пікірім ғой. Ешбірінен жатсыну, өзін айтып отырғандай тоң-терістік сезген емеспін. Бәрі жылы қарайтын, еркелететін, қолдары қалт етсе, үйлеріне шақыратын. Мүсілім Абдуллиннің өзі екі күннің бірінде үйге жүр, ас дайын деп жік-жапар болатын. Өте қонақжай, текті жан еді марқұм.

Ал енді "олар қазақша, сіз орысша сөйлейсіз.

Араларыңызда түсінбестік болушы ма еді" дейсің. Оны кім айтып жүр саған, біздің бәріміз де қазақпен қазақша, орыспен орысша сөйлесетінбіз. Бұл жағынан арамызда түсінбестік болған емес. Қайта олар қала баласы саналатын менің қазақша сөйлейтініме ризалық білдіріп, шеттерінен қолпаштайтын. Жаңа ғана мен еншіме әлі басты роль тимей жатып, Абай айтатын бүкіл партияны күнілгері жаттап алдым демедім бе? Сол қазақ тілін білгеннің арқасы емей не? Айтқандай, ержете келе әкеме "мені неге қазақ мектебіне бермедіңдер" дегенім бар. Ол "заман солай болды ғой" деді де қойды.

— "Ер Тарғын" операсында Ер Тарғынның ролін орындағыңыз. Опера авторы — Е.Брусиловский. Сол адам Қазақстанға өкпелеп кеткен дейді. Осы жөнінде білетіндеріңіз бар ма?

— Несі бар, әділдік, шындық тұрғысынан көрген-білгенімді айтуыма болады. Е.Брусиловскийдің еңбегі өлшеусіз. "Жалбыр", "Қыз Жібек", "Ер Тарғынды" қосқанда — сахнаға шыққаны бар, шықпағаны бар — ол 31 опера жазды, аз ба, көп пе, өзің бағамдай бер. Сол арқылы қазақтың небір асыл ән-күйлерінің мәңгі сақталып қалуына дәнекер болды. Сонда бұл оңай тірлік пе? Ой, дүние-ай! Біреулер соны да көпсініп, кезінде кейбір опералардың афишаларында Е.Брусиловскийдің атын атамай, "музыкасы халықтікі" деп жазғанды да білеміз. Онан соң ол қалай өкпелемейді? "КСРО халық артисі" атағына лайық еді. Қимады. Терісіне сыймай ашуланған марқұмның әкімқараларға қатты-қатты сөздер айтып, Мәскеуге біржола кетіп қалғаны жанға батады. Өкінішті!

— Консерваторияда оқи жүріп, әрі опера театрында жұмыс істегім дегіңіз. Сіз сахнаға шығатын күндерде ата-ана, тума-туыс, дос-жаран, жақын-жуықтарыңызды театрға әдейілеп шақырушы ма едіңіз? Сіз орындағын партиялар туралы қандай лебіз білдіретін? Олардың пікіріне құлақ асушы ма едіңіз?

— Құдай сақтасын, арзан абырой-атақ үшін үйме-жүйме гүлдестесін арқалап, дүмеп жату дейтін ешқашан болған емес, өз басым алашапқынды жаратпайтынмын және ондай нәрсе ойыма да келмейтін. Ата-анам да, тума-

туыс, жора-жолдастар да театрға қаласа баратын, қаламаса өздері білетін. Осы кезде ғой, біреу-міреу сахнаға шығатын болса, алыстағы ауыл-аймақтан бастап, айнала-төңіректегі күллі үрім-бұтақтарына дейін шұбырып келіп, сапырылысып жататыны. Әлбетте, келсін, көрсін, егер өнерді шын сүйіп, риясыз бағалап, жан-тәндерімен ұға аларлық шамалары болса. Сол шіркіндер өздеріне жақын өнерпаздарға ғана барып, басқаларына айында-жылында бір рет аяқ баспаса ше? Ештеңенің мәнін түсінбей, текке қара көбейтуден не қайыр, не мұрат?! Қарадан-қарап жан жүдейді, көңіл қабарады. Өз басым тіпті әке-шешемнің театрға қашан келіп, қашан кететініне де мән бермейтінмін. “Пәлен күнгі спектакльде сен ойнайды екенсің, бізді шақыр, орын әпер” деп олар да ешқашан айтқан емес. Өзім де інім Мұрат пен оның қызы (скрипкашы) Жәмиләнің өнерін қызықтауға көңілім қаласа барамын, қаламаса бармаймын.

...

Төрт бес сағатқа созылған бірінші күнгі сұхбат осымен аяқталып, екеуміз де әжептәуір шаршағанымызды сезіндік. Ерекең рояльға отырды да, өнге басты. Көдімгі “Сырымбет”. Бірген сергіп сала бердік...

"Ой, дәурен-ай!"

156091
— Ана жолы айттым ғой, Омбы, Петропавл, Көкшетау сапарының қамындамын, бір аптадан кейін аттанамын, қазір тіс дәрігеріне қаралып жүрмін, онан соң сен өзін, бауырым, следователь сияқты екенсің, шаршап қаламын. Мейлі, келе бер, бірақ біліп қой, көп уақытым жоқ, келістік пе?" Бұл екінші сұхбаттасу алдындағы әңгіме. Жарықтықтың көңіл-күйі жоқ па деген күдікпен бөлмеге кіре бергеннен:

— Өткендегі сұхбатта әкем жайлы біраз айтыппыз ғой, журналдан оқығанда жыладым, әлі де айтатын нәрсе көп, бірақ сол жолы Алматыға біржола табан тірегенге дейін оның аз уақыт Алматыда, одан Шымкентте қызмет істегенін ұмыт қалдырыппын. Мен ол кезде тым жаспын. Шымкентке не үшін барып жүргенін қайдан білейін, — деп ағыл-тегіл сөйлеп берсін.

— Сіз ол кісі Петропавл мен Көкшетаудағы педтехникумдарға сабақ берген дегіңіз ғой. Сол шақтарда сондай оқу орны Шымкентте де болған, біраз уақыт Жүсіпбек Аймауытов басшылық еткен. Мағжанды жақсы білген, ардақ тұтқан. Әкеңізді де білгендіктен бірге жұмыс істеуге шақырған болуы мүмкін. Кейбір құжаттарда Жүсіпбек Аймауытовтың Шымкентте қамауға алынғаны айтылады, — дегім.

— Қисыны бар, — деді сұқ саусағын шошайтып. — Демек, Жүсіпбек ұсталысымен әкем ел жаққа кеткен болды-ау, сірә. Бұл қай жылдар?

— 1920 жылдардың соңы болса керек.

— Елге еңбегі сіңген небір өрен жүйрік ғылым, қоғам қайраткерлеріне дәріс берген әкемнің терең парасат иесі

бола тұра ешкімге керегі жоқтай қарапайым, жұпыны ғұмыр кешкеніне қазірге дейін жүрегім ауырады, қапаланамын.

— Ол кісінің бірі дирижер, әрі музыкант, бірі композитор өзге ұрпақтарын айтпағанда, отыз жетінің ойранынан аман қалып, сіздей ұлы әншіні тәрбиелеп өсіргеніне шүкір деу керек болар.

— Әрине!

Жүзі жадырады. Көңілденді. Орнынан тұрып, әрі-бері жүргі.

— Сол шақтарға, театрға жұмысқа тұрып, өзгелермен ық тірескен тұстарға сізді ұрыншақтау, өзімшіл болды дейді. Шын ба, ғайбат па?

— Пах! Ұрыншақ!... Өзімшіл!... “Жақсының артынан сөз ереді, жаманның атынан бөз ереді” демеуші ме еді. Кімнің аузына қақпақ боласың? Ұрыншақ боп ешкімнің басын жарып, көзін шығарған жоқпын, өзімшіл деген де бекер. Қайта қызметтес ағайындардың көбімен сыйласып, сырлас-мұндас болдық. Шығармашылық тұрғыдан біреу менің жолыма, не мен біреудің жолына кесе көлденең тұрған емеспін. Тіпті, менімен бақ таластыратын ешкім жоқ болатын. Мұнымды дұрыс түсін!

— Осы жерде мынандай сұрақтың реті келіп тұр. Барлық адамда алғашқы махаббат деген болады. Сіз алғаш ғашық болған қыз кім еді? Есіңізге аласыз ба? Кейінгі тағдыры қалай болды? Онан кейін де ғашық болған шығарсыз? Сізге де ғашық болған арулар аз емесі айтпаса да түсінікті. Олардың сезіміне сезіммен жауап бердіңіз бе? Құпия болмаса, аты-жөндері қалай еді?

— Мм... м... Алғашқы махаббат... Махаббат па, балаң сезім бе? Әй, соңғысы дұрыс болар. 6-шы класта оқып жүргенде жасы менен үлкен, 8-ші класта оқитын Римма деген қызға есім кете ынтам ауды. Сұлудың сұлуы еді. Ақ дидары жатсам-тұрсам көз алдымнан кетпейтін. Көңіл білдірдім. Ол қайдан қабылдасын. “Әй, мұрынбоқ” деп ішінен бір күлген де қойған шығар. Өзімен қатарлас Ваня деген баламен жүреді деуші еді, сол рас боп шықты. Ақыры екеуі үйленді. Римма консерваторияның ән

класында оқыды. Кейін Самарқанға көшіп кетті. Қайтып оны көрген де, ештеңе естіген де емеспін.

Мына бір пікірді мен өзім қазақ болғандықтан айтып отыр деме, қазақтың халық әндеріне тең келетін ештеңе жоқ. Сөздерінде қаншама жарастық, үйлесім, құдырет, философия жатыр. Қарашы! "Оймақ ауыз, күлім көз, жас жігіттің сүйгені-ай!" Операда қызмет ете бастаған алғашқы жылдарда сол жас жігіттің біз болатынбыз. Қылшылдаған кез. Үйленгенмін. Алдын-ала айтып қояйын, саналы ғұмырымдағы алғашқы махаббатым — жаным сүйіп қосылған бірінші жарым Тамара Ефимовна Лебедева. Жарайды, негізгі мәселеден ауытқымайық. Ғашық болған арулар аз емес шығар дейсің бе? Әлбетте, аз емес.

Ертеректе гастрольдік сапармен Қызылордаға бардық. Бірде спектакль, бірде концерт. Күн сайын еліктің лағындай жап-жас қазақ қызы келіп, үнемі бірінші қатарда отырады. Есіл-дерті мен, оны әріптестерім де, өзім де байқап жүрдік. Қылжақпастау құрдастарым: "Әй, қолыңа өзі келіп қонған періштені бауырыңа баспайсың ба?" — деп кеу-кеулейді. Ұзамай ол қыз маған ғашық екенін сездірді. "Әйелім, ұлым бар" дегенімді құлағына ілмейді. "Егер маған қарамасаңыз, өзімді поездың астына тастаймын" деп "қорқытты". "Әй, сен жігіт, әлі он гүлінен бір гүлі ашылмаған қызды неге әурелейсің", — деп әпкесі шаптықты. Жазықсыз жапа шеккендей халге түстім. Әпкесіне: "Солай да солай, бәріне кінәлі өзі" деп ұрсып тастадым. Әне, сол қыз да ауық-ауық есіме түседі. Сірә, мен оның алғашқы махаббаты болдым ба екен, әй, солай шығар. Өте жас еді, көрікті еді. Қалқашым-ай, қайтейін...

Енді біз артиспіз, өнер адамдарымыз. Гастрольдік сапарға жиі шығамыз. Одақтас республикалардың жұлдыздарымен бірге өз еліміз бен шетелдерді көп араладық. Сондай шақтарда бауырлас елдердің қыз-келіншектері де көңіл білдіретін. Анау әйгілі балерина, ақ шалқандай Бернара Кариева (КСРО халық артисі), мың бұралған биші Флора Кайдани секілді (екеуі де өзбекстандық) айдай сұлу арулар ынтызарлық білдіріп еді-ау! Ой, дәурен-ай!

Ал мен қашанда некелі жарыма адал боп, ақ жолдан

таймадым. Әлгіндей бикештердің кейбірімен әдеттегідей дос, жолдас ретінде сыйласып, отбасылық қарым-қатынас жасап жүрдік.

Қазақ университетін бітірген бірінші әйелімнің мамандығы химик еді, химия институтында академик Әбікен Бектұровтың қарауында істеді. Өне, сол институттағы мені жақсы көрген тағы бір химик әйелдің ғашықтықтан өртеніп жаздағаны өз алдына дастан іспетті.

Мына пікірімді ұмытпай жазшы. Кезінде білдік пе, білмедік пе, менің ойымша, қазақтың қыздарындай сымбатты да сұлу, көрікті қыздар бүкіл жер бетінде жоқ. Дүниедегі арудың аруы — қазақ қыздары! Қандай ғажап, тамаша!

— *Театрға қабылданған соң белсене жұмыс істедіңіз, көптеген рольде ойнадыңыз. Өнер адамдары әдетте қабылет деңгейі, қызметіне қарай дәріптеліп, бағаланып жатады. Сіз ше? Тұңғыш рет қандай атақ, марапаттарға қолыңыз жетті? Еңбегім жанбады, не кеш еленді деп назаланған кезіңіз болған жоқ па?*

— Құдай сақтасын, болған жоқ. 1953 жылы Румынияның астанасы Бухарест қаласында жастар мен студенттердің дүниежүзілік фестивалы болып, өнердің әр саласынан конкурс өтті. Әншілер байқауында мен өңшең сен тұр, мен атайындардың арасында топ жарып, екінші дәрежелі күміс медаль алдым, бірінші дәрежелі алтын медаль орыс әншісі Владимир Отделеновке бұйырды.

— *Ондай әншіні естімеппіз. Егер ол сонда сізді жолда қалдырған болса, кейін неге аты дүркіремеді?*

— Оны қайтесін. Мендей қазақтың тақиясына сол марапат та тар емес-ті. Ал келесі— 1954 жылы "Қазақстанның еңбек сіңірген артисі" атандым. Жиырма сегізімде. 1958 жылы — "Қазақстанның Халық артисі". Отыз екімде.

— *Бірақ қалай дегенде де, жұрттың көбі сіздің шырқау шыңға шарықтай көтерілген кезіңіз 1958 жылы қазақ әдебиеті мен өнерінің Мәскеуде өткен онкүндігі деп есептейді. Онда отыздан жаңа асқан кезіңіз. Орда бұзыл, жарқ еттіңіз. Алты адамның бірі боп — опера саласында Роза Жаманова екеуіңіз — КСРО Халық артисі*

атандыңыз. Оған дейін Роза Жаманова "Қазақстанның еңбек сіңірген артисі" екен. Сізге қандай атақтар болды?

— Оны айттым ғой. Тұңғышын да, басқасын да. Тек бір ескеретін нәрсе, "Қазақстанның Халық артисі " мен "КСРО Халық артисі " атақтарын бір жылда, яғни 1958 жылы алдым. Кейінгісі сол жылдың соңында жария етіліп, ресми жарлық келесі — 1959 — жылдың басында шықты. Бір жылда екі бірдей ең жоғары атаққа ие болу сирек кездесетін құбылыс болса керек.

— Сол кезде біраз қауым Роза Жаманова "Қазақстанның Халық артисі" болмай жатып, бірден "КСРО Халық артисі" атанды. Күләш кім, Роза кім? Бұл бұра тартудың көрінісі деп өсек-аян таратты. Сіз қалай ойлайсыз, Роза Үмбетқызы лайықты ма еді? Онымен әріптес ретінде сыйласушы ма едіңіз? Розаны қандай әнші деп санайсыз?

— Опера театрының табалдырығын аттағалы бері әріптес боп келе жатқан Роза өнерде өз орны, ерекшелігі бар, даусы әсем, мәнері жұмсақ, кәсіби сауатты дарын иесі. Кішіпейіл, сергек, сезімтал, еңбекқор, адамгершілігі қандай! Ешкіммен шатастыруға, алмастыруға болмайтын, опера өнерінің майталман шебері. 1958 жылы "КСРО Халық артисі" атағын алғаны әділ, орынды. Онда әуелі "Қазақстанның Халық артисі" болсын деген шарт та жоқ-тын. Онкүндік — үлкен сын, бәйге. Бәйгеде аты озса, қазылар қара қылды қақ жарып, әділ бағасын беріп жатса, Розаның жазығы қайсы? Өнер — бәсеке, соны ұмытпа!

Розаға қатысты есімде жүрген мына жайды да айта кетейін. Сол уақыттарда Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің идеология жөніндегі хатшысы Нұрымбек Жәнділдин зиялы қауымға оң көзбен қарады. Ол туралы жұрттың анау-мынау дейтіні бар. Мен білетін Нүрекең қызметіне адал, принципті, сауатты, алғыр, қазақ өнерінің шын жанашыры болатын. Көп білетіні көрініп тұратын. Оны қазақтың қара домбырасына қырын қарапты-мыс деген де көңіліме қонбайды. Естуімше, домбыраны бір кісідей тартатын адам оған қалай ғана қырын қарамақ? Бір ағаттық кеткен шығар, біз ондайды

қашанда қырық құбылтып, теріс айналдыра салуға шебер емеспіз бе?

Әлі есімде, онкүндік аяқталуға таяп, жүзден озған жүйріктер мен мыңнан озған тұлпарларға атақ-дәреже үлестіретін мезгіл жақындағанда Нүрекең қонақүйдегі мен жатқан бөлмеге өз аяғымен келіп: "Ермек, сен "КСРО Халық артисі" атағы алты адамға беру ұйғарылғанын білесің, біреуіне Роза Жаманованы лайық деп отырмыз. Ол талантты өнерпаз, мәскеуліктерді қалай баурағанына куәсің, танымал опера әншісі, бұл салада әлі күнге дейін әйелдерден Күләштан бөлек ешкім жоқ. Күләш бақилық. Розаның болашағы алда. Қалай ойлайсың?" — деді. Үлкен басымен ақылдаса келген жоғары лауазым иесіне бұл идеяны екі қолымды көтере қостайтынымды айттым. Және мұным біреудің ырқына жығылу емес, керісінше, өзіндік байлам, жеке көзқарас, адал ниетім еді. Кейін Ю.Митустың "Ульяновтар семьясы" операсында ол Лениннің анасы Мария Ильиничнаны, мен қырықта болсам да, жасөспірім Ульянов-Ленинді орындадық. Тағы да сол автордың "Жас гвардия" операсында мен Олег Кошевойды, Роза Громова ма екен, басты рольдердің бірін орындадық. Екеуміз де Мемлекеттік сыйлық алдық.

Аллаға тәуба, Розамен достық, әріптестік қарым-қатынасымыз қалпында, қатар жүріп, бірге қартайып келеміз. Қазір ол да, мен де тәлімгер-ұстаз, профессормыз. Сәті түскенде, сахнаға да шығып қоямыз. Бибігүл екеуінің кейде "өйт, бүйт" деп ақыл үйрететіні бар. Ондайда азу көрсетіп, кейіп тастаймын. Онан соң жайларына кетеді. Біздердікі наз ғой, кек сақтау болмайды.

— Сіз бірінші рет қатысқан қазақ әдебиеті мен өнерінің екінші онкүндігінде қандай операларда көріндіңіз? Орыстар сізді жоғары бағалады. Үлкен театрда қалу жөнінде ұсыныс болғаны шын ба? Неге қалмадыңыз? Кім кедергі жасады? Сол тұстағы КСРО Мәдениет министрі Е.Фурцевамен қалай егіңіз? Сол адам артына жақсы өнеге, дұрыс із қалдырған дейді ғой.

— Сұрақтарыңның сықпытынан біраз нәрседен бейхабарлығың көрініп тұр. Мен онда ешқандай спектакльге — опера деп түсін — қатысқан жоқпын. Ә-ә,

бірінші онкүндікте "Қыз Жібек" операсы көрсетілгенін меңзеп отырсың ғой. Екінші онкүндікте "Біржан Сара" қойылды. Ондағы басты рольдерді Б.Досымжанов, Р.Жамановалар сомдады. Біз үкімет мүшелері қатысатын күнді күттік. Оған дейін топ-топқа бөлініп, түрлі мекеме, кәсіпорын, жоғары оқу орындары, Бүкілодақтық көрме т.б. жерлерде концерт, кездесулерге барып жүрдік. Онкүндіктегі қорытынды концертте "Севиль шаштаразындағы" өзім келіміне келтіре меңгерген "Фигароның каватинасы" мен "Иоланта" операсындағы Роберттің ариясын орындадым. Көрермендер дуылдата қол соғып, айқайлап, ысқырып, көпке дейін жібермеді. Н.С.Хрущев бастаған үкімет мүшелері де маған қарап қолдарын көтеріп, қошемет білдірді.

Сол онкүндікте орыстар сізді жоғары бағалады дегенінді қалай түсінеміз? Өнерімізді тамашалаған тек орыстар ма екен? Мәскеуліктер десең сөз басқа. Бізді залдағылардың бәрі бағалады, бас иді, қол шапалақтады.

Үлкен театрда қалу жөнінде ұсыныс жасалғаны шын ба? Неге қалмадыңыз, кім кедергі жасады деп кесіп-пішесің. Олай деп кім айтты? Онкүндіктен кейін маған үлкен театрда қалу жөнінде ешқандай ұсыныс болған жоқ, болуы да мүмкін емес-ті. Өйткені, ондай ұсыныс баяғыда-ақ айтылып, мен көнбей кеткенмін. 1953 жылы Бухаресте өткен дүниежүзілік фестивальға қатыстым дедім ғой, өне, содан Мәскеуге қайтып оралғанда бізді үлкен театрға алу үшін Бетховен залында тыңдап, 8 адамнан бір еркек, бір әйел — Галина Олейниченко екеуміз — сыннан шауып өттік. Тіпті, келіскен-келіспегенімізге қарамастан, анкета да толтыртты. Алайда, мен ойланып-толғана келе, Мәскеуде қалуға құлқым соқпады. Туған елді, халқымды қимадым. Мен үшін Абай атындағы театрдан артық өнер ордасы жоқ-тын.

— Әйтсе де, егер сонда, 1953 жылы үлкен театрға қалған болсаңыз, КСРО Халық артисі бола алар ма едіңіз, Мәскеугің аты Мәскеу дегендей. Бөтен ел, бөтен жұрт...

— Көптің бірі боп қала берер ме едің, небір шортандардың арасында ізім-қайым жұтылып кетер ме

едің дейсің ғой. Жоқ! Жұтылмас едім. Ең жоғары атақты да, басқасын да алар едім. Бұған иманым кәміл.

Ал енді КСРО Мәдениет министрі Е.Фурцеваға келсек, ол бір асқан зиялы, абзал жүректі, білімді, ақылды, ала қойды бөле қырықпайтын, жаны таза, ізгі адам еді. Шапағатын талай көрдік. Пәлендей қандай байланыс болсын?! Қызмет бабында риясыз сыйласып жүрдік. Бір-бірімізді жақсы білдік, түсіндік. Әттең, шіркін, бүгінде сондай басшылар кемшін ғой, кемшін. Жоқ десе де болады. Қазір қайда да Фурцевалардың тырнағына тұрмайтындар қаптап жүр және олар ештеңенің исі мұрнына бармаса да, мәдениетке төрелік айтқысы келетіндерін қайтерсін?! Абай айтпақшы, "қайнайды қаның, ашиды жаның".

— 1936 жылғы бірінші онкүндікте Күләш Байсейітова 23 (кейбір деректе 24) жасында КСРО Халық артисі атанды. Күллі ұжымнан бір өзі. Сол үшін оны күндегендер, көре алмай, аяқтан шалғандар болған құсайды. Ол кісінің өлімі де жұмбақ, әлдекімдер қастандық жасады дегендей сыбыстар ызыңдайды. Қалай ойлайсыз, солар шындыққа жанаса ма? Күләш өмірінің соңғы жылдарында ішімдікке салынды деп жазылғандарды оқыдық. Онымен сахнада әріптес (партиялас) болдыңыз ба? Адам ретінде қандай егі? Қанабек ше? Екеуі қалай тұрды?

— Бірінші онкүндікке қатысқан өнер шеберлерінің көбі тума талант иелері екенінен хабарым бар. Солардың арасынан Күләштің жалғыз өзі топ жарып, жоғары атаққа ие болғаны керемет жай, әрине. Ол кезде республикада — кейбір жаңадан ашыла бастағандар болмаса, — арнайы білім беретін музыкалық оқу орындары мүлдем жоқ есебі-тін. Сондықтан Күләштің биік шыңға шырқап шыққанына шүкір демеске әдді жоқ. Ал қатарының алды болғаны үшін Күләшті кімдер күндеп, аяқтан шалғанын білмеймін, білгім де келмейді. Маған аяны: ол ғаламат әншілігімен қоса, драмалық бейнелерді актриса ретінде де сәтті шығаратын (Роза Жаманова да солай дедім ғой). Осы жерде ұмытпай тұрғанда айтып қояйын, біз консерваторияда актерлік шеберліктен дәріс алдық. Күләш апамызға ондай сыбаға қайдан тисін. Бәрібір

актрисалық өнері ерекше-тін. Бірақ — Күләш сияқты ол да кәсіби оқу орнында оқымаған — Үрия Тұрдықұлованың актрисалық алғырлығының жөні мүлде бөлек еді. Оны ұмытпаймын, пір тұтамын. Әттен, жолы болмады, атаусыз, ескерусіз қалды, із-түзсіз ұмытылды. Оған кінәлі кім, тағдыр ма, білмеймін. Әлбетте, амплуасын тапқан Күләш апамыз өз дәуірінің ерен тұлғасы. Тбилисиге барғанда З.Палиашвилидің "Даиси" операсындағы басты партияны керемет орындап, күллі қауымды табындырғаны қандай ғажап! Пуччинидің "Чио-Чио-Сан" операсында мадам Баттерфляйді қалай ойнаушы еді?! Қыз Жібек, Сара, Ажар, Ақжүніс т.б. айтпағанда.

Күләшпен аз уақыт әріптес болдым. Ол Ақжүністі ойнағанда, Ер Тарғын әлі менің маңдайыма жазыла қоймаған-ды. Алайда, "Абай" операсында мен Абай, ол Ажардың партиясын қатар орындадық. "Ер Тарғында" жанама рольдерде көріндім. Меніңше, Күләштің опера ерекшеліктерін жақсы біліп, шебер меңгеруіне Е.Брусиловскийдің әсері аз болмаса керек. Е.Брусиловский туралы айттық қой. А.Затаевич екеуінің қазақ музыкасының өркендеп-өсуіне, халықтық мұралардың сақталуына қосқан үлестері таудай десе жарасады.

Күләшті ішімдікке салынды деп ғайбаттаудың керегі жоқ. Қызметіне жауапты қарайтын адамның оған уақыты қайда? Жұрт қатарлы ішсе, ішкен шығар, сол үшін міндетті түрде маскүнем бола қала ма? Түсінбеймін! Күләштің пендешіліктері деген не? Хабарым жоқ. Қанабекпен қалай тұрғанын білгің кеп бара жатса, Қанекеннің кітабын оқы, сонда бәрі айтылған. Оның өліміне біреу-міреу себепкер болды деп те ойламаймын.

Телефон шыр етті. Ермек Бекмұхамбетұлы асықпай барып тұтқаны көтергі. Әлдекімге: "Жұмыс істеп жатырмыз, қазір бітеміз", — деп орнына келіп отырған бойда:

— Саған ұмытпай тұрғанда айтайын, мен қазақтың аяулы перзенті Сәкен Сейфуллинді көргенмін. Көршіміздің үйіне су жаңа қара машинамен келген. Қатып киінген, басында жібек шашақты түрік телпек, қолда

таяқ, қарағанда көз тойғандай сымбатты, сырбаз. "Қазақ кім?" — десе, "осы" дейтіннің өзі. Сен білмейсің бе, Сәкеннің руы кім?

— **Арғын болса керек, бауырыңыз.**

— Мен арғын емеспін.

— **Онда кімсіз?**

— Кереймін, бірақ өзін құсап мені екінің бірі арғын дейді. Шамасы, шыққан жеріміз, туған өлкеміз Арқа болған соң, солай ойлайтын болар. Арқада кім жоқ, өздерін ақсүйекке балайтын төрелерден бастап уақ, найман, керей, қыпшақ... толып жатыр. Кіші жүз, үйсін тайпалары да болса керек. Әйгілі күш иесі, біртуар әнші Балуан Шолақ үйсін екен ғой. Көкше айналасында тумалары бар көрінеді. Ал маған рушылдық жат, қазақтың бәрі бір қазақ, қаны бір туысқан. Осы күнге дейін біреуге сен керей екенсің деп іштартып, әмпей-жәмпей болған емеспін. Әйтпесе, толып жүр ғой керейдің де аузымен құс тістеген небір ығай мен сығайлары. Мен таза сыйласқанды ұнатамын.

— **Рахмет, Ереке! Енді сөзімізгі әрі қарата жалғастырсақ. КСРО Халық артисі атанған шақта қандай күй кештіңіз? Жоғары мәртебеге ие боларыңызды алдын-ала білдіңіз бе? Сізгі де жоғары атақты неге біз алмастан ол алды деп күндегендер ұшырасты ма? Олар тобықтан шалмады ма? Үстіңізден домалақ арыз-құрыз жазылған жоқ па?**

— Сұрақты қардай бораттың ғой тегі! Біздер, сол шақтағы қазақ өнерінің жас өскіндері, ең алдымен онкүндікке тереземіз тең дәрежеде қатысқанымызға марқайдық, шаттандық, қуандық. Сол жылдың алғашқы айларында "Қазақстанның Халық артисі" атанған өз басым бұл жолы да қандайда бір марапаттан құр қалмасымды ішім сезгенмен, пәлендей ештеңе дәмете қойған жоқ болатынымын, сондықтан алдын-ала білдім деп қалай айтамын. Рас, онкүндіктің соңына таман "пәленге пәлен", "түгенге түген атақ беріледі-мыс" дегендей күбір-сыбыр айтылып жүрді. Ал енді онкүндік қорытындысында бабым да, бағым да жанып, аспандағы Айға қолым бірақ жеткендей болған сәтте қатты ыңғайсызданып, қолайсыз жағдайда жүргенімді жасыра алмаймын. Тіпті,

үялгандай күй кештім. Неге? Апырай, жас басыммен Тарханов, Качалов, Черкасов сынды алыптармен теңескенім бе деймін ғой, баяғы. Даусым, артистігім ғаламаттығына қарамай, өзімді олармен бірдей санауға біртүрлі жүрегім дауаламайтындай сезіндім. Бірақ дос-жаран, жора-жолдас, әріптестерім арқа-жарқа, мәз-мәйрам, әлбетте. Құрмет-қошемет, құттықтау, ас та төк қолпаштау, шет те, шек те жоқ әспеттеу. Бір тәуірі, өзімді сабырлы ұстадым, басым айналып, мастанған жоқпын. Оған ақылым жеткеніне құмбылмын, құдайға шүкір. Қандай күй кештіңіз деген соң айтып жатқаным да, ұғып отырсың ба?

Кімдер күндеп, іштарлық жасағанын байқамаппын. Әйтсе де, бәріміз де пендеміз, күңкүл-шүңкүлдер болуы бек мүмкін. Көзім көріп, құлағыммен естімеген соң, кімді жазғырайын. Ешкім үстімнен арыз жазып, тобықтан шалған жоқ. Білетінім бір-ақ нәрсе: мен үлкен ақын Хамаң, Хамит Ерғалиев "ірілердің ішінде іріктелген" деп баға берген әншімін. Одақ кезінде атақтары жер жарған А.Бабаджанян, Т.Хренников, З.Долуханьяндардан бастап, Мәскеуде тұратын атақты композиторлардың бәрі "Ермек, менің әнімді айтшы" деп қанша қиылса да, өз қолайыма келетін туындыларды ғана орындаудан танған емеспін. С.Туликовтың "Отан" әнін ұзақ жыл шырқадым. Өз республикамыздағы партиялық форум, жиындар мен үкіметтік концерттерді мен бастап, мен аяқтайтынмын. Мәскеуде өткен мерекелік концерттерге де сан рет шақырды. Содан ба, біреулер мені "саяси әнші" деп те айтатын. Одан түгім кеткен жоқ. Мені одақтағы саяси басшылардың бәрі сыйлайтын. Бәрі дегенде, мен олардын ешқайсысымен табақтас не ауыз жаласқан дос-жар болғаным жоқ. Парияның кезекті съезі, конференциясы сияқты үлкен форумдарда Н.С.Хрущев, Л.И. Брежнев, Н.А.Косыгин, М.А.Суслов, А.А.Громыко т.б. қайраткерлердің менің өнеріме риза боп, жылы шырай байқатқандарын айтып отырмын. Саяси бюроға ұзақ жыл мүше болған Д.А.Қонаевтың орны өзге. Өткен жолы да айттым-ау деймін, Димаш Ахметович мені баласындай еркелетіп, қолынан келген жақсылығын аяған емес. Өте жақсы пәтер берді. Атақ-марапаттар алуыма көп септігі

тиді. Есіме түскенде тағы да айтармын, енді көп ежіктеме.

— **Қазақ композиторларымен шығармашылық байланысыңыз туралы не дер едіңіз?**

— Мен репертуар таңдауға қатал қарайтынмын, әлі күнге солай. Осының көңілін табайыншы деп ешкімге жалпақтамаймын, жалыну атымен жоқ. Қазақ композиторларымен қарым-қатынасым қалпында. Е.Хасанғалиевтің "Сағындым сені", С.Байтерековтің "Жан досым" т.б. әндерді орындадым. С.Мұқамеджановтың әндерін де шырқағаным бар. Аттарын атамай-ақ қояйын, маған біраз ақынның әнге жазған мәтіндері ұнамайды, жасанды, іркіс-тіркіс, кедір-бұдыр. Нұтфолла Шәкенов тамаша еді, марқұм "Ермекжан" деп іші-бауырыма кіріп тұратын. Өлеңдері тез жатталатын, түсінікті, үйірімді болатын.

Композиторлар да солай. Олардың кез-келгенінің әнін қабылдаған да, айтқан да жоқпын. Өзін классикпін дейтін бір композитор досым бар, оның да әндері қолайыма онша келе бермейді, шығармалары вокальдық талаптан төмен, шектеулі, тар шеңберден шыға алмайды. Жеке пікірім ғой, бәлкім, қателесетін шығармын.

Арғы-бергі дәуірдің бәрінде қазақта ән мен күйдің небір төресін шығарған дарындар көп болған, мүмкін, көрмей-білмей, танымай жүрген шығармыз, қазір де аз деуге хақымыз жоқ. Иса Байзақов қандай еді! Үйімізден талай дәм татқан. Нұрғисаның бір өзі бір әлем іспетті емес пе еді?! Соның бір қызығын айтайын. Бірде маған "Әй, мен сен қатысатын спектакльдерге дирижерлік етпеймін, сенде ырғақ жоқ", — деп дүңк еткізсін. "Менде ме?" — деппін ашу қысып. "Әй, әзіл ғой", — деп жуып-шайды. Мінезі аумалы-төкпелі болса да, қайтымы тез еді. Сол күндерді қазір қатты аңсаймын, сағынамын. Е, шіркін, өтті ғой бұл жалғаннан неше алуан бұлбұлдар мен дүлдүлдер. Дина Нұрпейісованың домбыра тартысына қайран қалатынмын. Неткен шеберлік! Ахмет Жұбанов оны "домбыраны құдайдай тартады" десе, мен теңеуге сөз табылмайды дер едім. Айтпақшы, Динаны Құрманғазының шәкірті дегенге түсінбеймін. Екеуі екі ғасырдың перзенті емес пе?

— **Базбір дереккөздер бойынша, олардың бір-бірін**

білгені, жасы егде тартқан Құрманғазы өзінен көп кіші Динаның ғаламат өнеріне ерекше тәнті болғаны анық. Бертінде баспасөздің бірінде дәулескер апамыздың бір ет жақыны Дина бақиға аптанар алдында оған Құрманғазыдан ұлды болғанын аманат етіп айтқанын жазды.

— Міне, мәселе қайда!?

— *Онкүндіктен кейін сізді Алматыдағы күллі қоғамдық ұйым, мекеме, жоғары және орта дәрежелі оқу орындары аяқ-қолыңызды жерге тигізбей, кезек-кезек кездесуге шақырғанына куәміз. Ондайда сіз көбінесе “Фигароның каватинасын” орындайтынсыз. Сұрақтарға орысша жауап беретінсіз, ілуде болмаса, қазақша ән, ария шырқамайтынсыз. Дүрілдете қол шапалақтаған қауымға болар-болмас бас иіп немесе елемегендей боп, сахнадан шығып кететінсіз. Неге өйтуші едіңіз, бұл менмендік пе, әлде қалада өскендік, орысқа табыну немесе кеңестік тәрбиенің ықпалы ма?*

— Онкүндіктің айналасынан шықпай қойдық қой.

Иә, шақыратын, баратынбыз. Жалғыз емес, топ болып. Сахнаға бағдарлама бойынша шығатынбыз. Фигароны айтсам, халықтың қалауы солай-тын. Сен аңғармаған шығарсың, қазақша да шырқайтынбыз. Репертуарымда “Сырымбет”, “Сұрша қыз”, Абайдың “Айттым сәлем, Қаламқас” т.б. әндер болатын. Ал енді бірыңғай орысша не қазақша сөйлеу мақсат емес-тін. Әнсүйер қауымға болар-болмас бас ию көпшілікті менсінбеу не елемеу емес. Менің дағдым солай, өзімнің бетегеден биік, жусаннан аласа, кішіпейіл, қарапайым екеніме шәк келтіре алмаймын. Адамға ізеттілік жарасады. Бірақ біліп қой, мен қолымды көкірегіме басып, жөнді-жөнсіз екі бүктеле беретіндердің қатарына жатпаймын, ондайға қаным қас. Бұл жерге кеңестік тәртіпті қыстырып керегі жоқ. Қажет десен, бізді адам еткен — сол кеңестік қоғам. Роза Жаманованың әкесі халық жауы боп, өзі балалар үйінде тәрбиеленгені немесе Семейдегі ет комбинатының ешкімге беймәлім жұмысшысы Бибігүлдің оқып-тоқып, ел таныған өнерпаз болғаны да Кеңес үкіметінің арқасы. Так что, кеңестік қоғамға күйе жақпа, жала жаппа!

Одан да сен Фигаро ел-жұртқа қалай танылып, жан дүниелерін қалай баурады, соны сұрамайсың ба? Айта беретін онкүндіктен кейін халық менің Құдай берген аты-жөнімді былай қойып, қайда барсам да Фигаро дейтін болды. Сахнаға шығатыным жария етілісімен көрермендер дуылдата қол соғады да, көпке дейін басылмайды, 5-6 минут — музыка ойнайды, шапалақ сонда да толастамайды, тіпті арияны бастап кетуге мүмкіндік болмайды. Екі қолымды көтеріп, әрең тежеймін. Аудан, ауылдарға барғанда да сол. Бір ауылда әлдебір кемпір: "Пигараны айтшы, балам", — деді кейіпкердің атын бұзып. "Ол не керек, апатай?" "Қайдан білейін, барлық жұрт пигара, пигара деп жатыр ғой. Дәмін татайыншы деп едім", — деп шек-сілемді қатыра күлдіргені бар.

Сәбит Байжанов дейтін азамат болды. Орталық партия комитетінде, кейін Байланыс министрі боп істеді. Әне, сол жігіт — қазіргі Кемеровадағы — Аман Төлеев екеуі студент боп жүргенде мен гастрольдік сапармен Новосибирскіге барыппын. Олар спектакльге билет таппай, театрға өрт сөндіретін саты арқылы кіріп, залдың қақ ортасынан бір-ақ шығыпты. Сәбит жақсы жігіт еді, ертелеу қайтыс болды. Ұзақ жылдан бері Ресейдің бақандай бір облысын басқарып отырған Аман Төлеев те қазақтың кім екенін танытып жүрген азамат.

Бірде Ленинградқа жол түсті. Билеттер алдып-ала сатылып кеткен. Театрға қалай кіруді білмей, сенделіп жүрген қазақ жастарына 100 билет алып бердім. Мұндай оқиғалар көп. Бәрі өнердің арқасы. Қайсы бірін айтайын.

Түр-түсі түтігіп, біраз қажығаны байқалған Ермек Бекмұхамбетұлы "сұрағың бітті ме?" дегендей, жағын сүйеп, оңға қарай жантайды.

— Әкеңіздің 1915 жылы Қазан ба, Уфа ма, солардың бірінде "Ғазиза", "Бақсы", "Жер дауы" деген үш пьесасы жарық көріпті ғой, — дегім таяуда естіген деректі көлденең тартып.

— Ай, ол шынымен солай, рас, рас, қара басып, ұмытып кеткенімді қарашы-ай! — деді көздері күлімдеп. — Оны кім айтты?

— Әшірбек ініңіз.

— Сығай ма, ол біледі, өзін жақсы көремін. Әзілін жарасса, атаңмен ойна деп, менімен қалжыңдаса береді. Ал енді біздің әкейдің кім болғанына көзің толық жетті ме?

— **Нені айтасыз?**

— Мұхтар Әуезовтың сенің әкең дүрілдеп тұрғанда менің бұтымда жыртық дамбал да жоқ болатын дегеніне.

— **Жеткенге қандай! Мұқтар Әуезов 1915 жылы оқыл жүрген жасөспірім болса керек қой.**

— Әкемнің толып жатқан мұрасы інім Мұратта. Соларды талдап, шығармашылығын зертейтін адам табылар ма еді, ой, Алла-ай!

— **Табылады, Ереке! Игіліктің ерте-кеші жоқ. Ойланыңыз.**

— Ойланамын, өйтпей болмайды, — деді күрсініп. — Апырай, біздің әлі күнге дейін жеткенімізден жетпегеніміз көп пе, немене өзі?!

***

Әңгіме бітіп, орнымыздан түрегелдік. Ермек Бекмұхамбетұлы рояльға барып отырды. Өткенге бір ән салса, бұл жолы үш-төртеуін бір-ақ бүктеді. "Сұрша қыз", "Қарғам-ау", "Қарғаш", "Жиырма бес". Кіл халық әні. Зор ықыласпен, шабытпен шырқады. Шаршамағандай.

Халық әндерін алабөтен қастерлейтіні көрініп те, байқалып та тұр. Дарабоз ғой! Хас тарлан!

"Мені тізімнен алып тастапты"

Кезекті сұхбатты жалғастыру үшін өткенге Омбы, Көкшетау, Петропавлға жүрмекпін дегенін меңзеп: "Ереке, сәлеметсіз бе? Қалай барып қайттыңыз? Шаршап-шалдықпай оралдыңыз ба?" — дей бергенім мұң екен, ол бірден: "Журналда дәлсіздіктер кетіпті. Менің інім Мұрат "Қазақстанның өнерге еңбегі сіңген қайраткері" боп жүр, шын мәнінде ол "Қазақстанның халық артисі". Мінезі менен де қатты, тәжікелесуі мүмкін, саған қиын тиіп жүрмесін, байқау керек еді", — деп бастырмалата жөнелсін. "Мен қол қойғаным жоқ" дегенді де қосып қойды. Қапелімге абдырағандай боп қалған мен: "Ініңіздің мінезі қатты болса қайтеміз, басқа салғанды көрерміз, қол қоймадым дейсіз, қасақана қоймап па едіңіз, мен байқамппын", — дегім келіп бір тұрдым да, айтуы да, қайтуы да тез тектілігін ойлап, үндемей қоя салдым. Екі-үш күннен кейін келсем, жарқылдай есік ашқан Ерекең айтқандай-ақ жайдары күлімсіреп, ақ ниет, адал пейілмен қарсылады. Өткендегі өкпе-наздан із жоқ, арқа-жарқа.

— Несін айтасың, сапарым сәтті болды, — деді отырар-отырмастан. — Ел көру, жер көру жақсы ғой, көрермендерді мен де, олар мені де сағынып қаппыз. Шаршау деген болған жоқ. Алматыдан Астанаға Абай атындағы театрдың ұжымымен бірге аттанып, онда барған соң көп бөгелмей Омбы, Петропавл, Көкшетау жаққа тартып кеттім, оларда бір-бірден концерт бердім. Бәрінде де көрермен көп жиналып, залға сыймай кетті. Жасым сексенге таяса да, көсіле шырқап, әлі бабымда

екеніме, сыр алдырмағанына көңілім толып, риза болдым. Халықтың құрметі бұрынғыдай, тіпті, одан да зор ма деп қалдым. Барған жерлерімде әуелі классикалық романстар орындадым. Омбылықтар "қазақша айтыңыз, қазақша!" деп еді, мен "қазақша соңынан болады, сары майдай сақтап тұрмын" дедім де, сәті жеткенде рояльға отырып, бірнеше халық әнін айттым. Онда концертмейстрім болмай, жергілікті музыкант сүйемелдеді. Өз концертмейстріммен Петропавлда қауыштық.

Петропавл мен Көкшетаудан кейін Зеренді ауданына бардым. Жерлестерім төбелеріне көтеріп қуанды. Өттең, туған жерімді емін-еркін аралауға мүмкіндік болмады. Сол сапардағы төрт концертте тікеден тік тұрған күйде демалыссыз, үзіліссіз (антрактсыз, антуражсыз) 100-ден астам ән салып, соған осы қазір де өсіп отырмын. Қалай дейсің, керемет пе?

— Айтары бар ма, лайым да ылғи солай бола берсін. Айтқандай, Петропавлда балалалық шағыңыз өткен, әже-апа, нағашыларыңыз тұрған ғимараттар не олардың орны, құлын тайдай шапқылаған көшелерді көруге зауқыңыз соқпады ма?

— Неге соқпасын, бірақ даусымды сақтау үшін қайда да бөлмеден шықпау, дұрыс тынығу, сақтық қажет болды. Мен о бастан әр концертке шығуды үлкен сынақ деп білемін. Осы күнге дейін солай.. Әжемді айтып қалдың ғой. Магишакар әжем мен үшін Пушкиннің тәрбиешісі Арина Родионовнадан бір де кем емес. "Балам, келші, тамақ ішсейші" деп үнемі бәйек болатын, өліп-өшіп, асты-үстіме түсетін. Не деген мейірім! Әдемі ғана, аласа бойлы, ұялшақтау, ешкімге қатты сөз айта алмайтын Әмина жеңгем де жүрегімнің төрінде. Петропавлда ата-анамнан бастап, сол қымбат жандардың барлығымен ойша сырласып, рухтарына бас идім, бала кездегі кейбір қылықтарымды еске алдым. Жамбыл жырау айтпақшы, бұл өмір "ойхой, дүние серуен, адам бір көшкен керуен" ғой. Фәни жалғанда тоқтау бар ма?

— Сұрақтарға көшсек қайтегі?

— Сұрақтарын таусылмайды екен. Әлі көп пе, немене?

— Жетегі. Мәселенки, сіз театрда істеп жүргенде

қазақ операларында жалынғап, жанып кететінсіз. Біздіңше, Ер Тарғын ролін даусы ашылау Әнуарбек Үмбетбаевтан тұшымдырақ орындайтынсыз. Абай да ғаламат-тын. Абай бейнесін КСРО халық артисі атағын сізден біраз кейін иеленген Ришат Абдуллин екеуіңіз кезектесіп сомдайтынсыздар. Айтыңызшы, олармен араларыңызда бақталастық, бәсеке болмаушы ма еді? Жақсы мағынада, әрине. Үмбетбаев пен Абдуллин сізді қалай бағалайтын? Өздері бір-бірімен қалай еді?

— Тағы да іштегі қатып жатқан дертті қозғамақсың ба? Туған театрымды ойлағанда қашанда Құрекен, Ғарекен, Қанекендей дарындар көз алдыма елестейді. Бәрі де ұлы, біртуар. Қай-қайсысынан да үлгі өнеге, тәлім алдым. Қызу қанды, тура мінезді, кім-кімге де шапағаты мол Құрманбек тіпті ашуға басып ұрысса да, бәрібір мені баласындай мәпелейтін, аялайтын, ақылын айтатын. Көп сөзге жоқ Ғарифолла нағыз артист, сахнаның құйыны іспетті еді. Ұлы Мұхтар Әуезов "Ғарифоллада бақсылық басым" дейтін. Әріптестерінен саяқтау жүретін, не болса да ішінде жататын Қанабектің де құдай берген өнері бір басына жетіп артылатын. Ал Әнуарбектің, әсіресе, қазақ операларындағы орнына ешкім таласа алмайды. Бұл жағынан мені одан биіктетемін деп әуре болма. Ришат жөнінде де солай. Тыңдарман қауым Абайдың ролін Ришаттай орындайтын ешкім жоқ деп санайтын (оны өзім де талай естігенмін). Қосыламын, бірақ мәселе онда емес, Әнуарбек те, Ришат та жалпы операда менің өздерінен биік екенімді — іштей болса да — мойындайтын, гәп сонда. Әріптес ағаларыма құрметпен қарап, сірә, оларға оғаш қылық, бөтен мінез көрсетпесем керек. Бәсеке, бақталастықты атама. Бір Фигаро үшін менімен кім тайталаса алады?! Ондай пері күллі әлемде болса болған шығар, бірақ сол кездегі Одақтың өзінде сирек-тін. Мазурок деген болған, оны қазір кім біледі? Көңіліне келмесін, Әнуарбек пен Ришат бір-бірімен қалай еді, не байқаушы едіңіз деуің орынсыз. Не байқауым керек? Көрген-білгеннің бәрі есте тұра бере ме? Меселің қайтпау үшін айтайын, олар өз жолдары, өз жөндерімен жүретін дегдар, сақ жандар еді.

Осы сұрақтарыңа орай әлгіде "қозғайсың қатып

жатқан іштің дертін" дедім бе? Неге? "Абай" операсын тұғыш рет тыңдағаным жадымда. Студентпін. Театрда көрермендер аузы-мұрнынан шығып, ине шаншар орын болмайды. Билет ұшпайды. Амфитеатрға әрең іліктім. Ұзаққа созылатын спектакльді соңына дейін жалықпай тыңдадым. Айтайын дегенім, ол кезде спектакльдер о баста қалай дүниеге келсе, солай қойылып, кесу, қырқу, үзіп-жұлқу болмайтын. Қазір ғой, қай спектакльді алма, қысқарған актілердің екі-үшеуінен бір көрініс жасап, шат-шәлекейін шығаратындары. Екі аяқты бір етікке тыққаннан не ұтатындарын білмеймін. Уәждері — көрермендерге ыңғайлы болсын, зерікпесін, жалықпасын, уақыттарын үнемдесін. Ау, түйсік-талғам, рухани нәр, тіпті, авторлық құқ қайда қалады сонда? Көрермен не түсініп, не ұғады, не қабылдайды? Анау бір жақтарда солай етеді деп өңеш кереді. Егер анау бір жағы батыс болса, өркениетті елдердің көбінде ешқашан да олай емес. Әңгіме спектакльді шебер қойып, үйлесіре білуде, рольдерді мінсіз орындауда. Деңгейі жоғары спектакльден ешкім жалықпайды, демалуға келген жұрт уақытты үнемдемек түгілі, қайта оның қалай өткенін аңғармай, үйлеріне бір жасап, жадырап қайтпай ма? Міне, бүгінгі түсініктің түрі. Жетесіздік деуге аузым бармай отыр, бірақ білместік екені күмәнсіз.

Мейлі, Әнекенді, Әнуарбек Үмбетбаевты ауызға алған екенбіз, ендеше соның бір-екі қызық хикаяларын айтып берейін. Бірде, ішімізде Әнуарбек, Қаукен, театрдың директоры Айташ Жұбанышәлиев, т.б. бар, күздегі қусан да кетпейтін бал аралары құсап, бір жерге үймелей қалдық. Әзіл, қалжың, күлкі. Мен Үмбетбаевқа: "Әнеке, мына таңба не осы?" — дедім денесіндегі көздері үңірейген адамның басы мен айқасқан екі сүйекті нұсқап. "Сен әлі баласың, жұмысың болмасын!" — дейді ол. Бір шеттен Қаукен: "Ермек, тағы сұра!" — деп кеу-кеулейді. Тағы сұраймын. Әнекен: "Қап, болмадың ғой, байқа, аналар естімесін, әйтпесе сөз етеді", — дейді де, екі иығын қомдап қойып:

— Бұл күштіліктің белгісі. Сен менің әйдік боксшы екенімді білмейсің-ау, шамасы. Баяғыда осы Алматыға өңшең мықтылар келіп, үлкен жарыс болды. Менімен

сайысуға Ресейдің ешкімнен жеңілмеген чемпионы шықты. Төреші жарысты бастандар деп белгі берер-берместе оны бір соққаннан сұлатып салдым, — деді беті бүлк етпей. — Сорлының жағы бір жаққа қарай ұшып кетті.

Әнекең "аналар естімесін" дегенмен, бәрі естіп, тыңдап отыр. Не күлерімізді, не жыларымызды білмей отырғанда, директорымыз Айташ Жубанышәлиев: "Апырай, байғұстың жағы босап тұрған болды ғой", — деді мырс етіп.

Жұрт ду күлді. Әнекең міне, мен қандаймын дегендей, қораздана түседі. Айтқаны рас па, өтірік пе, жұмысы жоқ.

Мәрттігі де болатын. Бірде әлдеқайда ұшу үшін әуежайда жүгімізді өлшетіп тұрдық. Әнекеңнің жүгі 3 кг артық болып, 1 сом төлеу керек болды. Жарықтық төлемеймін деп қиғылық салсын. "Оу, Әнеке-ау, 1 сом деген не, төлей салмайсыз ба?" — дедім. Ол тұра ұмтылды, мен тұра қаштым. Екі-үш аттап қуып жетті де, алып денесімен қабырғаға қапсыра тұрып: "Мойныңды жұлып алайын ба осы?" — деп шүйіле берді. Қалтырап-дірілдеген мен: "Жұла алмайсыз, сізден бұрын Қүрекең жұламын деп уәде еткен, бұл сол кісінікі, жұлсаңыз соған жауап бересіз", — дедім Құрманбекті түспалдап.

Әнекең:

— Әй, ит-ай, тауып кеткенін қарашы! — деп күліп жіберді де, содан бастап мені көрген жерде: "Ермекжан, осы сенің мойның кімдікі, а?" — деп қалжындап жүретін болды. Әнекең туралы айтатын нәрсе көп. Жалпы, сен оны дұрыс еске түсірдің. Тәртіпті, ұқыпты, сыпайы, таза адам еді.

— Сонау жылдарда қазақ радиосында сіз орындайтын қазақ әндері де, ариялар да басқалармен салыстырғанда кемдеу сияқты көрінетін. Неге? Әлде фонограммаға жазудан бас тартушы ма едіңіз?

— Сенің білмеуің мүмкін, әдетте, радионың да, теледидардың да басы ашық бағыт-бағдары, мақсаты болады. Мендей әншілерге ол кезде ертелі-кеш жөн-жосықсыз көріне беру шарт та, міндет те емес-ті. Бірақ Байғали, Әнуарбек, қос Роза, Шабал, Ришат, Мүсілім т.б.

радиодан менен көбірек естілгенін жоққа шығармаймын. Фонограммаға жазудан бас тартушы ма едіңіз дегенде, соларды меңзейсің ғой. Неге бас тартамын? Эфирге жекелеген әндерді жазудан гөрі, классикалық шығармаларды жазу әлдеқайда күрделі, қиын. Дегенмен, радио мен теледидардан менің орындауымда да әндер, ариялар беріліп тұратын. Сиректеу десең, сөз басқа. Ал бүгін қарашы, сол шақтардағы өнер жұлдыздарынан ілуде болмаса, кімді көріп жүрміз? Ұмытылмаған кім қалды? Нағыз бейшаралық осы. Жас ұрпақ аға буын дарабоздарды тыңдап, біліп, көкейлеріне түйіп өсулері қажет. Құрманбек, Ғарифолла, Күләш, Үрия, Шабал, Байғали, Әнуарбек, Манарбек, Жүсіпбектерді айтпағанда, драмалық актерлер арасында да кинорежиссер Шәкеннен бастап тандайына бұлбұл ұялаған қаншама мықтылар бар еді, шіркін!? Екеуміз алғаш жолыққанда мен сені бұрын танымасам да, көзім тірі кездің өзінде елеусіз қалып бара жатқандаймын, пессимистік сезім, сары уайым еңсемді езеді де тұрады, мына түрмен ертең олай-бұлай бола қалсақ, көмусіз қаламыз ба, қайтеміз дегенім есінде ме? Соны неге айттым, дұрыстап ойлашы! Мәселе жалғыз менде емес, бауырым!...

— Алматыға бір келгенде әзірбайжан әншісі, атақты Рашид Бейбутовтың концертін жазып алуға рұқсат етпей, қыруар ақша талап еткені бар. Гастрольге барғанда сіз өйтпеуші ме едіңіз? Жалпы Бейбутовтің соңысы дұрыс па?

— Рашид Бейбутов ғаламат әнші-тін. Өзін де, әзірбайжан халқын да күллі әлемге танытты. Әзірбайжандарда одан басқа да біртуар дарындар аз емес, қазір көзі тірі Мүсілім Магомаевтің бір өзі не тұрады. Сөз ретіне қарай айта кетейін, Мүсілім менің әншілік өнерімнің өзінен жоғары екенін талай рет аңғартты. Бұл мәрттік. Оны мен де осал деп отырған жоқпын. Батыстық үлгіде терең білім алған, мамандығының майын ішкен әнші.

Ал Рашид Бейбутовтың Алматыға келгенде концертін жазып алуға ақша талап еткенін көзім көрген жоқ, бірақ рас болса, талабы дұрыс, ол уақытта атақты тұлғалардың

кешін не концертін жазу үшін бағасы үкімет тарапынан белгіленген кесте болатын, сол бойынша төлейтін. Біреу-міреулер сол заңды белден басқысы келді ме, қайдан білейін. Бірақ Бейбутовты кінәлаудың қажеті жоқ. Кім де болса, солай етуге хақылы. Әлгі Бейбутов қыруар ақша талап етті деуін де жөнсіз, бәлкім, қыруар емес шығар, қайдан білесің?!

Мен де ондай гастрольге талай рет шықтым. Бірақ, еш жерде ақша сұрап, қиғылық салған жоқпын. Егер беріп жатса, бас тартпайтынбыз, бермесе, өздері білсін дейтінмін.

— Жас уақытыңызда сіздің көпке дейін "Сырымбеттен" бөлек қазақша ән салғаныңызды байқамаушы едік. Тіпті, фильм-концерттердегі кейбір қазақ әндерінің мәтіні көбінше орысша болатын. Рас, "Надо мной небо синее" қазір бәріміз сағынамыз, аңсаймыз. Десе де, кеңестік кездің әкімқаралары сізге қазақша ән айтпа деген жоқ шығар.

— Сен мені тағы да орысшыл болдың, қазақшаға бүйрегің бұрмады дегелі отырсың ба? Жоғарыда қазақша диктор болып, "Абай" операсының мәтінін өз бетімше жаттап алдым, әкеме "мені неге қазақша мектепке бермедің" дегенімді айттым емес пе? Оның үстіне, мен қысқа мерзім ішінде өзгелерден дараланып үлгердім, кең танылдым. Абайдың "орыстың тілі — дүниенің кілті" дегені бар, интернационалдық тәрбие бар. Қалай ойлайсың, тек қазақ әндерін салып, қазақ операларынан аспасам, биік дәрежеге жетер ме едім, жетпес пе едім? Лениндік сыйлық беру жөніндегі комитетке мүше болар ма едім, болмас па едім? Рас, үлкен бір ел болған соң, жаппай орысша сөйледік, ән шырқадық, талай елге, жерге орыс тілінің арқасында танылдық, қазақты таныттық.

Ал енді "көпке дейін "Сырымбеттен" бөлек қазақша ән салғаныңызды байқамадық" дегенің қиянат. "Шапибаяу", "Сұрша қыз" ше? Ұмытпасам, менің орындауымда Абайдың және сол тұстағы белгілі қазақ композиторларының әндері, қазақ операсынан ариялар аз болмайтын. Концерттік кештерде де қазақ әндерін де бір кісідей орындайтынмын. Жалпы бәрібір, радио,

теледидарға онша көп әуестенбегенімді жоққа шығармаймын.

Дұрыс айтасын, әсіресе, біздей адамдарға өткеннің бәрі сағыныш, "Надо мной небо синее" қазір өзім де қатты аңсаймын. Одақтың қай түкпіріне немесе шетелдерге барсам да жұрт менен әуелі "Фигароның каватинасын, онан соң "Небо синее" сұрайтын. "Фигароның каватинасы" секілді, сол әнді де осы мезгілге дейін менен өзге ешкім орындағанын естімеппін. "Кеңестік кездің әкімқараларды сізге қазақша ән шырқама деген жоқ шығар" дегенің артық. Әкімқара болмақ түгілі, аспанды тіреп тұрса да, кім маған олай деуі мүмкін? Менің өзіндік ұстанымым бар, содан тайған емеспін.

— *Әзірбайжан (әкелі-балалы) Полат Бюль-Бюльоглы, Шәукет Алекперова, эстон Георг Отс, қырғыз Болат Мыңжылқиев, өзбек Батыр Закиров, армянка Гоар Гаспарян, украинка Белла Руденко, молдаванка Мария Биешу, Анатолий Соловьяненко т.б. белгілі әншілер бөтен елдерге гастрольге барғанда бірінші әнді (көбінесе) өз тілдерінде орындап, өзге тілдегі шығармаларға одан кейін ауысатын. Қытайдың ел артисі (бізше халық артисі) Хамит Ысқақұлы Пекин, Шанхай, Гонконгтан бастап, дүние жүзінің қай түкпіріне барсам да, бірінші әнді қазақшадан бастаймын дейді. Бізге қызақ әншілерінде сондай дәстүр бар ма, болды ма? Өзіңізде ше?*

— Ойынның төркіні түсінікті. Қай әнші болмасын, өзге көрермен алдында өз ұлтын ұлықтап, ардақтаса, құптарлық үрдіс. Алыс-жақын ел-жұртқа гастрольге барғанда бірінші шығарманы ана тілінде орындаса, ол да жарасымды, ешкім теріс демейді. Бірақ оны қатып қалған қағида деуге тағы болмайды. Бәрі нақты жағдайға байланысты. Мәселен, Полат Бюль-Бюльоглы (әкесін айтамын) бірінші әнді әзірбайжанша шырқаса, жөні бар. Батыр Закиров, қытайлық Хамит Ысқақұлы ма, оған да сыйымды. Маған да сөйтуге болар еді.

Бірақ үнемі олай бола бермейді дедім ғой. Әлгі Белла Руденко немесе Георг Отсты алсақ, олар да, басқалар да үнемі сен айтып отырған үрдісті ұстанды дей алмаймын. Базбір әншілер жеке концерттерінде әуелі (бірінші бөлім)

шетелдік ән, романс, арияларды шырқап, екінші жартысында өз ұлтының шығармаларына көшеді. Қазіргі әлемге белгілі ресейлік жас әнші Николай Басков кейде сөйтеді. Сол арқылы да оның орыс өнерпазы екені барынша айшықталып, аспандай түседі. Айталық, мен Римде концерт беріп, бісмілләмді классикалық туындыдан бастасам, сонда не, италиялықтар қазақ екенімді білмей қала ма? Соған өз басымнан өткен бір нақты мысал айтайын.

Бір жолы Бельгияда болғанымда, әлдебір бизнесмен жанымға келіп: "Сіз қайда оқыдыңыз? Италияда ма?" — деп сұрады. "Жоқ", — деп басымды шайқадым. "Бәлкім, Мәскеуде оқыған шығарсыз?" "Жоқ", — дедім тағы да. "Енді қайда?" "Өз отаным Қазақстанда", — дедім. "Ол қандай мемлекет, қай жерде?" — деді таңданғанын жасырмай. "Мұнда карта жоқ қой, көрсете алмаймын", — деймін. "Дегенмен, айтыңызшы, қайсы құрылықта, қай өлкеде?" — деп одан сайын қиылады. Сонан соң кеңірек түсіндірдім: "КСРО дейтін мемлекет бар, 16 республикадан құралады, солардың бірі менің елім Қазақстан, жер көлемі жағынан Ресейден кейінгі екінші орында, Франция сияқты 5, Бельгия сықылды ондаған мемлекеттің аумағымен пара-пар. Орналасқан жері Азияда, Еуропамен де еншілес, бізде ғылым-білім дамыған, өркендеген, құзырлы музыкалық оқу орындары, ұлттық консерваториямыз бар, менен өзге де танымал әнші, айтулы музыканттар толып жатыр", — деп.

Аң-таң болған ол:

— Қалай дегенде де, сіз ғаламат әншісіз, елдеріңіздің биік өркениеті көрініп тұр, осы уақытқа дейін қалай білмегенбіз. Ғафу өтінемін, бүгіннен бастап Қазақстан жайлы мәлімет жинап, жан-жақты танысамын, білуге болатын нәрсенің бәрін білуге ұмтыламын — деді басын шайқап.

Жаңа сен украинка Белла Руденко, молдаванка Мария Биешуді де атадың. Белла ғажап әншілердің бірі. Жоғарғы атақ-марапаттың бәрін түгел алған. Әне, сол айтады: "Ермек, мен сені әрқашан пір тұтамын, екеуіміз бірге өткізген күндерді ұмытпаймын", — деп. Бірге өткіздік дегенде, айтулы байқау-жарыстарға қатысқан

кездерімізді айтады да. Кезекті бір үлкен сында ол да, мен де алтын медаль иелендік. Қазір баяғыдай барыс-келіс жоқ. Анда-санда интернет не хат арқылы хабарласып тұратынымыз болмаса.

Ал молдаван әншісі Мария Биешу баяғыда маған жолдаған бір хатында: "Әлі ешкім емес, қаймана көптің бірі кезімде радиодан сенің даусыңды естідім де, барлығын тастап, опера әншісі және қатардағы қара жаяу емес, атақты әнші болуға бел будым", — деп жазды.

Солай болды да, өнер айдынында шолпан жұлдыздай жарқырап шыққан Биешудың атағы өне-міне дегенше жер жүзінде де дүркіреді. Лениндік сыйлыққа ие болды. Жапонияда Мадам Ваттерфляйдің ариясын орындап, тыңдарманды тамсандырды. Биешу өзіне де, өзгеге де қатаң талап қойып, өнерге барынша жауапкершілікпен қарайтын әнші. Мен де солаймын, бірақ жұрт дұрыс түсіне ме, жоқ па, айта алмаймын..

Колоратуралық сопрано дауысты атақты әнші Евгения Мирошниченко да маған: "Антон Рубинштейннің "Нерон" операсындағы эпиталаманы дәл сендей орындайтын ешкімді көрген емеспін", — деген-ді бір жолыққанда. Бұларды мақтан үшін емес, жоғарыдағы сұрақтарыңа орай ауызға алып отырмын.

Айттым ғой, шет жұрттарға шыққанда алдымен өз ұлтыңның әуенін өз тілінде шырқа, шырқама, әңгіме онда емес, гәп хас өнер, шеберлікте. Құдайға шүкір, табиғат сыйлаған баритон даусымның арқасында елімді халықаралық деңгейге көтердім дейтін менің өзім де әлем жұрты Қазақстанды әлі күнге дейін жарытып білмейтініне жаным ауырады. Шетелдерде жиі болатын немерем де "олар неге Қазақстанды білмейді?" деп менен жиі сұрайды. Демек, бұл әлі біз өзімізден басқа ешкімге танылған жоқпыз, бірдеңе жетпейді деген сөз. Қазақ халқын әлемге кеңінен әйгілеу оңай-оспақ нәрсе емес. Көп жұмыс істеу керек. Елдің даңқын шығаратын алдымен әдебиет, мәдениет, өнер екенін ұмытпауымыз қажет. Ал айтшы, Ұлыбритания дегенде есіңе алдымен кім түседі? Шекспир, Байрон ба? Иә! Басқалары да аз емес. Франция ше? Дюма, Бальзак, Мопассан. Италия: Россини, Пуччини, Верди, Карузо, Паваротти. Германия: Гейне, Гете,

Бетховен. Австрия: Штраус. Кете береді. Қазақстан — Серкебаев дейтінге әлі жеткеміз жоқ. Бірақ жетуге тиіспіз. Серкебаев болмаса, басқалар. Ең бастысы, халқымыз дарынды, жүйріктер әр салада жетіп жатыр.

Әлбетте, саяси жағынан жағдайымыз жақсы. Нүрекең, Нұрсұлтан Әбішұлының арқасында Қазақстан жер жүзіне танылып, даңқы артқан үстіне артып келеді. Шуылдақтар не десе, о десін, өз басым Нұрсұлтан ініме тәнтімін. Лайым да, осы қалыптан танбаса екен деп тілек тілеп жүремін жаратқаннан.

— Елбасымызды атап қалдыңыз. Енгеше, сол кісі жөніндегі ой-пікіріңізді кеңірек айтсаңыз қайтеді? Бүгінгі саясатына көңіліңіз тола ма, қай нәрсеге ризасыз, қай нәрсеге наразысыз дегендей. Тимесе бұтаққа деп, ызалана сөйлейтін, қит еткенді жіпке тізіп, түймедейден түйедей жасауға бейім, өзара кикілжің, дау-жанжалы таусылмайтындарға көзқарасыңыз қалай?

— Бауырым, мен саясаттан алыс адаммын. Батпаққа бастама. Нүрекең жайлы айтсам, ол бәріміз бірауыздан сайлаған тұңғыш президентіміз болғандықтан аз-мүз лебіз білдіргенім деп түсін. Жалпақшешейің мен емеспін. Атақ-дәреже, марапаттың бәрін кеңестік дәуірде Нүрекеңсіз де алып қойғанмын. Нұрсұлтанның тұсында алғаным — мемлекетіміздің қазіргі ең жоғарғы наградасы — "Отан" ордені. Әрине, Нүрекең мені біледі. Жұрттың көзінше елпілдеп-желпілдемесе де, ыстық ықыласын ылғи да сезіп жүремін. Бір дидактасу үстінде тіпті: "Ереке! Мен сіздің әндеріңізді тыңдап өскен ұрпақ өкілдерінің бірімін. Сізді шын жүрегіммен құрметтеймін. Мені қашанда өзіңізбен бірге деп есептеңіз. Егер де базбір жерлерде өң-түсім бұзылып, көңілісіз жүрсем, оның сізге қатысы жоғы қаперіңізде болсын", — деп таусыла сөйлегені бар. Жиі болмаса да, оқта-текте телефон соғып, хал-жағдайымды сұрап тұрады. Бір жолы машинада бара жатқанымда мерейтойыма байланысты телефон соғып құттықтады.

Нұрсұлтанның бүгінгі ел басқаруы ұнайды. Білімді, шешен, алғыр, өткір. Анау нәрсеге ризамын, мынау нәрсеге наразымын деп жіліктеп жатпаймын.

Біздің Нүрекеңмен жер жүзіндегі мемлекет

басшыларының бәрі санасады, мақтауға кенде емес және бәрін де әділ деп есептеймін. Назарбаевтың арқасында қол жеткен жақсылықтардың қайсы бірін айтайын. Ертеде қасиетті Арқадан басқарылған байтақ елдің қақ ортасынан Астанадай қала тұрғызып, солтүстіктегі қазақ рухы сөнуге айналған қалалардан бір-бір театр, жоғарғы оқу орындары, ағарту, мәдениет орталықтарының көптеп ашылуы не тұрады!? Нұрсұлтан да ет пен сүйектен жаралған, кемшіліктері болуы мүмкін. Заманында Абайды бағаламаған қазақ енді бүгінде Назарбаевтың орасан кемел істерін көзге ілгілері келмей, көлеңкелі жақтарына үңіле берсе, таңданатын дәнеңе жоқ. Әлде, олардың көңілдерін күпті еткен кем-кетікті біз көрмей, білмей жүр ме екенбіз? Мәселе әділін айтып, ақ сөйлеуде. Әлбетте, олқылықтар жетеді, кейбірін ойлағанда жүрек сыздайды. Сонда не, бәріне кінәлі жалғыз Нүрекең бе?

Бір нәрсе арқама аяздай батады. Елбасының маңайында табанының бүрі жоқ, "бойы бұлғаң, сөзі жылмаңдар" көбейіп бара ма деп қорқамын. Ойы дана, ақылы сара, қара қылды қақ жаратын сайыпқыран серіктері болмаса, өзің айтшы, Елбасы қанша мықты болса да, жалғыз өзі не істей алады? Бұлар жеке пікірім. Реті келгенде сыртқа шығарып жатқаным да.

— *Зиялылардың көбі ара-тұра президенттің қабылдауында болып, сыр бөлісіп, пікірлесіп жатады. Сіз де онымен жолығып, осы ойларыңызды өзіне көзбе-көз айтпайсыз ба? Астана алыс десеңіз, Алматыда кездесуге болатын шығар дегендей.*

— Ол нәрсе ойымда жоқ емес, бірақ онсыз да жетпей жатқан уақытын алып неғылайын деймін де. Егерәкиде, өз тарапынан ұсыныс болып жатса, қарсылық жоқ. Онда жоғарыда айтқандарымнан бөлек те біраз жайларды алдына жайып салар едім.

— *Мәселен, қандай? Бір-екеуін айтыңызшы.*

— Біріншіден, асып-тасқан байлығым жоқ екен деп, күлше сұрамасым анық. Екіншіден, сен шетелдердегі әдебиет, мәдениет, өнер өкілдері қалай тұратынын білесің бе? Шеттерінен мыңғырған бай. Тіпті, анау гастрольге барған сапарында Парижде қалып қойған Рудольф Нуриев дейтін балет бишісінің тұрмыс құрып, бала-

шағалы болмаса да, соқа басында 24 бөлмелі пәтер, ұрмақтай аралдар мен теңіз жағалауларында толып жатқан үйлері болғаны айдай әлемге аян. Үшіншіден, мен Нүрекеңе, әрине, олар туралы емес, өнер адамдарына көзқарасты өзгерту, дарынды жастар күнкөріс үшін шетелдерге топ-тобымен кетпейтіндей жағдай тудыру, халықтың арыз-шағымына жіті қарау хақында айтар едім. Өзің ойлашы, басқасын былай қойғанда, күнделікті газет беттерінде президенттің атына қаншама ашық хат, өтініш, тілек жарияланады. Солар оған түгел жете ме, жеткізе ме, алдына қойыла ма, әй қайдам, күдігім бар. Президенттің қабылдауына барған адам міне, мен қандаймын деп өзгелерге қыр көрсетпей, халықтың мұң-мұқтажын қаузасын, жабулы қазанның қақпағын ашсын, жұмбақ түйткілдерге көзін жеткізсін. Нағыз азаматтық сол болады, меніңше.

— Әйтсе де, кейбір сөз сыңайларыңызға қарағанда, өкпе-наз, реніштеріңіз де жоқ емес сияқты ғой. Кімге? Президентке ме, қоғамға ма?

— Әй, өкпе-наз, реніші жоқ адам бола ма? Менде де бар. Бірақ, президентке де, қоғамға да емес. Жаңадан қаз тұрып келе жатқан қоғамды көркейтеміз, көгертеміз, төрт аяқтан тік тұрғызамыз деп өздерінше өрекіп жүрген әкімқараларға, пысықайларға, жартыкештерге, шикілерге, тиісті міндетін мінсіз атқарарлық шамасы жоқ бос белбеу, болбырлар мен әліге дейін масылдықтан дәмелі бейбақтарға! Қайсы бірін айтайын. Алысқа бармай-ақ, осы күнде шынайы өнердің шырайын кетіріп біткен фонограмма дегенді алайықшы. Қазіргі дауасы жоқ бір дерт осы. Баяғыда мұндай пәле жоқ еді. Тіпті, радиодан берілуі тиіс дүниелердің өзі алдын-ала жазып алған таспалардан емес, тікелей эфирден таралатын, оқылатын. Яғни, микрофон алдында әншілер қысылып-қымтырылмай ән салып, спектакльдер қойылып жатқан күйінде берілетін. Сұхбаттың бас жағында айтқанмын, Мұқан Төлебаев сұраған арияны мен де оркестрге қосылып, тікелей эфирден шырқадым деп. Қай данагөйдің тапқанын қайдам, фонограмма дейтін шықты да, шырықты бұзды. Бір қарағанда, бәлкім, орындаушыға жеңіл, ыңғайлы, қосымша күш түсірмейтін шығар, бірақ

көзбояудың көкесі. Қайсыбір жылы сахнадан "Шапибаяуды" орындайды деп хабарлаған менің орныма фонограммадан Байғали Досымжановтың даусы естіліп масқара болғанбыз. Осы күнде концерт залдарында аузын ашып, секеңдеп жүретін әншілердің кешіне жапырыла баратын көрермендерге жаным ашиды. Шақырғанға барғаны үшін ақша алатын әншілер жиын-тойларда да сөйтеді. Өнерге әсіре-қызылдық жат. Рас болса, Қытайда фонограммаға қатаң тиым салынған дейді, бізде де ойланып көрсе артық болмас еді, бұл бір.

Екінші, қазір үлкен болсын, кіші болсын, атқаратын қызметіне салдыр-салақ, жауапсыз қарау белең алулы. Қайда барма, есінеп, қалғып-мүлгіп отыратын, ең жаманы жұртты менсінбейтін шарт мінез, шамшылдарды жиі көресің. Жұмыссыздық азайып келеді деп жүрміз ғой, ендеше, әркім бұйырған жұмысын қамшы салдырмай атқаруы керек емес пе? Мына бір сорақылық есімнен кетпейді. Қайсыбір жылы өмірбақи қаралып жүретін құзырлы емханаға барсам, мен жайлы деректер ізім-қайым жоқ. Ақ халатты бикеш бір парақ қағаз ұсынып: "Өзіңіз жөнінде қысқаша мәлімет жазыңыз, онан соң көреміз", — дейді беті бүлк етпей. "Қалқам-ау, компьютерде бәрі болу керек қой, жазып қайтемін", — дедім ашуымды әрең тежеп. Ол көнбейді. Сонан соң амалсыз "Социалистік Еңбек Ері" деген атағымды ғана айттым. Сол-ақ екен, әлгі пақыр қайта-қайта кешірім сұрап, бұрынғы құжаттарды қас қағымда тауып алды. "Ешкімге айта көрмеңіз, біз кішкентай адамбыз" деп жыларман болды.

Шағымданып қайтейін. Осында есепте тұруы тиіс адамдарды қысқартып, қайта тіркеу кезінде жіберген шалағайлықтарын өздері түзеді, есімімді есуастықпен сызып тастаған компьютерге қайта жазды, сол жетеді. Әлбетте, бұл жерде әңгіме менде ғана емес, менің жарам жеңіл, осындай салғырттықтар көбейіп барады. Ал, айтшы кәне, ең құзырлы емханада солай болған соң, қалғандарға не жорық. Ағайындар-ау, тындырымды, тиянақты болайық та, оған не кедергі, не бөгет, әлде қылыштан қан тамған қатандық қажет пе? Ондайдың беті аулақ.

— Сөйтіп, сізгі тізімнен алып тастады деңіз.

— Иә, жүйкеме тиді. Әлі күнге ұмыта алмай жүрмін.

Осы жерде Ермек Бекмұхамбетұлы сөзін доғарды да, томсырая қалды. Өңі біресе қызарып, біресе қуарады. Шаршай бастағандай. Ізінше басын кілт жоғары көтергі де: "Жас ұлғайып, бос уақыт көбейгеннен бе, ойдан ой туындап, кейде үйге сыймай кетемін. Ата -анамды жиі ойлаймын. Амаңдық болса, олар туралы алда да айтамын. Онан соң халық музыкасы жиі толғантады. Өзің де маған халық әндерін көкке көтере дәріптейсіз деп көпшік қойып тастадың ғой. "Қорлан" ойыма орала береді. Мақтаудың да мақтауы бар, "өлікті көп жусаң осырады" болмасын, меніңше, "Қорлан" Гуноның "Ромео мен Джульеттасынан" бір де кем емес, тең десе тең, артық десе артық. Бірінші түрін айтамын. Осы бізде — қазақта — "Қорланды" сорғалатып орындайтын кім бар? Жақсы білмейді екенмін. Екінші түрі — "Хұсни-Қорланды" Ришат орындағаны есімде. Өлтіретін. "Қорланның" үшінші түрі де бар дей ме?"

— Сізден артық білу қайда, — деймін сыпайылап. "Қорланның" бірінші түрін де, екінші түрін де келістіре шырқайтын Ришат Абдуллиннен басқа ешкімнің атын атап, түсін түстей алмаймын. Сондықтан қазір оларды біреу-міреу орындағанда не жақсы, не жаман деп баға беру қиын. Себебі, салыстыратын бастау жоқ. Өткен ғасырдағы 40-жылдардың аяғында бір әншінің соғыстан бұрын пластинкаға жаздырған "Қорланның" бірінші түрін тыңдағаным бар. Әншінің кім екені жадымда жоқ, естуімше, соғысқа кетпей тұрғанда Алматыда артист болса керек. Тумысы павлодарлық секілді. Нақты дерегін ешкім айтпайды. Орындауы ғажап болатын, тегінде, бүгінгі бізге мәлім нұсқа сол ма, кім білсін. Е.Брусиловский "Ер Тарғын" операсына "Қорланды" увертюра еткен ғой, хормен орындалады, есіңізде ме?

— Есімде. Айта бер!

— Екінші түрі "Хұсни-Қорланды" — өзіңіз айтпақшы, — марқұм Ришат Абдуллин керемет салатын. "Қорлан" әнінің алдыңғы екеуден бір мысқал кем түспейтін, аты да "Бір мысқал" деп аталатын үшінші түрі бары да рас. Оны ертеректе радиодан павлодарлық қарт әнші

Байғабыл Жылқыбаев орындап жүргі. Қазір де оқта-текте естіліп қалады.

— “Қорланды” шығарған Естай ма?

— **Естай Беркімбаев. Павлодарлық. Соғыс жылдарында Алматыға келіп қайтқан көрінеді.**

— Әне, көрдің бе? Біз Әміренің даусы жазылмады дейміз, Естай соғыс жылдары Алматыға келсе, барлық әнін өз аузынан жазып алуға болмас па еді? Әй, енжарлық-ай, ешкімнің есіне келмеген, құнттамаған ғой, сірә. Әлде, жазылып, бір қуыста шаң басып жатыр ма екен? Жазылмаған шығар. Ол тұрмақ, Алматының қақ төрінде алшаң басып жүрген Иса Байзақов жазылған жоқ. Неткен сорлылық!

Иә, “Қорлан” әннің төресі. Классика! Тенеуте сөз жоқ. “Қорланды” түсіну үшін ғаламат сезім, түйсік қажет. Қазақтың маңдайына біткен жалғыз ол емес. “Қорланнан” аспаса да, иықтасатындар жетерлік. Атап айтайын ба? “Алтыбасар”, “Қызыл бидай”, “Бұрылтай”, “Жанбота” ... “Зәурештің” өзі тұтас дәуір, тұнып тұрған драма емес пе? Сол әндер қазір неге сирек естілетін боп кетті? Неге?

Өң-түсі алабұртып, даусы қаттырақ шыққан Ерекеңе:

— **Оны айта алмаймын — гегім. — Енді бір сұрақ қалып тұр, қалай көресіз?**

Бетіме қабағын түйіңкіреп қараған Ермек Бекмұхамбетұлы келіскен сыңаймен бас изегендей болды.

— **Ереке! Қазақтың біртуар әншілерінен кімдерді бағалайсыз? Көзі тірілерден тонның ішкі бауындай араласатындарыңыз бар ма? Роза Бағланова, Бибігүл Төлегенова туралы нақты не айтар едіңіз? Бибігүлмен біраз фильмге түсіп, бір сахнада қатар өнер көрсеттіңіз. Басылымдарға берген сұхбаттарында Бибігүл үш рет тұрмыс құрып, үшеуінде де сәтсіз болғанын айтады (өз сөзі). Бұған не дейсіз? Екеуіңіздің басыңыздан өткен — есте қалған — ерекше оқиғалар бар ма?**

— Арғы-бергі заманның бәрінде бұл қазақта аспандағы аққумен үн қосқан әншілер аз болмаған. Сонау Біржан сал, Ақан сері, Мұхиттан бастап, кешегі Әміре, Күләш, Жүсіпбек, Манарбек, Ғарифолла... Бүгінде қатарымызда жүрген Роза Бағланова, Бибігүл Төлегеновалар да ешкімнің тақиясына тар келмейді.

Кезінде көбімен аралас-құралас болдық, әзіл-қалжыңымыз жарасып, бірге жүрдік, бірге тұрдық. Қазір шау тарттық, онашалықты көбірек қалаймыз. Оның үстіне, қатарымыз сиреп барады, күні кешегі асылдардың көбі бүгінде бақилық. Екі Роза (бірі Жаманова) мен Бибігүлді көргенде қауқылдасып, шүйіркелесіп (ашуыматисе, зекіп тастаймын деп те айтқанмын) қаламыз. Роза Бағланова өз жанрында дара әнші, елдің еркесі, сүйіктісі. "Халық қаһарманы" атануы әділ, орынды. Сен "Ах Самара городоксың" деп қалжындайтыным болады кейде.

Бибігүл де кең танымал, өзіндік бет-бағдары бар айрықша тұлға екенін білесің. Аса еңбекқор, ізденімпаз. Үш рет тұрмыс құрса, ол өз шаруасы. Бәрі бірдей сәтсіз болса, себебін менен емес, өзінен сұра. Төрт рет үйленген мен өзім жайлы олай демес едім. Төрт әйелдің әрқайсысымен өзімше бақытты ғұмыр кештім. Төртеуін де қадірлеймін, қастерлеймін, есте сақтаймын. Төртінші жарым — қазір бірге тұрып жатқан аяулы Әлфия, алдыңғы үшеуімен ажырасқаным — тағдырдың ісі. Өз ариясында "850 испан, 700 италия, 300 түрік қызымен көңіл қостым" деп шырқайтын атақты Дон-Жуан бар емес пе, өне, сол сабаз ойнап-күлген қыз-келіншектерінің бірде-бірін төмендетпей, бәрін аялап, ардақтаған деген тәмсіл бар. Өз басым әйел затын, әсіресе тағдыр қосқан қосағының көңілің жаралап, қабағына кірбің ұялататын еркекті сыйламаймын да, түсінбеймін де.

Бибігүл екеуіміздің жас шағымызда басымыздан өткен қызықты хикаяттар қисапсыз. Алайда, ыңдыныңды сезіп отырмын, арамызда сен дәмәткендей ешқандай "ерекше оқиға" болған жоқ, ұқтың ба, болған жоқ! Ерекше дейді! Тапқан екенсің!!!

***

Әңгіме аяқталды. Асып та, тасып та сөйлейтін Ерекең аузын бұртитып, түнеріп отыр. "Бір-екі ән саласыз ба?" — деймін мүләйімсіңкіреп. "Салмаймын, — деп гүр етті. — Шама жоқ, шаршадым. Сен шаршаттың".

— Сәл бөгел, — деді кетуге ыңғайланып, орнымнан тұра бергенімде (о, тоба, әпсәтте жүзі жадырап, көздері күлімдей қапты). — Ән болмаса да, әнге бергісіз бір

Әкесі БЕКМҰХАМБЕТ, нағашысы ФАЗЫЛЖАН,
ЕРМЕК және анасы ЗЫЛИХА.

Әке қабірінің басында: анасы ЗЫЛИҚА, ЕРМЕК, МҰРАТ
СЕРКЕБАЕВТАР және келіні НАТАША.

Сағыныш екен бала кез.

Мектепте бірге оқыған достар.

Оқушылар ансамблі № 54 мектеп. Алматы. Бірінші қатарда (ортада) Е.СЕРКЕБАЕВ.

Солдан оңға карай: Е. СЕРКЕБАЕВ, К. ЖАНДАРБЕКОВ, Н. ТАПАЛОВА, Ә. ҮМБЕТБАЕВ,
Л. Л. ГОЛЬБЕРГ, Ғ. ҚҰРМАНҒАЛИЕВ, А. БЕКБОСЫНОВ.

«Енлік-Кебек» спектаклінен кейін. Суретте: Н.КАРАЖІПТОВ, Г.ЖҰБАНОВА, Ш.ҮМБЕТӘЛИЕВ, Е.СЕРКЕБАЕВ, С.ҚҰРМАНҒАЛИЕВА.

Мәскеу. Көгілдір от. ЕРЕКЕН, Ван КЛИБЕРН және оның анасы.

**«Жиырма сегіз» спектаклінен кейін. Ортада: В.ПАНФИЛОВА
(генерал И.В.Панфиловтың қызы).**

Анасы ЗЫЛИХА, қарындасы РАУЗА (марқұм), және ЕРЕКЕН.

**Суретте: Ә.ҰМБЕТБАЕВ, А.БЕКБОСЫНОВ, Е.СЕРКЕБАЕВ,
Н.ТАПАЛОВА, Ғ.ҚҰРМАНҒАЛИЕВ. Ортада отырған
Қ.ЖАНДАРБЕКОВ.**

Е.СЕРКЕБАЕВ және Байғали ДОСЫМЖАНОВ.

«Ән қанатында» фильмінен көрініс. Е.СЕРКЕБАЕВ пен Р.МҰХАМЕДИЯРОВА.

«Ән қанатында» фильмінен көрініс. Е.СЕРКЕБАЕВ және Р.ҚОЙШЫБАЕВА.

«Ән қанатында» фильмінен көрініс.

Е.СЕРКЕБАЕВ «Севиль шаштаразы» спектаклінде.

Ермек СЕРКЕБАЕВ. 1974 жыл.

«Дон Жуан» операсынан көрініс. Е.СЕРКЕБАЕВ, Б.ТӨЛЕГЕНОВА.

Суретте: Дирижер Ү.НҮСІПОВ, КҮЛӘШ БАЙСЕЙІТОВА,
Г.ҒАЛИЕВА, Е.СЕРКЕБАЕВ, Ш.ҚАЖЫҒАЛИЕВ.

Атақты әншілер — И.К.АРХИПОВА және Е.СЕРКЕБАЕВ.

«Ән қанатында» фильмінен көрініс.

Е.СЕРКЕБАЕВ «Ер Тарғын» операсындағы Тарғын ролінде.

Отаным — кең далам.

**Қайран Ғарекен. Ғарифолла ҚҰРМАНҒАЛИЕВ пен Ермек
СЕРКЕБАЕВ.**

**Е.СЕРКЕБАЕВ, Б.ТӨЛЕГЕНОВА және Жұмабай
ШАЯХМЕТОВТЫҢ немерелері.**

Индияға барған КСРО делегациясы. Ортада: Дж.НЕРУ.

Қазақстанның Халық артисі Бекен ЖЫЛЫСБАЕВ және
Е.СЕРКЕБАЕВ.

қалжың бар, соны айтып берейін, жарай ма, онан соң жүре бер.

— *Құлақ сізге, — деймін, әрине.*

— Баяғыда бір танысым қоярда-қоймай әлдебір жиынға шақырды. Барған соң білдім, мәні шамалы, алып бара жатқан ештеңесі жоқ, күнде көретін көп дырдудың бірі екен. Соған қарамай, келгендерде есеп жоқ, опыр да топыр. Жалпылдай қарсы алған танысым: "Ой, жақсы келдіңіз. Өркеніңіз өссін! Көп жасаңыз! Абырой болды!" — деп жік-жапар. Мен сәл ойландым да:

— Бәрі дұрыс екен, мұнда тек Николай Васильевич Гогольдың жоқтығы болмаса! — дедім.

Танысым ыржақ-ыржақ етті. Ал мен жаратылысымнан әзіл-қалжыңды ұнататын қылжақбастау адаммын.

***

Ерекеңнің бұған дейін де бір-екі рет әзіл-қалжың айтқаны бар-тын. Мазмұнын қағазға түртіп, сақтап қойғанмын. Бірге бие, бірде түйе боп отыратын оны бұлай деп кім ойлаған. Адам баласы неткен күрделі. Оның ішінде Ерекең. Мазэстро Ермек Серкебаев! ...

"Жасыратын ештеңем жоқ"...

Келесі сұхбаттасатын мезгілді білу үшін телефон соғып, сәлемдесе бергеннен Ерекен: "Әй, сен немене осы, ананы айт, мынаны айт, кіммен керістің, кіммен тебістің, жасырма, қорықпа, қаймықпа деп тықақтай бересің? Айтатынды айтамын. Құдайдан да, адамнан да жасыратын ештеңем жоқ", — деп бұрқ-сарқ етті де, ізінше сабасына түсіп: "Иншалла, саулық та, көңіл-күй де жақсы. Бұйырса, тағы бір гастрольдік сапардың сәті түскелі тұр. Кеше Асанәлі Әшімовтың қолқалауымен "Шәкен жұлдыздары" фестивалінің ашылуына қатыстым. Қысқасы, шаруа бастан асады, — дегі түк болмағандай. — Барамын деймісің? Келе бер, есік ашық".

Міне, әдеттегідей, мұнпаздай таза, қоңыр салқын кең бөлмедегі үйреншікті орнымызда қарама-қарсы отырмыз. Ерекеңе көзімнің астымен қарап қоямын. Қабағын түйіп, томсырая қалған маэстро біресе қызарып, біресе сұрланып, сан құбылады. Ән де салып жібереді. "Назқоңыр" ғой", — дейді мен білмейтіндей. "Жағдайың қалай?" — деп гүж етті. "Жақсы, рахмет", — деймін. Байқауымша, бірдеңенің ұштығын іздеп, таба алмай отырғандай.

Басын сәл шалқайтып: "Өткенді аңсап, торыға берудің жөні жоқ", — деп бір қойды.

— Өткен оралмайды, — деді онан соң күрсініп. — Алдағыны ойлау керек. Бұған дейін көрген-білгендер ғибрат үшін. Кешеден бері бір нәрселер көкейімді қозғап жүр. Ана жолы ата-анам туралы алда да айтамын дегенім есінде шығар? Онда былай. Оқта-текте зиратқа барып, қабірлеріне гүл қоямыз, еске аламыз. Сонда айналадағы төбелері көк тірейтін күмбездер мен көз арбайтын неше

түрлі кесенелерге ғажап қаламын. "Ау, бұл не, әлемнің түкпір-түкпірін аралағанда, мұндайды ешбір жерден, ешбір елден көрген жоқпыз ғой. Қанша керемет болса да, мұны жарыс, бәсеке-бақталастық, тыраштық па, білмеймін, жақсы нышан дей алмаймын. Тонналаған тастың астында қалған бейбақтарға жаның ашиды. Еркерткіш пе, құлпытас па, қою керек, әр нәрсенің реті, жөні бар. Аспандаған мавзолей, айшықты үй-тамдардың қажеті бар ма? Қасиетті "Құран кәрімде" де марқұм болған мұсылман баласының басына аты-жөні жазылған көк тас қойса жетеді демейтін бе еді? Бұл бір.

Екінші, мен Таллинн қаласына жолым түскенде атақты әнші, әріптесім Георг Отстың қабіріне барып тағзым еттім. Сонда байқағаным, оған қойылған ескерткіш-белгі қымбат та, жұпыны да емес, жарасымды, қонымды, қарапайым. Өз ата-анама қойылған ескерткіш те ешкімнен кем емес, бірақ алаулап-жалаулап тұрған жоқ.

Эстон жұртының Георг Отсты соңғы сапарға аттандырғандарын да теледидардан көргенмін. Таллиннің бүкіл халқы зиратқа дейін жаяу шығарып салды. Алда біркелкі киінген қатар-қатар дауылпазшы. Оқта-текте "бум, бум" деп ұрып қояды. Абыр-сабыр, айқай-шу, автоинспекторға ілескен қым-қуыт жеңіл машина, автобус дегендер атымен жоқ. Құрмет пе? Құрмет. Және қандай құрмет!? Үйренетін үрдіс пе? Олай деп айта алмаймын, себебі, бұл жерде мен біздің қазақтар неге эстон болмайды деп отырған жоқпын. Қанағат, нысап, қарапайымдылық айтайын дегенім. Өркениетке бет бұрдық па, дұрыстап бұрайық, ойланайық. Дарақылықты қояйық.

Кейде біреу әрі, біреу бері тартып, әркім өзінше білгішсінетінін көргенде осы қазақтардың өлік жөнелтуінде де кінәрат бар ма деп қаламын. Бірақ бір нәрсенің басы ашық: марқұмның көзі жұмылысымен "қаза бардың малын шашады, жоқтың артын ашады" деп, түнеме, қонақасы, шығарып салу, үші, жетісі, қырқы, жүзі т.б.сылтаулармен жөн-жосықсыз төгіп-шашылады. Олардың сыртында жыртыс, ақша, жағалы киім үлестіру дейтіндер бар. Бақилық болған пенденің артында

қалғандар ертең қалай күн көреді, оны ойламайды. Марқұмдардың жетісін, қырқын, жылын бергенге таласым жоқ, солардың өзін де ақылмен жасаған дұрыс қой деп ойлаймын.

Қызына сөйлеген Ерекең сәл тыныстап, үнсіз қалды. Соны пайдаланып қомдана бастаған маған:

— Тұра тұр, — деді бірдеңе дегім келгенін қалт сезе қойып. — Тағы да бір-екі ауыз сөз бар, аузым қышығаннан емес, ішке сыймағандықтан. Айтайын ба?

— О не дегеніңіз, құлағым сізге, — деймін Ерекеңнің бұрын-соңды бұлайша көсілгенін көрмегендіктен қуана құптап. — Қыз-келіншектермен романдарыңызды айтсаңыз тіпті қатып кетер еді.

— Ол кейін, — деп саңқ етті. — Қазір... әнеукүнгі әңгімеге қайта соққым кеп отыр. Көрермен мәдениеті... Қозғауын қозғадық та, айғақ айтпадық қой. Мәселен, бір атақты жайсаң өнер кешін өткізді дейік. Оның қуанышын бөлісуге келген әріптестерінің ішінде тұлпар да, тұқыл да бар. Кеш аяқталды. Көрермендер сахнаға лап қойды. Көбі құшақ-құшақ гүлмен тұлпарға емес, тұқылға ұмтылады. Ең болмаса, солардың біреуі бір тал гүл ұсынбаған тұлпар елеусіз қала береді. Ау, тұлпардың аты тұлпар емес пе? Оған да, залдағыларға да ыңғайсыз. Әрине, бұдан тұлпардың бағасы төмендеп қалмайды. Әңгіме сахнаға жапа-тармағай шыққандарда. Егер олар өнерді жан-тәндерімен сүйсе, тұқыл қанша екі туып, бір қалғандары болса да, ылтипаттарын қонақтарға көрсетпес пе?! Және олар осындай кеш не концертке ұдайы келіп тұра ма, жоқ па? Міне, түсініктің түрі! Осыған ұқсас жағдай таяуда өз басымнан өтті.

— Онда, соны нақтылаңқырап айтыңызшы.

— Егер турасын айтып, туғанға жақпай қалмасам, айтайын. Сен қатыстың ба, жоқ па, биыл белгілі композитор Сейдолла Бәйтерековті еске алу кеші өтті. Марқұм сыпайы жігіт еді, талантты еді, көзі тірісінде сыйластық, әндерін орындадым. Еске алу кешіне атап шақырған соң бардым, әрине. Кеш жақсы өтті. Бірақ қалай аяқталды, солай опыр-топыр басталды да кетті. Сахнаға көздері ежірейе ұмтылған тобыр бір-бірін иықтап, қағып-соғып, қоғадай жапырылады. Сахнада

менен басқа да арнайы шақырылғандар аз емес-ті. Әлгі сабаздардың ешқайсысы оларға мойын бұрмақ түгілі, пысқырып та қарамады. Менің өзім де былай қалдым(өкпелеп отыр десең, қателесесің). Той иелеріне де, ұйымдастырушыларға да қояр кінәм жоқ. Мәселе түсінік-пайымның төмендігі, оң-солды танымауда. Бұрын-соңды ондай-ондайдың небір әкелерін көріп жүрсем де, дәл сол жолы қатты қарным ашты, дұрыс түсініп отырсың ба?

— ***Дұрыс түсініп отырмын.***

— Түсінсең дұрыс, жетістік ешқайда қашпайды, сенің әлгі таусылып бітпейтін сұрақтарың килікпей тұрғанда, көңілімді күпті қып жүретін тағы да кейбір міндерімізге тоқталайын. Алдымен өнер саласындағы. Өткенде фонограмма жайлы айттым, сахнада аузын ашып, оңды-солды қисаң-қисаң ететіндердің мультфильмдегі қуыршақтардан несі кем деп. Баяғыда менің орныма Байғали Досымжановтың даусын жіберіп ұят жасап еді, жақында тағы да оңдырмай жерге қаратты. Айттым ғой, таяуда “Шәкен жұлдыздары” фестивалының ашылуына бардым деп. Өне сонда сахнаға мен шықпай жатып өнім естіліп, оның өзінде бас-аяғы бытысып, үзіліп тынды. Мейлі, болар іс болды, ашу шақырмай-ақ, Шәкен туралы бір-екі ауыз естелік айтайын деп, кешті жүргізуші қыз бен жігітке қолымдағы микрофонды алып кетіндер десем, кергіп келмсіді. Онан соң, беттеріне қарай лақтырып жібердім де, сөзіме кірістім. Фонограммаға Қытайда тиым салған дедім. Таяуда түрікмендер де солай етті. Менікі қате болса, олар неге өйтеді? Демек, фонограмманың қажеті жоқ. Бізге де ойлану керек.

— ***Айтыңызшы, оны қалай тоқтатуға болады?***

— Түрікмендерде президенттің арнайы жарлығы шыққанын өзің де білесің. Қытайда да солай деп естігенмін.

— ***Сөзіңізді бөлгеніме ғафу етіңіз. Мініміз көп дегіңіз, тағы да бір-екеуінің атын атап, түсін түстеп айтсаңыз қайтеді?***

— Біреуі былай, әрі ол өзі тым күрделі. Осы күнде — драмалық туындыларда шаруам жоқ — опералық спектакльдердің құлағын кесіп құнтитып, мұрнын кесіп

шұнтитып тастаған. Екі (не үш) актіден біреу жасап, екі аяқты бір етікке тығады. Бұдан не ұтамыз дегенге уәждері — бүгінгі көрермен бөлек, жалығады, зерігеді, театрға сирек келуі содан. Бұл бос сөз. Жақсы қойылып, шебер орындалатын спектакльден ешкім жалықпайды да зерікпейді. Қайта, көрерменнің көкірек-көзі кеңіп, көп нәрсені біліп-түйсініп, уақыттың қалай өткенін байқамай, тынығып, рухани байып қайтады. "Қыз Жібек", "Ер Тарғын", "Біржан Сара", "Абай" операларын тыңдаушылардың спектакльдің ұзын-қысқалығында жұмысы қанша? "Аққу көлі", "Риголетто", "Севиль шаштаразы" т.б. айтпағанда. Қазір, меніңше, өнерді насихаттау, санаға құю жетімсіз. Олқылықты содан іздеген дұрыс. Әйтпесе, көріп жүрміз ғой, үзіп-жұлқып, түйедейден түймедей еткен спектакльдерге де жұрттың қалай баратынын. Ең өкініштісі, ондай дүниелерден талғам төмендемей ме? Мәселен, "Фаустағы" Мефистофельдің келістіре орындалған бір ариясын тыңдаған адамның аталмыш операға іздеп жүріп барарына өз басым кәміл сенемін. Мұны осымен тамамдайық.

— Демек, мінгер әлі таусылған жоқ қой?

— Таусылған жоқ, немене, күнде сөз етіп жатырмыз ба, ауызша айтылған сөз айтылған жерде қалады. Қағазға түссе, ақынның "кім таныса, сол алсын" дегеніндей, біреу болмаса, біреуге жетер деп жатқаным да. Өзің айтшы, осы біздің қазақ әншілері өз елімізде де, өзге мемлекеттерде де басқа тілде ән айтуға неге әуес? Әуес болғанда да, көк тамыры білеуленіп, қылмың-жылмың етіп, нақ бір сол халықтың басын айналдырып, көзін тұндырып тастайтындай әулекіленіп айтады. Әсіресе, шетелдерге барғанда. Оларды және елге оралған соң пәлен жерде пәлен халықтың, түген жерде түген халықтың тілінде ән шырқады деп жер-көкке сыйғызбай далақтата мақтаймыз. Турасын айтсам, жақсы білмейтін тілде ән салу өз-өзінді сыйламау, сайқымазақ етумен тең. Онымен ешкімді таңдандыра алмайсың, бәлкім, тыңдарман қол соқса соғар, бірақ ол сыпайы сыйлау, көңіл жықпастық қана. Оған мәзденетін түк те жоқ. Қазақ қанша мықты болса да, италиялықтарды да,

француздарды да ешқашан табындыра алмайды, ол мүмкін емес, Одан да, шамаң жетіп жатса, Энрико Карузосы, Марио Лансосы, Рафаэлі, Эдит Пиаф, Армстронгі, Пол Робсоны болған озық халықтарға өз елінің, халқынның баға жетпес інжу-маржандарын дәріпте, майын тамыза құлақтарына құй, жүректеріне жеткіз. Саналарын жаулап ал. Еліктеме, шалықтама. Осы күнде кейбір қазақтар өз сахнамызда да италяша, ағылшынша, французша ән салғансып, балқып-кебеді. Жарасса бұйырмасын, бір түйір ләззәт алмайсың. Базбіреулер сондайларды арқадан қағып, қолпаштап, қазақы “можантопайлардың” шекесінен қарауға ділгер. Адасу, алжасу, өзгелерге күлкі, мазақ болу деген осы!

— **Өзіңіз ше? Өзге тілге ән салмайсыз ба?**

— Мен жақсы білмейтін тілде ән салған емеспін, салмаймын да. Сен бір сәт өзге тілде ән салған бейбақтарға сол тілді білетіндердің көзімен қарашы. Бәлкім, бірдеңе ұғарсың. Өз басым осы өмірімде үш тілде ғана ән шырқап келемін: қазақша, орысша, татарша. Солар арқылы әлемге танылдым. Еше как!

— **Татарша айтқаныңызды естімеппін.**

— Естімеуің бек мүмкін, бірақ айтқанмын, қажет болса, әлі де айта аламын дегенім ғой. Мәселен, “Фигароның каватинасын” италия тілінде мен де айтар едім және онша жаман айтпауым да мүмкін. Қалай ойлайсың, италиялық ұлы әншілердің кез-келгені бір қазақ әнін шырқай алмас па еді?! Ән қадірін кетірмеу керек.

— **Мінгер әлі бар ма?**

— Табылады!

— **Ең болмаса, бір-екеуін бұрын неге айтпадыңыз?**

— Оған мұрша бердің бе? Қардай бораған сұрақтармен басымды қатырып (қарқылдап күліп алды). Операға халықтың — әсіресе жастардың — ынтасын арттыру үшін насихат керек дедім ғой, ә? Оның түрі де, тәсілі де көп. Құрғақ қасық ауыз жыртады дегендей, көп алдына шығып алып, опера деген олай, бұлай деп ақыл айтудың көк тиынға керегі жоқ. Біріншіден, мектептерден бастап, барша орта дәрежелі, жоғары оқу орындарында ашық сабақ түрінде болса да, не анау Кельберг тәрізді

мамандарды шақырып, жалғыз опера емес, жалпы өнер хақында жастармен дүркін-дүркін әңгіме өткізу пайдалы-ақ болар еді. Алматы мен Астанада айына бір-екі рет опера театрына ұйымдасқан түрде барып тұруды ұйымдастыру да қиын шаруа емес. Онан соң жоғары оқу орындары жанынан — мейлі, сағаты аз бола берсін, тіпті болмасын — өнер пәнінен неге дәріс жүргізбеске?! Түркістандағы университетте арнайы театр факультетін ашып, театр құрғанын көзіміз көріп отыр ғой. Құдай біледі, кезінде оған қарсы болғандар жоқ болмауға тиіс. Қорықпау керек дейтінім сол.

Марғаумыз, оянар түріміз жоқ. Айта берсе сөз көп, мәселен Абай атындағы театрдың оң жақ, жол жағынан неге өмірден озған бірегей өнер жұлдыздарына ескерткіш орнатып, аллея жасамасқа!? Күләштан бастап Жұмат, Әміре, Иса, Құрманбек, Қанабек, Шара, Үрия, Ғарифолла, Байғали, Әнуарбектің мүсіндері сап түзеп тұрса, жарасымды болмас па еді?! Үлкен-кіші тәу етіп, жаңадан отау құрған жас жұбайлар аруақтарға тағзым ету үшін барып тұрмас па еді?! Әрі-беріден соң, ол деген қазақ деген халықты әлемге әйгілеп, абыройын асырмай ма? Шіркін-ай, сондай күнге жетеміз бе, жоқ па? Бұл өзі соншалықты қиын нәрсе емес қой, түсінетін азаматтар табылып қолға алса, бір не жыл жарым уақытта бітіруге болатын шаруа (мейлі, тіпті көбірек болсын).

— Апырай, Ерекел! Міндердің қайнар көзі сізде екен ғой, қалай білмей келгенбіз?

— Қылжақтама. Мен саған жарапазан айтып отырған жоқпын. Айт, айт дейді де, қара өзін. Мен жер шарын түгел аралаған адаммын. Отан деген не, қалай түсінесің? Бір-екі ауыз пікір айтсам бола ма?

— Құдай үшін, құлағым сізде, әдемі келе жатырсыз.

Бетіме қабағын шытып, сүзіле қараған маэстро "көпшік қойма, жаратпаймын" деп күңк етті де:

— Ертеректе Францияға барғаным есіме түсіп отыр, — деді көздері жасауранқырып. — Онда баспанамыз жоқ, іші тар, күңгірт, едені сыз пәтер жалдап тұрамыз. Жалындаған жаспыз. Француздар өнер десе ішкен асын жерге қоятын халық қой, мені де, басқаларды да алақанға сап әлпештеп, асқақтатып бақты. Музыкаға аударманың

керегі жоқ, мен орындаған қазақша, орысша ән, арияларға дуылдата қол соғып, ризалықтарын паш еткен үстіне ете түсті. Француз тілінде айтпадың деп ешкім бетіме салық еткен жоқ. Өйткен болсам, төрдегі басым есікке сырғып, құным көк тиын болар еді. Бірақ айтайын дегенім ол емес. Сонда арадан апта араламай жатып, елді сағынайын. Айдауда жүргендей қамығып, жүрегім сыздайды, ертелі-кеш ас батпай, көңілім босайды. Іші-сырты ұжмақтай бес жұлдызды қонақ үйден жалығып, Алматыдағы жаңбыр жауса, төбеден су сорғалап қоя беретін шымшықтың ұясындай күркеме жеткенше асығамын. Міне, туған жердің құдіреті!

Осы тақылеттес пікірді сонау бір жылы Мәскеуде өткен жаңа жылдық "Огонек" кешінде америкалық ұлы музыкант, атақты пианист Ван Клиберннен де шет пұшпақтап естігенмін. Өйткені, ол америкалық болғанмен, ұлты орыс, бір замандарда сол елге жер ауған эмигранттың ұрпағы көрінеді. (Ван деген Ванядан шыққан дегендей). Содан ба, тайпаластарына неге бүйрегі бұрмасын, оның үстіне қан деген бар. Реті келгенде айта кетейін, Ван Клиберн алғаш рет Мәскеуде өткен П.И.Чайковский атындағы 1 халықаралық конкурсте бірден жарқ етті. Онда жап-жас еді. П.И.Чайковскийдің (оркестрге қосып) фортепьянаға арналған 1 концертін ғаламат орындап, бас бәйгені иеленді. Еліне оралғанда оған дейін ешкімге белгісіз музыкантты мемлекеттің президенті қарсылап, әуежайдан Ақ үйге өзімен бірге ашық машинамен алып барды. Көше-көшеге сыймаған ел-жұрт тік тұрып құрмет көрсетті. Гибратты үрдіс емес пе?

— Сөз бар ма? Сіз де қадір-құрметпен кенге болған жоқсыз, шүкір. Қонаевқа да, Назарбаевқа да да ризалығыңызды өткен жолы айтқансыз.

— Қонаев туралы бұйырса, әлі де айтамын. Әуелі әлгі сөзді аяқтайын. Неден бастап едім? Ә, туған ел, өскен жер. Мәселен, мен өнер есігін аттағаннан Мәскеу, шетел болсын, басқа болсын, қайда да мақтау-марапат, жылы-жұмсақ сөзді бір кісідей естіп келемін. Әрине, табиғат берген өнердің арқасында. Солардың барлығын да жеке басыма емес, туған елімнің, қазақ халқының атына айтылған ақ тілек, ізгі ниет деп білемін, солай

қабылдағанмын. Мысалы, 1949 жылы Мәскеуде әншілердің конкурсы өтетін боп, Қаукен Кенжетәев, Бекен Жылысбаев үшеуіміз аттандық. Уыздай жаспын әрі консерваторияда оқып, әрі театрда істеймін. Қаукен мен Бекеннің де қылшылдап тұрған кезі. Мен орыстың "Не бушуйте вы, ветры буйные" деген әнін шырқадым. Керемет шыққан болуы керек, сол шақта біраз жасқа келіп қалған самдағай әнші Антонина Васильевна Нежданова: "Ғажап орындадың, балақай!" — деп арқамнан қақса, түс-тұстан қаумалап қолтаңба сұраған, аты аңызға айналған ұлы әнші Иван Васильевич Козловскийге қайтсек жақындаймыз деп шеткерілеу тұрған Қаукен, Бекен үшеуімізге ол көп ішінен мойнын соза қарап: "Анау жас жігіттерге қолтаңбаны кезексіз беремін", — деп мерейімізді асырды. Ерекше ықластанып тұрғаны — мен, әрине. "Қазақтар, жарайсыңдар!" — дегенде төбеміз көкке жетті. Қазақ екенімізге мақтандық, шаттандық. Өзің білесің, одақтық үлкен форум, айтулы жиындарда орыстың да, қазақтың да, белгілі композиторларының "Отан", "Отан туралы" әндерін көп орындадым. Мұны науқандық үрдіс дегенде де, бәрібір, отанның аты — отан, орны бөлек. Отанды әнсіз де сүйуге болады. Күллі жақсылық отанға деген махаббаттан басталады. Бүгінгі жастар осыны ескерсе деп жатқаным ғой..

— Сіз қашанда батыл, өткірсіз. Тіпті, күні кеше Шәкенге арналған жиынға өздері бәрін бүлдіріп (фонограмманы сіз сахнаға шықпастан бұрын іске қосып және бас-аяғын былықтырып) алып, ала қойыңдар дегенде кердеңсіген кешті жүргізуші қыз бен жігітке микрофонды лақтырып жібергендей морт мінезіңіз де бар екен. Екі сөзіңіздің бірі — "ешкімнен қорықпаймын". Неге олай дейсіз? Шынымен де ешкімнен қорықпайсыз ба?

— Қызық екенсің, ол әшейін ауыспалы мағынадағы сөз ғой. Білмейсің бе, жорта айтамысын? О заманда бұ заман, ештеңеден қорықпайтын адам бола ма? Бәріміз де әйтеуір бірдеңеден қорқамыз. Менің де қорқатын нәрселерім аз емес. Мысалы, бақилық болған өнер адамдарын бұдан былай театрдан шығармайды-мыс деген сыбыс естіледі, содан қорқамын. Сонда қалай, о дүниелік

болғанда халық менімен туған театрымда қоштаса алмай ма? Екінші, биыл мені Райымбек бабамыздың тойына шақырмады. Қартайған соң шынымен қадірім қашқаны ма деп, содан қорықтым. Онан соң, өмірімше Сәбеңнің, Сәбит Мұқановтың бәйбішесі Мәриям апай мен Димаш Ахметұлы Қонаевтың үйіндегі жеңгеміз Зухра Шәріпқызынан қатты қорқатынымын. Мариям апайдың көзі тірі ғой, егер нансаң, осы күнге шейін телефон соғып, хал-жағдайын сұрауға бата алмаймын.

— *Here?*

— Себебін өзім де білмеймін.

— *Сәбит Мұқановпен араласушы ма едіңіздер?*

— Жерлес қой, әкеммен сөйлесіп тұратын. Маған жылы қарайтын. Көрген жерде айтатыны: “Қонаққа қашан шақырасың?” — болатын.

— *Шақырдыңыз ба?*

— Реті келмеді, біз артиспіз, спектакль, гастроль деп шауып жүреміз. Әйтпесе, бір шәугім шай табылады. Оның үстіне, айттым ғой, Мариям апамнан өлердей қорқушы едім деп. Ол кісінде сыры беймәлім бір құдырет бар-ау деймін, мені қорқытатын адам тегін бола ма?

— *Зухра Шәріпқызынан неге қорқушы едіңіз?*

— Оны да білмеймін, әйтеуір мысы басып тұратын.

— *Қолынан шай ішіп пе едіңіз?*

— Ішуін іштік қой, оны қайтесін. Болды, басқа әңгімеге көшейік.

Телефон шыр етті. “Уақыт жоқ, — деді Ерекен әлдекімге. — Айттым ғой сендерге, “Парасат” журналымен жұмыс істеп жатырмын. Кейін!” — деп тұтқаны атып ұрды.

— “Айқын” деген қандай газет? — деді онан соң.

— *Қазір шығып жатқан жаңа басылымдардың бірі. Жақсы газет, — деймін. — Сіз туралы жазамыз дей ме?*

— Иә, қыр соңыма түсіп алды. Түбі мақұл десем бола ма?

— *Болады.*

— Ал айта бер, қай жерге келіп ек? Әлібек деп пе едің?

— *Қарсы болмасаңыз, журнал оқырмандарына Тбилисиде өткен халықаралық конкурста бірген жарқ*

етіп бүкіл одаққа, одан шетелдерге танылған Әлібек Дінішев туралы сіздің пікіріңізді білу артық болмас еді. Ізіңізді басқан ініңіз, зайырлы атақтардың біразына иегер, қазір өз атында гербес театры бар, ол да опера өншісі гегенгей. Не айтасыз?

— Ешкім жалғыз шауып бәйге алмайды, менің өз жолым, оның өз жолы бар рухани інім. Талабына да, талантына да тәнтілердің бірімін. Аздап менмендеу болғанмен, мені сыйлайды, бағалайды. "Ермек аға" деп құрақ ұшып тұрады. Әкесі Мұса Дінішевті де білетінмін. "Қазақфильмде" жауапты лауазым атқарған, Мәдениет министрінің орынбасары, осы өздерің шығарып жатқан "Парасаттың" "Мәдениет және тұрмыс" кезіндегі негізін салып, редакторы болған. Мүсекең де мені жақсы білетін. Мүсекеңнің әйелі Кәмилә Мұқымқызы өзімнің үзеңгілес әріптестерім Ришат және Мүсілім Абдуллиндердің туған әпкесі. Әлібек оларға жиен.

— Әлібекті қазақты әлемге танытқан өншілердің бірі гегенге қосыласыз ба?

— Осы сендер көпирте сөйлеуге құмарсыңдар. Әлем деген үлкен ұғым. Мен өзімді де қазақты жер жүзіне танытып тастадым дедім бе? Керісінше, қазақты күллі адамзат білуі үшін әлі көп жұмыс атқарылуы тиіс, кез-келген халық әдебиеті, өнерімен өркендейді деп өткенде айтпадым ба, дәлелдер келтірмедім бе? Мен сияқты, Әлібекті де көптеген ел-жұрт біледі, әрине, бірақ ол аз. Әлібек ампуасы айқын, дара тұлға. Дауым жоқ. Елбасымыздың оған жеке театр ашып бергені зор сенім, үлкен үміт белгісі. Нұрекеңнің: "Әлібек, осы театрдан сен ең болмаса өзің құралпас бір өнші тәрбиелеп шығарсаң, сол да тақиямызға тар болмас еді", — дегенін журналдарыңда өздерің де жазғансыңдар. Сол үміт ақталды ма? Мәселе сонда. Мен байқамадым. Ол театрдың қазір не істеп, не қойып жатқанын білмеймін. Бұл бір. Екінші, о жер, бұ жерде ән салып, мейлі, мәскеулік беделді оркестрмен концерт берсе де, қазіргі орындау мәнері, ырғағы солғын, тынысы бұрынғыдай емес, даусы біршама отырғандай сезіледі. Маман ретінде оның себебін де шамалаймын, бірақ айтпаймын, өзі елеп-екшегені жөн. Бір өкінішім, Әлібектің қазақтың төл

әншісі ретінде жыл санап түлеп-жаңғырып, шырқау биікке самғай алмай келе жатқаны. Ол орындайтын сол бес-алты әннен бөлек те қазақта інжу-маржандар толып жатқан жоқ па? Репертуарын солармен неге байытпасқа, жаңғыртпасқа?! Батыл-батыл қозғалыс, серпіліс қайда? Не кедергі, не тұсау? Өзің қимылдамасаң, кім саған шайнап береді?

Онан соң Әлібек інімнің ұзақ жылдан бері қазақ әндерінің мәтініне мән бермейтініне таңмын. "Н" мен "Н"-ді айыратын мезгіл болмады ма? Егер айтар уәжі "қалада өстім, орысша оқыдым" болса, мен де солай емеспін бе? Оның да, менің де әкеміз қазақтың белгілі қаламгері, журналист болған. Бұл жерде Әлібек інім өкпелейтіндей артық ештеңе айтып отырған жоқ болсам керек. Сөзге тоқтау, мәрттік деген бар. Мен білетін Әлібек әділ, мәрт жігіт! Болашағы алда. Менің де, халқымыздың да одан әлі де күтеріміз көп. Әлібек жөніндегі кейбір түйіндеу-пайымдауларым осындай.

— *Енді дағдылы сұрақтарға келейік. Сонау 50-жылдардың соңы мен 60-жылдардың бас шамасындағы "Әнші ауыл" фильмі қалай түсірілді? Сізді басты рольге актер ретінде ме, жоқ әншілік қабылетіңізді ескергендіктен шақырды ма? Жалпы, сол фильмнің желісі сізге арнап жазылды деген шын ба? Рая Мұхамедияроваға өріптес ретінде көңіліңіз толып па еді? Шәкен Айманов жөнінде не айтасыз? Қандай адам еді? Сол кездердегі "Қазақфильм" шығаратын фильмдерге басты кейіпкер ер адам ұлты қазақ болса, әйелі міндетті түрде орыс, керісінше, қазақ болса, күйеуі орыс болатын үрдіс есіңізде ме? Сондайға қалай қараушы едіңіз? Кейін киноға неге түспей кеттіңіз? Себебі не? Біржола киноактер болғыңыз келген жоқ па?*

— Мына сұрақтардан адам адасады ғой. Есте сақталғандарды айтып көрейін. "Әнші ауылдан" бұрын мына бір жайға тоқтала кетейін. Отан соғысы аяқталған соң, күллі одақта әдебиет пен өнердің өсіп-өркендеуіне, дамуына жақсы ма, жаман ба, біршама жағдайлар жасалды. 1949 жылы Мұқтар Әуезовтің "Абай" романы үшін 1 дәрежелі Сталиндік сыйлық алуы да соның көрінісі. Басқадай әртүрлі марапатқа ие болған ақын-

жазушыларды айтпағанда, артистердің де айлары онынан туып, Сталиндік сыйлыққа ие болғандардың біразы өткен жолы аталды, қайталап керегі жоқ. Тоқтағалы отырғаным, сол шақтарда басты рольді әйгілі әнші Сергей Лемешов орындаған "Музыкалы хикая" ("Музыкальная история") атты фильмнің күллі одақ көрермендерінің жүрегін жаулап, мәдени өміріміздегі елеулі құбылыс болғаны. Онда бойында тумысынан музыкалық дарыны бар қарапайым жігіттің (ұмытпасам, мамандығы шофер) әртүрлі қиын-қыстаулардан өтіп барып, елге белгілі әнші болғаны жайында баяндалатын. Әрине, оқиғасы нанымды, тартымды, оның үстіне, бастан-аяқ ән, музыка. Өне, арадан аз жылдар өткенде соған ұқсас фильмдерді өзге одақтас республикалар да бірінен соң бірі жасап, өздерінің маңдайалды әншілерін басты рольге түсіру арқылы насихаттау қарқын алды. Бәрінде де басты кейіпкер біртіндеп бағы ашылған, оған дейін ешкім білмейтін ғаламат әнші. Армяндар Артур Айдинян, әзірбайжандар Рашид Бейбутов, эстондар Георг Отс, өзбектер Батыр Закировтерін солайша әуелетті. Түрікмен, қырғызда болды ма, білмеймін, якуттер де бұғы бағатын әнші жігіттің Мәскеуге келіп, П.И.Чайковский атындағы консерваторияға түскенін, одан әлемге аян әнші болғанын дәріптейтін фильм жасады. Сол нәрсе дәстүрге айналды десе де болады. Қазір сол "үрдіс" шетелдерден жұқпады ма деп те ойлаймын, өйткені сол кездерде испандық "Рафаэль" фильмі мен Ив Монтан түскен француздық, басты рольді Лолита Торез атқарған аргентиналық, Энрико Карузо, Марио Лансоны әспеттейтін италиялық фильмдер шетінен керемет-тін.

Міне, бауырым, қазақ кинематографистеріне де "Әнші ауыл" фильмін жасау, басты рольге мені шақыру идеясы солардан ауысты ма, оны дөп басып айта алмаймын. Тегі, солай-ау деймін. "Әнші ауылда" да басты рольде — ауылдағы көркемөнерпаздар үйірмесін басқаратын әнші жігіт. Сылқым сұлу бикеш те бар (Рая Мұхамедиярова). Әйтсе де, былай жақсы деп бағаланғанмен, "Әнші ауыл" жоғарыда аталған фильмдердің шаңына да ілескен жоқ. Дүние жүзі тұрмақ, одақты бір серпілте алмаған соң, солай дегенде не

дейін. Және оған ешкім кінәлі емес. Театрдан киноға ауысқанына көп болмаған, кәсіби білім-дағдысы аз Шәкен Аймановтың әлі баландау кезі (кино үшін, әрине). Оның үстіне, білгіш көп, айтқыш көп. Сценарий қайта-қайта жазылады, өңделеді, мамандар күн құрғатпай ауысады, аралары ылғи да ырың-жырың. Анау Раяны киноға түсіп біткен кезде фильм жарамайды деп үйіне жіберді де, кейін шақырып алып, екінші қайтара түсірді. Осы тірлік пе? Мен де көп нәрсеге наразы болдым, бас тартқым келді. Бірақ — шынымды айтсам — Шәкеннің ыңғайына қарадым, саған сындыра алмадым.

— **Қазір сол замандарға түсірілген “Шабангоз қыз”, “Алдар көсе”, “Тақиялы періште” т.б.фильмдердің теледидар экрандарынан жиі көрсетіліп, “Әнші ауылдың” байқалмауы содан екен ғой, қалай ойлайсыз?**

— Білмедім. Рая Мұхамедиярова жөнінде айтарым, ол кішіпейіл, адал, таза, жігерлі, ынталы, қайсар қыз болатын. Аяқ алысына көңілім толып, болашағынан көп үміт күтуші едім. Жолы болмады ма, теперішке ұшырады ма, пәлендей биіктен көріне алмады. “Ермек аға” деп сызылып тұратыны есімде.

Ал Шәкен Аймановты өзің де білесің, көп болмаса да, біраз уақыт қатар жүрдік, әріптес ретінде сыйластық, ұғыстық, түсіністік. Жоғарыда атаған бірқауым алыптар сскілді, Шәкен де табиғи дарын иесі, сом жаралған ірі тұлға. Театрды тастап киноға баруы ерлікпен тең болатын. Кішіпейілдігі, адамгершілігі, қарапайымдылығы, жомарттығы қандай еді!? Мәскеулік алпауыттарды сондай қасиеттерімен баурап, хас шеберлермен дос болды, сырласты, мұңдасты, ақылдасты, кеңесті, үлгі-өнеге, тәлім алды, қажетке жаратты, қазақ киносын биікке көтеруге ұтымды пайдалана білді. Мұндай нәрсе екiнiң бiрiнiң қолынан келмейдi. Шәкенге бәрекелде!

Енді сол шақтарда кинодағы ұлты қазақ бас кейіпкер еркек болса, әйелі орыс, әйел болса, күйеуі қазақ болуының себебін менен несіне сұрайсың? Кеңестік кездің құйтыртқысы емес пе? “Қазақфильм” шығарған фильмдерде рас, Рая Мұхамедиярова Сафоновтың “әйелі” немесе Ыдырыс Ноғайбаев Куркинаның “күйеуі”, Фричинский Лола Әбдікәрімованың “ғашығы” секілді

жалпақшешейлік болмады емес, көп болды. Және мәскеулік бастықтар фильм сайын солай етуге жарлық берді деп те ойламаймын. Көбі өз ішіміздегі шолақ белсенділер мен ұлттық мүдде, халық намысынан гөрі, тақ үшін тасырандайтын жырындылардың анайылығы екеніне күмәнім жоқ. Енді бүгін шетінен мүсәпір, бәрі батыр, уақыт құрбаны. Өткенге топырақ шаша бермеу керек. Шаш, бірақ біліп шаш. Өз көзінді соқыр етіп алып жүрме.

Кейін киноға түспеген себебім, басыбайлы киноактер емеспін. Жоғарыда атаған Сергей Лемешев те солай. Басқалар да. Өтініш еткен соң, бірді-екілі түстік. Біржола киноактер болу түсіме де кірген емес. Мен опера әншісімін, білдің бе? Және қандай әнші! Ұлы әншімін!

— Газет-журналдардағы арғы-бергі сұхбаттарыңыздың біразында өзіңізді үнемі ұлымын дейсіз. Ыңғайсыз емес пе? Әлде, әдейі айтасыз ба?

— Ыңғайсыз болса, қайтейін. Әдейі де айтамын. Көпсінесің бе? Пәтерімді күнде көріп жүрсің ғой. Қуықтай-қуықтай үш бөлме. Алыс-жақын елдердегі мен құралпас әншілердің бәрінде патшаның сарайындай қос-қостан баспана. Бір Растропович пен Архиповада қанша үй барын білесің бе? Менің ең болмаса, жоғарыдағы кең залда рояль тұратын екі қабатты бір үйім болса, көптік етер ме еді? Мейлі, айтты не, айтпады не? Әйтеуір, өкпелеп отыр деме. Біреуге міндет артқанды жек көремін. Елім, жұртым аман болсын.

Ерекең керіле шалқайып, бірауық үнсіз қалды. Өңі қату, қабағы түюлі. Ыңылдап қояды.

— Александр Зацепин қандай композитор еді? — деймін онымен ертеген таныс екенін аңғарттып.

— А, Зацепин бе? — деді әнтек қозғалып. — Ол осы өзіміздің Алматылық. Басында кәдімгі жай музыкант еді, кейін оқып-ізденудің арқасында атақты композитор болды. Алғаш жазған әндерінің бірі — "Біздің сүйікті дәрігер" фильміндегі өзін аузыңнан тастамайтын атақты "...Надо мной небо синее", білдің бе? Сол арқылы аты шығып, үлкен композитор болып кетті. Қазір Мәскеуде тұрса керек. Бүгінде кімсің, әйгілі Зацепин. Әндерінің бәрі

танымал. Ресейлік талай фильмге жазған музыкалары ғажап, құлағыңның құрышы қанады. Ескі досым ғой, заман мынау, оның да жасы біразға келді, көп хабарласа алмаймыз. Алматыны, қазақ елін сағынатынына шәгім жоқ. Әй, сенің ол туралы сұрағаның жақсы болды. Бұған дейін айтуым керек еді, неге есіме келмей қалды екен? Зацепин халыққа кеңінен белгілі композитор. Баяғыда Алматы консерваториясында Құдыс Қожамяровпен қатар оқыған. Ал біттік пе, бұдан әрі сөйлесуге құлқым да, шамам да жоқ.

— Соңғы сұрақ, Ереке! Бір сөзіңізге осы жасыңызға дейін төрт рет үйлендім, төрт әйелімнің әрқайсысымен сән-салтанат құрып, өзімше бақытты ғұмыр кештім деп едіңіз. Басқа қыз-келіншектермен романдарыңызды қоя тұрып, сол некелі әйелдеріңіз хақында егжей-тегжейлі айтсаңыз қайтегі? Олардан қанша перзент көргіңіз, балаларыңыз қалай ержетті, кім болды, ішінде сіздің ізіңізді қуғандары бар ма, олармен қарым-қатынасыңыз қалай дегендей.

— Әй, сен тағы да шұбырта бастадың ғой. Бұл мәселе сені ме, әлде елді қызықтыра ма? Қажет болса, келесі жолы ма, тағы бірде айта жатармын. Ал, сау бол, демалуым керек, кешке бір жерге барамын.

...

Орнымыздан түрегелдік. Жиынып-терініп, қош айтысайын десем, Ерекең көрінбейді. "Мұнда кел!" — деген дауыс шықты рояль тұрған бөлмеден. Жетіп бардым. "Отыр", — дегі. "Бір-екі ән салайын, ә? Қайсы әнді айтайын?" — дегі көздері күлімдеп. "Он алты қыз". "Оны өзің айт", — дегі де, күйсандықта ойнай жөнелді. Абайдың "Айттым сәлем, Қаламқасы" бөлмені жанғыртып, буын-буынды балқытып барады. Одан кейін "Қарғаш", "Назқоңыр", Мәдидің "Қаракесегі". Қырық болса, қырық бір деп, ізін ала "Тілеуқабақ" кетті. Ерекең арқалана түседі, шамырқана түседі. Неткен ғажап, Абай айтқандай, жұмбақ адам. Қазақтың бақытына жаралған таудай тұлға. Арыстандай айбатты, ақиық қыран!

"Қаһарлансам, қамал бұзамын..."

– Ермек Бекмұхамбетұлы, сәлеметсіз бе? – геймін телефон соғып. – Ауру-сырқаудан саусыз ба? Көңіл-күйіңіз жақсы ма?

– Әй, сен қайда жүрсің? – деп саңқ етті. – Жоғалып кеттің ғой!

– Жүрміз. Өткендегі сұхбатты жаңа жылдан бастап қайта жалғастырамыз деп едік.

– Есімге, келе бер.

Әдеттегідей (әйелі жұмыста), үйге өзі екен. Есікті өзі ашты. Қимылы нық. Өңі ширақ. Көздері күлім қағады. Желсоққышты өшіргі. Шам жақты. Үйреншікті орнымызға жайғастық. Мазстро әлдебір әуенге салып ыңылдайды.

– Құттықтаймын, Ереке!

– Не үшін? Ә, президент сайладық қой. Сол үшін бе?

– Әрине. Даусыңызды кімге бердіңіз?

– Кімге болсын, Назарбаевқа! Сайлауға көтеріңкі көңіл-күймен бардық. Оған дейін түн ұйқымды төрт бөліп ұзақ ойландым, елдің жағдайын сараладым, сараптадым. Оппозициямыз деп жүргендердің топшылауын електен өткіздім. Президент сайлау оңай-оспақ нәрсе емес, бажайлау, таразылау لازым. Нүрекенді ақыл тоқтатқан ақсақалдардың сүйемелдегеніне тәнті болдым. Өзім де солардың бірімін ғой. Қазір ел тұтқасын ұстайтын Нүрекеннен лайықты тұлға жоқ. "Жақсының артынан сөз ереді, жаманның артынан бөз ереді" дегендей, сайлауға байланысты неше алуан қисынды да, қисынсыз да сөздер, пікір-пайымдаулар айтылып жатыр ғой. Ол заңды құбылыс, басқаша болмайды. Басты нәрсе – халықтың қалауы, көзқарасы. Шүкір, қазір көзқарас бір ізге, бір қалыпқа түсті.

– Оппозицияны ауызға алып қалдыңыз, айтыңызшы, олар неге жеңілді, қай жерден мүлт кетті деп ойлайсыз?

– Бұл жайлы онша бас қатырғым келмейді, әйтеуір әңгіме көп. Таласым жоқ, тәуір жақтары бар да шығар, титтей төмендетпеймін. Бірақ нақты жағдай, болмыспен санаспауға тағы болмайды. Меніңше, қазіргі оппозицияның мүмкіндігі қораш, өз басым олар елді ұшпаққа шығарады дегенге иланбаймын, сенімім аз. Әуелі ширасын, жетілсін, дәлелдесін, өздерін көрсетсін. Кімнің кім екені шың басына шыққанда білінеді. Анау билікке қып-қызыл дау-дамай, ызғын-шу, ұрыс-керіспен жеткен Ющенко, Саакашвили, Бакиевтердей "көсемдерден" сақтасын... Біздегілер асықпасын, аптықпасын, олардың көшелерінде де той болатын сәтке ақыл-парасатпен жетсін. Сонда оларға да ақ бата беретін кез келуі ықтимал.

Лезде өңі-түсі бозарып, сұрлана қалған Ерекең бірауық үнсіз отырды. Қабағы қату, басын (жайлап) оңды-солды шайқайды. Қас пен көздің арасында қандай шыбын шағып алғаны белгісіз. Ізінше түйткілді өзі шешіп: "Бүгін саған айтсам ба деген екі қуанышым бар еді. Ананы сұрап, мынаны сұрап, миымның әңкі-тәңкісін шығардың", – дегі аузын бұртшып.

– Ғафу өтінемін.

– Жо-жоқ, орынды, ренжіме. Өткен сұхбаттарда Нүрекең туралы біраз ойымды айтқан соң, енді қайта сайлағанда қалай үндемеймін? Әлгі екі қуанышымның біреуі сол.

– Екінші қуанышыңыз не, онда соны айтыңыз.

– Өзің білесің, өткен жаздың соңы мен күздің алғашқы айларында біраз гастрольдік сапарларға шықтым. Омбы, Қызылжар, Көкшетау... одан Ақтөбе. Астанаға бір-екі қайтара бардым. Алматыда да күнде жиын, күнде той. Президент сайлауы қарсаңындағы концерт, кездесулерге қатысқаным өзінше. Солардың салдарынан ба, ара-тұра шікірттеніп те қалып жүрдім. Таяуда зайыбым Альфиямен бірге Астанада өткен Күләш Байсейітова атындағы әншілер байқауына барып қайттық. Мен оған көп жылдан бері төрағамын, Альфия жауапты хатшы. Барлық құжатты қаттап, реттеп, жөнге салатын

сол. Бұл жолғы байқау бұрынғылардан жақсы өтті, көптеген дарын иелерінің көзін аштық. Білікті, сауатты, әлемнің кез-келген түкпірінде өздерін биік деңгейде көрсете алатын кәсіби әншілер қатары толығып келе жатқанына марқайдым, масаттандым, кейбір күдік-күмөндар сейілгендей болды. Жұлделі орындардың дені алматылықтарға бұйырды. Гран При сыйлығын алған Дина Хамзина қызымыз, меніңше, алысқа шапқалы тұр. Болашақта жер жүзінде Қазақстан десе, Динаның аты-жөні қоса атала ма деген үміт басым. Бірінші орынды иеленген Жан Тапин деген жігіт те жүзден озған жүйрік ретінде көрінді. Ал енді түркістандық әйбәт әнші Оразкүл Есімбекқызы Дәулетоваға – екінші орын алса да – жан-тәніммен риза болдым. Алматы, Астана ғана емес, алыс елді мекендерімізде де сондай дарындар барына қуандым. Мен, өзің білесің, анау-мынауға елп етіп, онай иілетін кісің емеспін. Жастар жан дүниемді баурап, көңілім сенген соң айтып отырмын. Екінші қуанышым сол. Қалай, арзи ма, жоқ па?

– Ойбай-ау, сіздей ғұламаның қаңтардың аязындай қатал сынына төтеп берген өскіндерге біз не айтайық. Алдарынан жарылқасын.

– Үшінші қуанышым да бар. Қырық болса, қырық бір болсын деп, соны да айтайын. Сендер білесіңдер ме, жоқ па, өткен жылғы қазан айының 7 мен 9 күндері қазір шетелдерде жүрген бір топ қазақ өнерпазы туған топыраққа келіп, Алматы мен Астана қалаларында “Шығыста бұр жарып, Батыста шешек атқан” деген девизбен батысқазақстандық филармонияның оркестрімен бірге өнер көрсетті. Іштерінде Америкада тұратын өзімнің ұлым Алмас та бар.

Әлгі батысқазақстандық оркестрдің жанашыры қазір Англияда тұратын М.Бисенғалиев. Әне, “Отанымыздағы концерттер” деп аталатын сол шерудің де жөні бөлек болды. Бірегей скрипкашы М.Бисенғалиевтан бастап, әншілер Э.Құрманғалиев, М.Мұхамедқызы, биші С.Рахмедова, дирижер А.Торыбаев, пианист Т.Ержановтарға көрсетілген көрермендер құрметінен көзге жас алардай күй кештік. Көбі менің Алмасымның шығармаларын орындады. Оның үстіне, шетелдерден

бірге келген қандас әріптестері Алмасты мақтап, жылы ықыластарын білдіріп жатты. Оған бәрекелде. Алмастың екінің бірі, егіздің сыңары емесін өзім де білемін. Қайсы күні түннің бір уағында Нью-Йорктен – шамасы, сонда командировкада жүрген болса керек – анау әлгі өзіміздің Мәдениет министрі болған ініміз Дүйсен Қасейінов телефон соғады. “Ереке, солай да солай, жаңа ғана Нью-Йорктің симфониялық оркестрі Алмастың фортепиано үшін жазған концертін орындады. Қазір содан шығып тұрмын, халық көп жиналды, концерт тамаша өтті, құттықтаймын”, – дейді. “Дирижері кім?” – дегеніме, америкалық атақты біреуді айтты, аты-жөні есімде жоқ, үшінші қуанышым осы. Туған ұлынның туындылары өз отандастары, онан соң әлем жұртшылығының кәдесіне жарап жатса, қуануға болатын шығар деймін, қалай ойлайсың?

– **Құтты болсын. Жақында скрипкашы Жәмилә қызыңыз “Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері” атанды. Ол да құтты болсын.**

– А, иә, рахмет. Жәмилә туған інім, Қазақстанның халық артисі Мұраттың перзенті ғой, бірақ менің де қызым. Фамилиямыз бір. Іншалла, ол да Серкебаевтар әулетінің бір жұлдызына айналып келеді, ұлтжандылығы қандай. Талабына нұр жауа берсін. Жәмиләні көбіне әжесі (менің анам) тәрбиелеген болатын.

– **Мұраттың әйелі қазақ па?**

– Біз өзі әкемнен бастап барлығымыз интернационалдық отбасы болдық қой. Мұраттың үйіндегі келінім белорус қызы. Жақында, теледидардан көрген де шығарсың, Мұрат басқаратын оркестрмен өзімнің жас кезімнен сүйікті әнім “...небо синеені” орындадым. Менен кейін Жәмилә скрипкада ойнады.

– **Ереке, әлгіде өзіңіз айтқан “Шығыста бұр жарып, Батыста шешек атқан” қазақ жастарына қатысты тағы да бірер сұрақ келіп тұр көкейге. Өткендегі әңгімелерімізде қазақ халқы әлемге әдебиет пен өнер арқылы танылуы тиіс, соңымыздан ерген жеткіншектер бар, алда не күтсек те солардан күтеміз дегендей пікір айтып едіңіз. “Біз болмасақ сіз барсыз, үміт еткен шырағым” деп Ыбырай Алтынсарин**

айтқандай, сол жастардың ішінде сенімнен шыға бастағандары бар ма?

– Әзірге бірдене деуге ерте. Оларды бір-бірінен бөле жаратындай ерекшелікті байқадым дей алмаймын. Әйтеуір, шеттерінен дарынды екені даусыз. Егер "асыл пышақтың қап түбінде жатпайтыны" шын болса, бірі болмаса бірі әлі-ақ шырқау шыңға шығып қалуы ғажап емес. Уақыт көрсетеді.

– **Ендеше, мынаны айтыңызшы. Орыс тілді газеттердің бірі сол жұлдыздарға елді сағынасыңдар ма, қашан ораласыңдар деген сауал қойылты. Оған М.Мұхамедқызы: "Қайда шақырса, сонда барып ән саламын", Т.Ержанов: "Қазақстанның азаматы емеспін", Э.Құрманғалиев: "Мен қазақпын, бітті", А.Торыбаев: "Шақырса келемін", С.Рахмедова: "Қай қиырда жүрсем де өзімді қазақпын деп сезінемін", ал сіздің ұлығыз Алмас: "Ниеттері ақ болса, бірінші шақырғанда-ақ оралуға әзірмін", – деп жауап қайырылты. Осы пікірлерге қалай қарайсыз?**

– Қалай қараймын, дұрыс қараймын. Өзің ойлашы, әрқайсысы әр елде жүрген сол қыз-жігіттердің бір-бірін іздеп тауып, атамекенге ат басын бұрулары ғажап емес пе? Байқауымша, сен оларды қара бастың қамы үшін мұхит асқандар қатарына қосқың келетін сияқты. Дұрыс емес. Туған елдің кім-кімді де магниттей тартып тұратын киесі болады. Ол ешкімді де жібермейді. Өне, өздері де айтыпты ғой бірауыздан "келеміз" деп. Қазақтық қаны болмаса, Англияда тұратын М.Бисенғалиев Оралға келіп оркестр ұйымдастыра ма? Австрияда оқитын Алан Бөрібаевты Астанадағы симфониялық оркестрдің бас дирижері болды деп өздерің жазғансыңдар.. Ал анау Теміржан Ержановтың "Қазақстанның азаматы емеспін" дегеніне шамданатын дөнене жоқ. Мен білемін, ол шынында да біздің елдің азаматы емес, Мәскеуде туып-өскен. Әлде, шетелде тұратын миллиондаған қандастарымыздың бәрі Қазақстан азаматы ма? Қайта Теміржанның үйірін тауып, ата тегін ұмытпай, қастерлеп жүргеніне бәрекелде. Алмасқа келсем, "өйт, бұйт" демеймін, өзі біледі.

– **Рахмет, Ереке! Келесі сұрақ. Достарыңыз бар ма,**

көп пе, кімдер? Жалпы, дос дегенді қалай түсінесіз?

– Біз сенімен өмірімде із қалдырған қымбат та аяулы адамдардың барлығы жөнінде – осы әңгімеміз біткенше – есіме түскендерді айта беремін деп келіскенбіз. Бір айтқанды екі айтып, қайта күйсеместен, әлбетте. Қазір қатты сезінетін бір нәрсе, адам қартайғанда бала болады деген рас па деп қалдым. Орыстар "стар и млад одинаковы" дейді. Достардың бәрінен дерлік айырылып біттім десем болады. Бала кезде – мектепте бірге оқыған – Сәбит деген досым бар еді. Сол екеуміздің жүрген-тұрған, қисық-қыңыр қылықтарымыз еске түскенде көңілім босайды. Өзімді жалғыз сезінемін.

Ал енді, бауырым, дос дегенді әркім өзінше түсінетінін менсіз де шамалайсың ғой. Мағынасы терең, күрмегі күрделі, философиялық ұғым. Мен саған бір тәмсіл айтайын, бәлкім, содан бірдеңе ұғарсың. Ертеректе Н.Завадский деген Мәскеулік көрнекті режиссер болды. Атақ-даңқы одан да биік Галина Уланова деген биші болды. Олардың арасындағы аңызға бергісіз махаббат хикаясы жұрттың бәріне бес саусақтай мәлім-тін. Өне, соларды жастары ұлғайған шақтарында бір көргенім есімде. Завадскийді жақынырақ танитынмын да, Уланованы сырттай білетінмін. Үшеуміз жолыққан сәтте Завадский Улановаға соншалық нәзік сезіммен елжірей қарап: "Друг мой! Я хочу познакомить вас с великолепным певцом из Алматы Ермеком Серкебаевым", – деді оған "сіз" деп сөйлеп. Сол-ақ екен, жанары сөне бастаған көздерінде кілт жарқыл пайда болған Уланова маған қарай кірт бұрылып: "Солай ма? Өте тамаша. Айтыңызшы, қымбаттым, пәлен қыраттың үстіндегі пәлен үй орнында ма, бұзылған жоқ па?" – деп жік-жапар болсын, соғыс жылдары Алматыда тұрғанын меңзеп. Бір ол емес, сол бір қиын шақтарда Алматыға ұлы кинорежиссер С.Эйзенштейн, М.Рошаль, ұлы актер Н.Черкасов, белгілі жазушы А.Толстойдан бастап көптеген Мәскеулік әдебиет, өнер қайраткерлері уақытша көшіп келген-ді. Іштерінде Г.Уланова да болатын, әрине. Басқалар бірнеше отбасы боп бір үй, тіпті бір подвалды (онда көптеген жеке меншік, барақ үйлердің асты толы пәтерге лайықталған подвал

болатын) мекендесе, Г. Улановаға жеке ғимарат беріпті. Айтып тұрғаны сол.

– Ой, ол үй орнында, бұзылған жоқ, бұзбайды да. Көрген сайын сізді еске аламыз, – деп жатырмын.

– Байқап отырсың ба, Н.Завадскийдің сол жолғы Улановаға “друг мой” деп сөйлегенін. Біле білгенге, шын пейілден зор ізеттілікпен айтылған сол сөзде қаншама құрмет, нәзік сезім, терең астар жатыр. “Дос” дегеннің осындай ма құдыреті болады.

Ал енді осы жасыма дейін менде дос болды ма, болды әрине. Олардың ішіндегі бір де бірегейі – жас арамызда едәуір алшақтық болғанмен – Шәкен Айманов еді. Маңдайға сыймай кетті ғой. Ойлағанда әлі күнге дейін сай сүйегім сырқырайды.

Онан соңғы бір досым ұзақ жыл опера театрында дирижер болған Халық артисі Тұрғыт Османовпен жұбымыз жазылмайтын. Бірге жүріп, бірге тұрдық, арамыздан қыл өтпейтін. Ол да кетті бақиға. Мүсілім Абдуллин де кетті.

Қазір қуаныштан жабырқау басым, құлазу жиі. Мұны дұрыс ұғын. Шүкірлік ететін жайлар да жетеді. Талдықорғандағы – әкемнің бірінші әйелінен туған – Ғалия апам жиі хабарласып, хал-жайымды сұрап тұрады. Таяуда осындағы органда істейтін полковник қызының үйінде бас қосып, арқа-жарқа болдық. Қыз деген мейірімді ғой, Ғалия апам мені әлі күнге сол баяғыша басымнан сыйпап аялайды, еркелетеді (*сексендегі шалдың қалай еркелейтінін көз алдыңа елестете бер, ха-ха-ха!*). Бұл да болса зор медеу, сүйеніш. Өзім ешкімді онша көп іздемеймін, бара бермеймін, елпілдеп-желпілдеуге жоқпын. Туабітті мінезім солай болса, қайтейін. Бірақ жаным жұмсақ.

– **Ермек Бекмұхамбетұлы, енді өткендегі кейін жауап беремін деген сұраққа келсек.**

– Есімде жоқ. Ол не сұрақ?

– **Бір сөзіңізде осы жасыма дейін төрт рет үйлендім, төрт әйелімнің әрқайсысымен өзімізше бақытты ғұмыр кештім дегенсіз. Сол некелі әйелдеріңіз хақында егжей-тегжейлі баяндасаңыз қайтеді? Олардан қанша перзент көргіңіз? Балаларыңыз қанша, іштерінде**

сіздің жолыңызды қуғандары бар ма? Олар қазір қайда, не істейді? Барлығы да алыс, жақын шетелдерге тұрады деген рас па?

О, тоба! Аяқ астынан нілдей бұзылған Ерекең жиырыла қабағын түйіп: "Олардың не керегі бар, ішкі мәселеге араласып қайтесін, түк те айтпаймын", – деп шарт кетсін. "Сіздей тұлғаның ішкі болсын, сыртқы болсын, өмір иірімдері қалың оқырманға, қала берді өзіңізге керек, мен үшін қажеті аз" дегім келіп бір тұрғым да, тілімді тістеп, үнімді жұттым. "Айтпасаңыз айтпаңыз, – дегім сәлден соң. – Кейбіреуі туралы айтып қойғансыз, жазылған да. Мәселен, бірінші әйеліңіз жөнінде. Ең болмаса, соларды толықтырмайсыз ба? Жұрт барлығын өз аузыңыздан білгені дұрыс емес пе?"

Сол-ақ екен, айтуы да, қайтуы да тез жарықтық: "Ә, мейлі, айтсам айтайын, – десін бірден шөлден көлге айналып. – Бірінші жаным қалап үйленген әйелім Тамара Ефимовна. Мамандығы химик болатын, химия институтында істеген, мәдениетті, тәрбиелі жан еді. Оған Алмас, Байғали деген екі ұлымыз болды».

– Сөзіңіз аузыңызда, не үшін ажырастыңыздар?

– Не үшін болсын, дәм-тұзымыз жараспады да.

– Соны былай тарқатыңқырап айтсаңыз қайтегі?

– Әй, өзің бір сүліктей жабысқан неме екенсін. Айтқызбасты айтқызатын болдың ақыры. Сірә, жастықтың әсері болу керек, әйтеуір көріне жолдан таю, көрсеқызарлық не кеңестік жүйенің тілімен айтсақ, моральдық азғындау емес, мен бір әйелге өліп-өшіп ғашық болдым, білдің бе? Бала-шағалы екеніме қарамастан, жан-тәніммен сүйдім. Ол бар жерде өмір құлпырып, жоқ болса, қараңғы қапасқа айналады. Көбіне үйге қонбай, түзде болуым жиі. Соны Тамара да сезіп жүрді, бірақ сыр білдірмейтін. Оған да, маған да қиын. Ақыры жаңадан тапқан жан қалауыма біржола кетуге бел будым. Киім-кешегімді арқаладым да, үй-жай, дүние-мүліктің бәрін қалдырып, соқа басым шығып жүре бердім. Қайтейін, тағдыр солай екен, өзімді тежеуге, тоқтатуға әл-дәрменім жетпеді.

- Әйеліңіз сотқа жүгініп, дау-жанжал шығарған жоқ па?

- Ойбай-ау, айтып отырған жоқпын ба бәрін соған тастадым деп. Не деп жүгінеді сотқа?! Өз басым кейбіреулердей қазан-табақ, көйлек-көншекке таласып, ит-ыржың болуды жеке көремін. Сол үшін соттасатындарға түсінбеймін. Пәлені бастадың ба, мойныңмен көтер. Некеден ажырау басқа әңгіме.

- Іргелеріңіз бөлінген соң балалар кіммен қалды, оларға көмектесіп тұрдыңыз ба?

- Балалар анасымен қалды. Көмектеспей не көрініпті, көмектестім, әрине. Тамара қайтқан соң да балаларды жетімсіреткен жоқпын.

- Бірінші әйеліңіз қашан, неген қайтыс болды? Ауырды ма?

- Ой, одан бері не заман. Әлдебір қиын дерттен айыға алмады ғой. Жерлегенде басы-қасында боп, топырақ салдым, рухынан кешірім өтіндім.

- Сізді отбасыңыздан ажыратып, есіңізден тандыра ғашық еткен әйел кім? Елден-ерек сұлулығына қызықтыңыз ба, әлде ақылы асқан данағөй ме егі?

- Біріншіден, отбасымнан ажыратқан ешкім емес, өзіммін. Екіншіден, мәселе сұлулықта емес, "сұлу сұлу емес, сүйген сұлу" демей ма? Үшіншіден, көркіне ақылы сай болмаса, жолап нем бар? Күйдіріп-жандырған ғашығымның аты-жөні – кейін екінші әйелім болған – Лидия Сергеевна. Қазір Америкада тұратын қызым Иринаның анасы. Мамандығы педагог болатын. Жоғары және орта дәрежелі оқу орындары министрлігінде инспектор боп істеді. Кеше ескі фотосуреттерді қарап отырып, Лидияның бейнесіне ұзақ үнілдім. Жан-дүнием толқып, жүрегім шымырлады. Қарғашым еді ғой, аяулым, асылым. Дәм-тұзымыз келіспеді, жазмыш шығар.

- Лидиямен неге ажырастыңыз?

- Оны айтпаймын, әуре болма.

- Үшінші зайыбыңыз кім егі? Одан неге ажырастыңыз?

- Оның есімі Раушан, ештеңе бітірмеген, үй шаруасындағы адам болатын. Перзент көргеміз жоқ.

Үйлендік, ажырастық. Жаман тұрдық дей алмаймын. Басқадай қосып-аларым жоқ, бітті.

Сұрамасаң да айтайын, бәрібір сұрайсың ғой, өзін көріп жүрген төртінші әйелім Альфия ақылды, нәзік, сезімтал, қонақжай, жаным сүйетін ардағым. Білімді, сауатты. Консерваторияның хор дирижерлігі факультетін бітірген, қазір опера театрында, басқа салада істейді.

– Енгеше, балаларыңызға келейік. Қанша балаңыз бар, не бітірді, іштерінде сіздің ізіңізді қуғандары бар ма? Немерелеріңіз қанша? Қазір қайда тұрады дегендей.

– Үш перзент сүйдім. Алғашқы әйелімнен көрген Алмас пен Байғали әке жолына түсіп опера әншісі болмағанмен, екеуі де музыкалық білім алды. Қазір Американың Бостон қаласындағы балетте (солай аталады) істейтін Алманың мамандығы пианист, композитор ретінде де танымал. Классикалық бағыттағы шығармалары әсіресе батыстық елдерде жиі орындалады. Бір қуанарлығы, шығармаларының ұлттық нақышы мен қазақы бояуы қанық деседі айтушылар (өзім де байқаймын). Шетелдердегі қазақ музыканттарының дені Алманың шығармаларын орындауға бейіл, шеттерінен мақтайды.

Алмас Америкаға 1999 жылы кетті. Алғашқыда әлқисассын фортепианодан бастап, ептеп музыкатанумен де айналысқан-ды. Үйленген. Келінімнің ұлты орыс. Анастасия деген қызы, (есімін менің келіскен-келіспегеніме қарамастан қойған) Ермек атты ұлдары бар.

Мәскеуде тұратын екінші ұлым Байғали сондағы "А-студио" ұжымының жетекшісі. Байғали Күләш Байсейітова атындағы музыка мектебін, одан соң консерваторияны бітірген. Оның да мамандығы пианист. Кәмілә, Сана дейтін қыздары бар. Раушан келінім қарапайым қазақ қызы. Сәтбек, Сұлу есімді құда-құдағым бар, осында тұрады.

– Ирина ше? Қайда, не істейді, тұрмыс құрды ма?

– Ол менің Лидия Сергеевнадан көрген періштем ғой, айналайын. Әке үшін қыз деген тәтті болады екен. Ирина

Мәскеу университетін бітірген. Белгілі жазушы Сапар Байжановтың Ерлан деген ұлымен тұрмыс құрған еді, әлденеден ажырасып кетті. Бірақ Дидар атты ұлдарын бірге тәрбиелеп, қарым-қатынастарын үзбейді. Ирина қазір Америкадағы – аса құзырлы саналатын – мүгедектер пансионатында істейді. Алмас ағасымен араласып тұрады. Дидар немерем де сонда, сауда флотында оқиды, бұйырса, кеме капитаны болатын шығар.

Ал Сапар құдам бүгінде бақилық. Күләш құдағиым зейнетке шықса да, жұмыс істейді деп естимін. Айтқандай, кеше Сапарды еске алу мәзіріне қатыстым.

– Әсіресе, қыз-келіншектердің сіздің көрікті де көркем келбетіңіз бен ерекше әншілігіңізді меңзеп “бір басына құдай бәрін үйіп-төгіп бере салған” дейтінін талай естідік, куә болдық. Енгеше, үй сыртында да нақсүйерлеріңіз аз болмаған шығар? Қалай дейсіз? Бармақ басты, көз қысты махаббат дастандарыңыз жайлы айтарыңыз бар ма?

– Сен, бауырым, менімен кездескелі бері осы сұрақты тікелей де, жанамалап та қоюдай қойып келесің. Алғаш ғашық болған қызыңыз болды ма дедің, айттым. Сізге ғашық болған қыз-келіншектер болды ма, олардың сезіміне сезіммен жауап бердіңіз бе дедің, айттым. Жас кездегі көңілдес болған кейбір бикештердің аттарын да атадым. Енді неғыл дейсің? Тамара Ефимовнаның көзі тірісінде – құпия түрде басталып – (Лидия Сергеевнаға) үйленумен аяқталған күйдім-пістім ахуалдан басқа кейін менде атын атап, түсін түстеп айта қоятындай махаббат романы болған емес. Болса, жасырып қайтемін, қорқамын ба? Шамасы, сендер батыстық жұлдыздар емін-еркін сілтей беретін ғашық-машықтыққа естерің кете елтіп, менен де сондай бірдеңе-шірдеңені дәметесіңдер-ау деймін. Әлбетте, бәріміз де басы жұмыр пендеміз, бәлкім, арғы-бергіде кездейсоқ көз түйіскен арулармен қас қағымдық ыстық сәттер болса болған шығар. Оларды сөз етіп керегі не? Ешкімнің аты-жөні де есте жоқ. Егер көкейіңді тесіп отырған – мен жоғарыда атаған – Уланова мен Завадскийдің ұзақ жылдық құпия махаббатына ұқсас хикаят болса, иегің қышымай-ақ қойсын. Жоқ, жоқ, тағы

да жоқ. Біз қалай дегенде де, отбасына адал болу керек дейтін кеңестік идеалды берік ұстандық, бауырым. Сол есінде болсын.

– Түсінікті, Ереке! Кешегі кеңес кезінде қазақ музыка өнері айтарлықтай өсті, дамыды. Өзіңіздей әншілер шықты. Музыкалық сауаты бар композиторлар пайда болды. Олардың шығармаларын бірнеше буын өкілдері тыңдап, шырқап, патриоттық, ұлттық тәлім-тәрбие, рухани нәр алды. Бүгінде көбі орындалмайды, авторлары аталмайды. Жазықтары не сонда? Кеңестік қоғам, социалистік үрдіс, компартияны өздектегені ме? Мәтіні болмаса да, жүз толғатып, мың ойланудан туындаған музыкалық жәдігерліктер мәңгі сақталуы үшін не істеу керек? Қазір қайта жаңғыртылып жатқан алтын қорға солар қосылар ма екен? Ғұмырынша өнерге қызмет еттік, соңымызға өлмейтін-өшпейтін үлес, мұра қалдырдық деп бақиға аттанған тұлғаларға обал емес пе? Рас, сіздің қолыңызда тұрған пәрмен жоқ. Сонда да... Жаныңыз ауыра ма?

– Түсінемін. Жаным неге ауырмайды, жаным түгіл, жүрегім де ауырады. Міне, сен ескі жараның бетін тырнап, тағы да ауыртып отырсың. Бірақ өзің айтқандай, бұл жөнінен менде қазір не қайран бар. Ойланса, анау мәдениеттің тұтқасын ұстап, өнерге қорған боп жүрміз дейтін әкімдер ойлансын. Солар өздері Т.Жүргенов, І.Омаров, Ө.Жәнібековтердің істегенін істемек тұрмақ, аты-жөндерін білер ме екен?

Әлде, кеңестік кезеңдегі көл-көсір музыкалық туындыларды мұртын бұзбай сақтау үшін социализмге қарай кері шегінеміз бе? Олай болмайды ғой. Сен кеңес дәуіріндегі қазақ композиторларын айтсаң, осы күнде сол замандағы ұлылардың ұлысы Исаак Осипович Дунаевский бастаған алыптардың өзі назардан тыс қалып тұрған жоқ па? Айтшы, қазір Шостакович, Пахмутова, Соловьев-Седой, Островский, Блантер, Бабаджанян, Хачатурян т.б. кім біліп, кім ескеріп жатыр? Қаншама құлақтан кіріп, бойды алатын жеңіл музыкасы бар Дунаевскийдің "Капитан Гранттың балалары" фильміне жазған музыкасы қандай еді, шіркін. (Осы арада көзі жасаураған Ерекең аталмыш фильмнен бір-екі әнді

айтып жіберді). "Широка страна моя роднаясы" ше?! Мен оны Чайковскиймен қатар қоямын.

Өзімізге келсек, егер қазақтың халық әндері өлмесе, біріншіден, өз әндері ұмытылса да, бірақ Брусиловский өлмейді, соны біліп қой. Ахмет, Мұқан да солай. Ахмет демекші, "Абай" операсының афишасына амалсыз жазылатыны болмаса, қайран Ахмет Жұбановтың аты да аталмайтын боп барады емес пе? Не еске алу кеші, не байқау, жарыс, жүлде өтпейді. Бірнеше бөлімнен тұратын "Тәжік билері" неліктен насихатталмайтынына таңмын. Ол деген классика ғой. Ахаң марқұм сол үшін Тәжікстан ғылым академиясына толық мүше боп сайланбап па еді?

Қой, айта берсе сөз көп, реніш-нала көп. Меніңше, кенес дәуіріндегі қазақ композиторларының, ең болмаса, лирикалық сарындағы шығармаларын жиі-жиі насихаттағаннан ұтпасақ, ұтылмаймыз. Жақында, ұмытпасам, сондай бір кеш өтті-ау деймін. Шақырса барар ма едім, кім білсін, шақырған жоқ. Бірақ соны ұйымдастырған азаматтарға алғысым үлкен.

Менің ұстанымым: темірқазық, тамыр мықты болсын. Өне, анау Иосиф Кобзон, Лев Лещенколар Алматыға келген сайын зал толы көрерменге қасқия қарап тұрып: "Сендерде Ермек Серкебаев деген әнші бар, білесіңдер ме?" – дейді. Тамырдың мықтылығы деген сол емес пе? Бәріне төреші уақыт. Орнына қояр, не қоймас, бірақ үмітсіз сайтан.

– Еліміз тәуелсіздік алған тұстарға тозығы жетіп, ұсқыны қашқан опера театрының есігі ұзақ жыл кілттеліп, өнер сүйер қауым оны біржола жабылып, құрдымға кете ме деп дағдарды. Абырой болғанда, қайта қалпына келтіретін мүмкіндік табылып аман қалды. Сол кездерде сізге де оңай тимеген шығар, қандай күй кештіңіз?

– Ау, бүкіл өмірі сол театрда өткен адам қандай күй кешуші еді, жүрдік қой ашық күнде төбемізге жай түскендей "а, құдайлап". Жалпы, театрдың жыры одан көп бұрын басталған-ды. Сахнасы салдырлап, едені шіріп, қабырғасы қаусаған ғимарат жөнінде Қонаевқа барып: "Димеке, театрды күрделі жөндеуден өткізбесе

болмайды, нобайын жаңалау керек", – деп дабыл қаққанмын. Ол: "Қарсы емеспін, жаңа жоба бар ма, болса көрсет", – деді. Мен: "Архитектор емеспін, қалай көрсетемін, менікі ұсыныс қой", – дедім. "Бір амалын жасармыз", – деген Димекең кейін ұмытып кетті ме, басқадай себеп болды ма, оң нәтиже шықпай, ақыры жабылып тынды ғой. Күн көрісі қиындаған артистер бірі ойға, бірі қырға кетіп, базбіреулері барған жақтарында қалып та қойды. Театрдың іші-сырты сауда дүңгіршектеріне толып кеткен шақтағы ахуалымды сен сұрама, мен айтпайын. Шүкір, бәрі артта, соған тәубе етемін.

– Өткендегі бір сөзіңізге Италиядағы опера театрының төменгі қабатынан ресторан көргім деп едіңіз.

– Түсіндім. Бізге де керек пе демексің ғой. Оларда ресторан болса, жоқшылықтан емес, баршылықтан. Өйткені, ол Италия. Біз Италия емеспіз. Италияда өнердің қай саласы болмасын, күшті дамыған. Әсіресе опера. Барлығының байырғы дәстүрі, тарихы бар. Біз үйренушіміз. Әлбетте, үйрене алсақ. Сонау жылдары Қонаев пен Имашев Жамбыл облысындағы әлдебір шаруаның баласын айтулы әнші бола ма деп Италияға жіберді. Қамқорлықтарын аямай, барлық жағдайды жасады. Өттең, не керек, ол жігіт үмітті ақтамады, ақтай алмады. Мәскеуде бір жолыққанымызда Димекең "сол баладан көңілім қалыңқырап жүр" деп еді, айтқаны айдай келді. Ол кім деп сұрама, аты-жөнінде тұрған ештеңе жоқ, былтыр ма екен, марқұм боп кетті. Сөзіміз ауыр болмасын, жұрт білетін жай болған соң айтып жатқаным да.

Бірақ сен осы сұрағыңмен есіме қай-қайдағыны түсіріп отырсың. Италияда арғы-бергі замандарда небір күміс көмей, майталман әншілері көп болған. Қазір де жетеді. Мысалы, бірінен бір өтетін Паваротти, Доминго, Караресті алайық. Үшеуі бірігіп (трио) те, жекелей де шырқайды. Маған бір өзі мың әншіні жолда қалдыратын теңдесі жоқ тенор Лучано Паваротти көбірек ұнайды. Өне соған өз орындауымдағы ән, романс, ариялар жазылған компакт-дискіні қалай жеткізсем екен деп

жүргенде, қайсыбір жылы құдай жарылқап, үлкен ақынымыз Олжас Сүлейменов Италияға елші боп бара қалмады ма?! Көп ұзамай Олжасқа "Павароттиге тапсыр" деп қолына компакт-дискіні ұстаттым. Елші ақын: "О, болды, сөз жоқ, орындаймын", – деп алып кетті.

Алғашында қайдан білейін, өнерді бір адамдай сыйлайтын, түсінетін, білетін, мені де құрметтейтін шығар деп ойлайтын Олжас ініме имандай сенген жазған басым іс бітті деп қаннен-қаперсіз жүре беріппін. Ай өтті, жыл өтті, не Олжас, не Павароттиден ләм-мим деген дерек жоқ. Олжас тапсырмады дейін десем, ол мүмкін еместей. Павароттидің қолына тиген жоқ шығар дейін десем, ол да мүмкін еместей. Неге десем, өзімнің топшылауымша, егер ондай ірі тұлға алыстағы қазақ әріптесінің аманатын алған болса, үн қатпауы ақылға сыймайды. Содан қанша қимасам да, көңіліме "Олжастан бір шиклік болмады ма екен" деген күдік келсін. Анық-қанығын білейін деп сөйлесіп байқасам, айтқандай-ақ, жөн-жобаға жетік Олжас мырза: "Болады дедім ғой, болады, жігіттерге тапсырып қойдым, күтіңіз", – деп ыңыранады.

Осыны естігенде, саған өтірік, маған шын, қаным басыма шауып, ызадан жарылып кете жаздадым. "Сенген қойым сен болсаң" дедім де, телефон тұтқасын атып ұрдым.

– ***Бәлкім, соған кейін табыстаған шығар?!***

– Жоқ, жоқ! Табыстаса, барлық адрес, телефон нөмірі түгел жазылған, құдай біледі, Павароттиден бір хабар болар еді. Болған жоқ, демек, алған жоқ. Римге жетісімен тындыра салатын шамалы бұйымтайды соншама созбақтап, пәленбай уақыттан кейін жігіттеріне "тапсырған" Олжасқа қатты ренжідім. Тіпті, Павароттиді елшілікке шақырып қолына ұстатса көптік етер ме еді?! Онда қайта өзіне де, Қазақстанға да абырой болмас па еді?! Бірақ өйтсе кішіріп қалатындай, оған әддісі жетпеді.

Әйтсе де, сен дұрыс айтасың, Олжасқа ескерту жасаған соң, басында мен де солай ойлап, Павароттиге тапсырған да болар, білмей жүрген шығармын, онда құдай кешірсін, Олжастан ғафу өтінермін деп көп уақыт әрі-сәрі күйде жүрдім. Бірақ олай болмады.

Қателескенімді кейін білдім. Олжаспен ойда жоқта аэропортта жолыққанда.

Мұны сәл әріден бастайын. Мен саған Астанада жыл сайын өтетін Күләш Байсейітова атындағы байқауға тұрақты төраға екенімді айттым,ә? Өне, сондай кезекті байқаудың бірінде Тамара Өтеғалиева деген қыз Гран При бас жүлдесін жеңіп алды. Бұл дарындылардың дарындысына бұйыратын мәртебе. Тамара енді әрі қарай Италияға барып оқимын деп қиғылық салды. Өзінің тұрмыс халі онша емес пе, қайдам, бағын сынасын, меселі қайтпасын деп, жолына билет алып бердім. Содан ол Римге аттанды. Жат жер, бейтаныс қала. Біраз машақат көріп, қиналса керек. Бірде суықтан пана іздеген торғай құсап, Италиядағы қазақ елшілігіне барыпты. Ондағылар не істеген? Қазақстандықпын, қазақпын дегеніне қарамай, елшіліктің босағасынан да аттатпастан, жылатып-еңіретіп қуып шыққан. Соны естігенде бұл неткен қатыгездік, елшілікті ата жұртымның жұрнағы деп барған қаршадай қызға жылылық, мейірім-шапқат, ыстық ықылас көрсетпегендерді қалай? Олжас мырза айналасына ойы таяз, беті аяз, көзін шел басқан кеудемсоқтарды жинап алған ба, немене деп күйіндім, налыдым. Сен біліп қой, мен қанша кішіпейіл болғанмен, керек кезде қызған темірдей қарып түсетін қаһарлы адаммын. Қажет болса, қамал бұзамын. Қаһарыма ешкім кезікпесін. Қажет пе, айта берейін бе?

– **Айтыңыз, айта беріңіз, Ерекел!**

– Неге тартынады екенмін. Тартынбаймын. Бір жолы аэропортқа барсам, кірсе шыққысыз бөлмеде – бәрі жиналып бір жаққа ұша ма, немене, іштерінде Ақмарал Арыстанбекова бар – кіл қазақстандық елшілер қатар түзеп, қаздиып отыр. Қол қусырып, бас иетін мен емес. Сәлем де бермей, сәлем де алмай, тура Олжас Сүлейменовтың алдына бардым да:

– Сен не істеп жүрсің, а? – дедім теріме сыймай. – Елшілікке елжіреп барған қазақ қызына неге есік ашпадыңдар? Ашпақ түгіл, босағадан қаратпай, кеудеден итерулерің қалай? Неге жылатасыңдар? Тайқы маңдай тасыраңбайларына неге ескертіп қоймайсың? Кімді айтқанымды біліп тұрсың ба? Білесің!.

Айттым да, келген ізіммен кері бұрылып кете бардым. Былай шыққасын да қалтырап-дірілдеп, өз-өзіме келе алмадым.

– **Олжас қалай қабылдады? Біргеңе дегі ме?**

– Не десін, сүп-сүр боп отырды да қалды.

– **Басқа елшілер ше? Араағайындық білдіргендер болған жоқ па?**

– Мен айтарымды Олжасқа айттым. Басқалардың шатағы қанша? Біреуі құқ еткен жоқ, етсе сыбағасын алар еді. Сол жолы Олжас мені, шамасы, Павароттиға байланысты ұрысты деп те ойлауы ғажап емес. Ойлай берсін. Егер ол аманатты орындаса, Алматыға сан рет келіп жүр, бір хабарын айтпас па еді?! Бірақ, өзіме аян, Олжасқа аэропорт басында шүйілгеніме Павароттидің қатысы жоқ. Тіпті, ол аманатымды Павароттиге тапсырған күнде де, қазақтың қаршадай қызын елшілікке кіргізбегені үшін аямаған болар едім. Тағы да сұрағын бар ма?

– **Бар.**

– Онда келесіде. Қазір бір-екі ән салайын, қарсы емессің бе?

– **Қарсы боп, қаһарыңызға ұшырайын ба? Сала беріңіз, құлақ сізге.**

...

Орнынан қалт көтерілген Ерекең көрші бөлмедегі рояльға барып отырды да, пернелерді басып-басып жіберді. Кетті әннің небір төрелері бірінен соң бірі әуелеп: "Ғайни", "Тілеуқабақ", "Родина", "Ақ бақай", "Көзімнің қарасы"...

Бүгін онша шаршамағандай. Кірпияздық, зекуі кем. Қимастық басым. Жылы қоштасып, жайдары тарастық. Ұлының аты ұлы ғой, шіркін. Қазақтың бақыты үшін ұзақ жасап, аман жүре беріңізші, Ереке!

"Мен қазақпын"

Кезекті кездесу. Мазстро көпке дейін үндемей, тұнжырап отырды. Мұндайда сананы ренжітіп алмадым ба деген күдік билейді. Жоқ. Құдай сақтасын, ождан таза.

– Президентті ұлықтайтын күні өнер көрсететін жұлдыздар ішінде сізгі де бар деп еді, қатыстыңыз ба, қалай өтті?

– Жоқ, концерт кейінге қалды. Ұлықтауды теледидардан көрдім. Өте тамаша. Дос сүйініп, дұшпан күйінетіндей болды. Ризамын.

– Өткенде келесі жолы жеке басыңызға қатысты бір-екі сұрақ қоямын деп ем.

– Айта бер.

– Бір қарағанда батыл көрінгеніңізбен, солқылдақсыз. Қорқақтық, жалтақтық десе де болғандай. Өзіңізге байқала ма?

– Дәлелің бар ма?

– Қай нәрсені де жап-жақсы айтасыз да, артынша өз сөзіңізден өзіңіз айнып, жалт беретініңізді айтып жатқаным да. Неге? Сақтық па? Әлде айтқандарыңызды ұмытып қаласыз ба?

– Міне, міне, сақтық. Қазақ "Турасын айтып, туғаныма жақпаймын" дейді ғой. Кейде шындықты айтып, біреу-міреуді жәбірлеп алам ба деп қысылатыным рас. Әрдайым жүз ойланып, мың толғанып сөйлеген абзал. Бәріміз де ет пен сүйектен жаралғанбыз, бәлкім, кейде базбір мүкістер кетсе кететін шығар. Бірақ мені солқылдақ, қорқақ, жалтақ деуге қақың жоқ, білдің бе? Мен қорқақ емеспін. Және ештеңені ұмытпаймын.

– Онда мынаны айтыңызшы. Кейде қазаққа

қаһарлана кіжініп, жерден алып, жерге саласыз. Бұл не, қағынан жеру ме?

– Қағынан жеру дегенді атама! Жерісең өзін жери бер! Егер маған қазақты жек көресің десең, ашып айт. Бабалар рухына адал бір адам мендей-ақ болсын. Сеніңше қалай, халқымыз жақсы екен деп, кемшін жақтарын айтпауымыз, жасырып-жаба беруіміз керек пе? Әлде, мін жоқ па? Болғанда қандай! Оларды "қайнайды қаның, ашиды жаның" деп қинала айтқан Абай емес пе? "Даладағы аңдарсын", "өңшең қырт" деп күңіренген де Абай. "Қалың елім, қазағым..." деп қамыққан ұлы ақынды туған халқын даттады, мансұқтады деп кім айта алады?! Қайрады, қамшылады десе, басқа гәп. Көп болса, менікі де сондайдың бір пұшпағы шығар. Бірақ біліп қой, мен халқымнан артық емеспін. Ешкім артық емес.

Айтқандай, сен 1997 жылы Мұхтар Әуезовтің 90 жылдық мерейтойында Олжас Сүлейменовтің қазақтар туралы не дегенін білесің бе? Білмеуің мүмкін. Мен естігенмін, білемін. Олжас сол жолы Мұхтар Әуезовке өле-өлгенше күн көрсетпеген өзге емес, өзіміз екенін өткір айтты, батыл айтты, батырып айтты. "Сендер, қазақтар, алауыздықтан алдарыңа жан салмайсыңдар, халық емессіңдер" дегенге дейін барды. Ашынғаннан, әлбетте. Әйтпесе, мына мендей, Олжастай дарын тудырған қазақ халық емес пе? Әлде, қазақтың дана халық екенін Олжас білмей ме?

Сол сәт, сол көріністер әлі күнге көз алдымда. Олжасқа жан-тәніммен риза болғаным да есімде. Ал өткен жолы Олжас жайлы айтқандарым өкпе емес, наз. Шындық. Бар болғаны. Олжастың көзіне түсер-түспес, оқыр-оқымас, қалай қабылдайтынын өзі біледі, меніңше, дұрыс түсінуге тиіс. Ол айтқандардан пайдадан бөлек зиян жоқ. Әсіресе, былайғы қауымға. Олжас – тұлға. "Қазақ әдебиеті" газеті ол туралы "Қадірлейміз, мақтаймыз, кінәлаймыз, даттаймыз, Олжас – Олжас қашанда, ондай қазақ таппаймыз" деп әдемі жазыпты. Осында бәрі айтылған.

– Құрманбек, Қанабек, Рушат, Мүсілім, Байғали, Әнуарбек, Шабал, Рахима Мұсабековалар тұлға егі. Бұған дейін олардың бәрі болмаса да, кейбіреулері

хақында біршама айттыңыз, мен айтпағанда кім айтады, еске түскендерін алда да айтамын дегенсіз. Қазақ операларында жұлдыздай жанып тұратын Эра Епанешникова деген орыс қызы болды. Сіздіңше, ол қандай әнші еді? Мұрат Мұсабаев ше? Оның концерт кезінде сахнада шұбатылып жатқан микрофон жібін екілене тепкені тәрізді шәлкес-шалымдығын көргендер қазір де табылады. Кеңес Бақтаевпен жаға жыртысқаны да бар дегендей. Бұларды еске алу себебіміз, елдің қаймағы саналатын жандарға сондай қылықтар жараса ма? Неге олай деп жатқанымыз ғой.

– Бала жастан орысша оқығандықтан ба екен, мен осы күнге шейін көбінше орысша ойлап, орысша сөйлеуге бейімдеуім. Бірақ ана тілімді бір кісідей білемін, ойлай да аламын. Әкем бұл жағынан қатал болды. Анау Мұрат інімді біреулер жазатайым Марат десе, шыр-пыры шығатын. Онан соң қазақтың неше алуан мақал-мәтел, астарлы афоризм, қанатты сөздерін үйретіп, баулыған адам Қүрекен, Құрманбек болатын. Әлдебір сөзді айтады да: "Осының мағынасы не, айт" – дейді. Мен төмен қараймын. Онан соң өзі түсіндіреді. Миға қона кететіндей етіп. Міне, ұстаз! Тауып көр осындай жанашырды.

Эра Епанешникова. Анасы мыс қорыту цехының жұмысшысы болғандықтан ба, мінезі ұрдажықтау еді. Әнші, актрисалығы ғажап-тын. Қазақ операларының көбіне қатысты. "Дударайдағы" Мариям Жагорқызының рөлін қалай орындаушы еді. Мәскеуде өткен вокалистер конкурсіне қатысқан сәті де болды, бірақ өте алмады.

Мұрат Мұсабаевпен ұзақ жыл бірге жұмыс істесек те, пәлендей әмпей-жәмпейлігіміз болған жоқ. Обалы не, операның қыр-сырын түсінетін, табиғатын білетін тәп-тәуір әнші еді. Әлгі бір оның керіс-бұрыс мінез-құлқынан хабарым аз. Шәлкес-шалымдық кімде жоқ, азды-көпті бәрімізде де бар. Марқұм ерте кетті, иманы саламат болсын. Одан да оның ағасын айтайық та. Рашид Мұсабаевты. Көп уақыт радио мен телевидениеде істеген Рашид әнді талғаммен шырқайтын, баритон дауысы құлаққа жағымды өнер иесі. Қазір зейнеткер деп естимін. Осы күні опера театрында Мұсабаевтардың

тағы бірі – әнші Марат Мұсабаевтың ұлы Талғат деген жас әнші шығып жүр. Егер бірлі-жарым мақтау-марапаттауға елігіп, сабадан асып жүрмесе, жақсы санатқа ілігуі мүмкін-ау деп ойлаймын.

Кеңес Бақтаевты айтып қалдың ғой, “әркім әліне қарай” дегендей, заманында ол да шамасынша еңбек етті, біраз операда ариялар орындап, сахна, радио, теледидардан халық әндерін шырқап жүрді. Жақында көрдім, жұдырықтай қара шал бопты. Өткен-кеткенді еске түсіріп, біраз қауқылдасып алдық.

– Көп ағайынның көкейіндегі мынадай бір түйіпкілді сезіп те, естіп те жүреміз. Мәселен, о баста халық арасынан дарынды әнші ретінде шыққан Қанабек, Құрманбек, кейінірек Байғали опера театрына бас режиссер болды. Өне, солар режиссерлік міндетті қалай атқарды, кәсіби маман еместіктері білініп, байқалмады ма, сүрініп-қабынған кездері болды ма? Қалай дегенде де, режиссер деген режиссер ғой.

Өзіңізге режиссер болу жөнінде ұсыныс айтылды ма? Айтылса, қалай қабылдар едіңіз?

– Бұл сұрағың орынды. Ол жайында өзім де айтпақшы едім. Өйткені, менен де әркім-әркім сұрап жүреді. Құрекең мен Қанекеннің табиғи дарын иелері екені даусыз, оларды кезінде танып, таба білген Жұмат Шанинге бәрекелді. Құрекең де, Қанекен де өнерге жан-тәндерімен берілген, жай әнші емес, актерлігі де, артистігі де шыңдалған, үнемі ізденіп, алысты болжай білетін адамдар еді. Екеуінің қанша фильмге түскенін білесің бе? Түбін түсіруші еді ғой. Режиссерлікке солар арқылы келді. Және өз дәуірлерінің талабына сай, жаман режиссер болған жоқ. Талай спектакльдер қойды.

Байғали сәл басқалау. Егер Құрекең мен Қанекенді көкке көтерген халық әндері болса, Байғали халық әндерімен қатар, классикалық партияларды да орындады. Әншілік білімі бар, алғырлау, біліктілеу болды. Бірақ бәрібір, режиссер ретінде ол да кәсіби маман емес-ті. Соған қарамастан, ол қойған спектакльдердің қайсыбірі жұлде алып, мақталған сәттер де болды. Опера театрында үшеуінің де режиссер

ретінде де аттары қалды. Оны ешкім жоққа шығара алмайды.

Өзіме келсем, маған ешкім режиссер бол деген жоқ, десе бас тартар едім. Демегендеріне тәуба. Көтере алмайтын шоқпарды беліме қыстырып нем бар?!

- Ұзақ жыл әріптес болдыңыз, белгілі әнші Ғарифолла Құрманғалиевтің кейінгі тағдыры жайлы не білесіз? Ол кісінің қызы Сәуле қандай әнші, әкесінен оза алды ма?

- Ғарекең де халықтан шыққан табиғи дарын иесі екенін айтқанмын. Артистігі жақсы болатын. Айтылмаған не қалды дейтін болсаң, батыс өңірдің көп әндері Ғарекеңнің арқасында сақталып, өшпес қазынаға айналды. Әсіресе Мұхиттің әндері: "Үлкен Айдай", "Кіші Айдай", "Панкөйлек", "Зәуреш", "Ақ иіс", "Айнамкөз", "Дүние-ай" т.б. Сахнада жанып кеткенмен, былайғы жерде қой аузынан шөп алмайтын момын жанға ұқсайтын. Кейінгі тағдыры жайлы не білемін, жасы келді, зейнетке шықты. Дәм-тұзы таусылған соң, дүниеден озды. Сол. Қызы Сәуле белгілі әнші, көптеген атақ -марапаты бар. Әкесінен озды-озбады деп ештеңе айта алмаймын.

Жалпы, сөз реті келгенде айта кетейін, батыстың ән-күйлері өз алдына мектеп іспетті. Серпінді, жігерлі, екпінді әндеріне екінің бірінің тісі батпайды. Күйлері де солай. Батыс өңірінен шыққан Қали Жантілеуов, Лұқпан Мұхитов, Рүстембек Омаров, Самиғолла Андарбаев, Әзидолла Есқалиев, Бақыт Қарабалина сынды өнерпаздардың жөні бөлек. Құрманғазы, Дина, Дәулеткерей, Қазанғаптарды айтпағанда. Анау Әзидолла күйшілігі бірсыдырғы, тұйықтау адам еді, әлі сондай. Қаршыға Ахмедияров ішкі мәдениеті бай, сыпайы, таза жігіт. Айгүл Үлкенбаева құбылыс. Домбыра қағысы Дина апамызды еске түсіреді.

- Ұмытпасам, сіз бір кездерде Абай атындағы театрда партбюро (әлге партком) секретары болдыңыз. Сол кездегі үргіске сай, ол деген ұжымдағы бүкіл ыстық-суық, жақсы-жаманның барлығына теңдей жауап беретін екі басшының бірі. Елгі ашса алақанда, жұмса жұдырығында ұстайтын Орталық партия комитетінің атына күн құрғамай түрліше арыз-шағым,

домалақ хаттар түсіп жататын. Бір жолы театрға қатысты жазылған сондай домалақ арызды тексеруге (сірә, журнал Мәдениет министрлігінің органы болғандықтан шығар) қатыса жаздап, "аман" қалғаныма шүкір. Арызда театрға моральдық ахуал нашар, пәленше, түгенше кінәлі дей келіп, біраз адамның аты-жөні аталған-ды. Ішінде сіз де барсыз. Сөзіміз ауыр болмасын, марқұм Ришат Абдуллин де тыс емес-ті. Сол есіңізге ме? Партбюроның секретары болғанда не байқаушы едіңіз? Қалай атқардыңыз?

– Біраз жыл партбюроның секретары болғаным рас. Бірақ өзімді басшымын деп ойлаған емеспін. Керек десең, секретарлық міндет басы артықтау жұмыс сияқты көрінетін. Коммунистерді айрандай ұйытып, алабөтен белсенділік таныта алмадым. Жыл сайын өтетін есеп беру, сайлау жиналыстарында баяндаманы алдын-ала түртіп алған мәліметтерге қарап тұрып жасай салатынымын. Жиналыс біткен соң орынбасарым баяндаманы да, қаулы-қарарларды да қас қағымда қаттап, аупарткомға өткізетін. Әрине, жоғарыдан неше алуан бұйрық, нұсқаулар түсіп жататын. Бірақ, біз шығармашылық адамдар болғандықтан, партиялық қасандыққа онша көндіге де, икемделе де алмадық. Ұжымдағы моральдық ахуалдың құдай қалайтындай емесі, өзара кикілжің, дау-дамай, талас-тартыс болуы бек ықтимал, алайда олармен директор айналысып, мен музыкалық шығармашылық жағына ден қоятынмын. Сондықтан біреу-міреудің атын атап, түсін түстеп, анау олай еді, мынау былай еді, сүттен аппақ, судан таза мен едім деуім орынсыз. Өтті, кетті. Жеке басыма ешкім бүйректен сирақ шығарып, беталды ұрынған жоқ. Ұрынса, көре жатар едік. Өттең, арыз тексеруге келмеген екенсің.

– Театрда өткен ғұмырыңызда бірнеше директор, бас режиссермен бірге жұмыс істедіңіз, дәм-тұзғас та болған шығарсыз. Солардың ішінде биік адамгершілік, ізгілік, іскерлік қасиеттерімен ерекше есіңізге қалған кімдер, бар ма?

– Неге болмасын, сен тағы да менің ішкі шемеңімді қозғап, көңілімді ұйқы-тұйқы еткелі отырсың ба? Талай

басшымен қызметтес болдым, тәлім-тағлымын, қамқорлығын көрдім. Біреуін асқақтату үшін екіншісін төмендетіп, бөле-жарудан аулақпын. Оның үстіне, бүгінде көбі бақилық. Қазақ тегінде марқұмдардың жақсы жақтарын ғана ауызға алады. Көзі тірілер де аз емес. Сенсең де, сенбесең де өзің біл, ешбірімен артық-ауыс сөзге бармай, тіл табысып, сыйласып жұмыс істедік. Өз мінезім өзіме белгілі, қиын жақтарымды да білемін, әйтеуір жалынып күн көретін жалпаңбай емеспін. Ештеңені бүкпестен, ешкімнің бет-жүзіне қарамай, ойымды тіке айтатын әдетім бар. Оны дұрыс түсінетіндер де, кері ұғатындар да жеткілікті. Адам өз кемшілігін біле бере ме, өз басыма өзім тілеп алған пәле-жала, қақ-сұқтан аман өтуіме құдай берген талантым көмектесіп келеді-ау деймін. Жұртқа жасаған жақсылықтарым да аз емес. Олар да алдымнан шығып жүретін шығар, қайдан білейін.

Артта қалған жылдарды саралап, өткенге зер салғанда, өмірімде бір-ақ рет сөгіс алғаным еске түседі. Сөгістің аты – сөгіс. Бұл енді мені алғаш рет қызметке қабылдаған тұңғыш директорым, зиялы тұлға Райхан Жұминнің тұсында. Ол шақтарда кім-кімнің де түзу жолмен қия баспай жүруіне, салиқалы азамат, салауатты еңбек иесі болып қалыптасуына бір сөгістің өзі жетіп жататын. Салмағы жүз батпан. Ұятын айтсайшы. Қара жерге кіріп кетуге тесік табылмайды. Талай күн ел бетіне қарай алмай, бәрінен де әке-шешемнен қысылып, жанымды қоярға жер таппаған шақтарым ұмытылмайды. Сонда не үшін дейсің ғой. Арзымайтын нәрсе. Жұмысқа бірді-екілі кешігу, әлдекіммен шекісіп қалу дегендей. Міне, тәрбие!

Айрықша есте қалған кімдер деп отырсың ғой. Бірекеуінің атын атасам атайын. Тағы да Райхан Жұмин. Соғыстан кейінгі қыруар қиындықтарға қарамай, опера театрының мәртебесі асқан үстіне аса түсуіне өлшеусіз үлес қосқан Рахаң орасан ұйымдастырушылық қабылетімен бірге, жаны сара, ожданы таза адам еді. Өзінен жасы кішілердің бәрі оны ұстаз тұтты. Өнерді терең түсінетін, ұғатын. Оның – осы күнде – есімін есте қалдыру шаралары мардымсыз ба, қалай деген ой

келеді. Осы жөнінде мықтап ойланатын, мәселе көтеретін кез келді-ау деймін.

Онан соң онша көп араласпасам да, білікті министр болған адам – Ілияс Омаров, әлбетте. Онан соң қазір көзі тірі, өнермен көз ашқан кәдімгі Жекең, Жексембек Еркінбеков. Былтыр өткен мерейтойына қатысып, жылы сөзімді айттым, теледидардан сөйледім. Мен саған айтайын, Жекең мінезі жібектей, аса сыпайы, қарапайым болғанмен, керек кезінде қатал, табанды да бола білетін. Өнер үшін, әрине. Опера театрына директор болған кезінде де, министр кезінде де тындырған істері ұлан-ғайыр. Қайсы бірін айтайын. Жекеңе ұзақ ғұмыр, бақыт тілеймін. Режиссерлердің кейбірі хақында бұған дейін айтқанмын, қайталамаймын.

– Жас кезіңізде скрипкада ойнағаныңыз жайында журналдан білген оқырмандар телефон шалып, сіздің қазақтың қыл қобызы жөніндегі көзқарасыңыз, ой-пікіріңізді білгісі келеді. Қобызшы болуы да мүмкін бе егі десегі.

– Білгісі келсе, айыбы жоқ, мен де білгенімді аянбайын. Біріншіден, қыл қобыз көнеден келе жатқан ұлттық музыка аспабы. Ұлы баба Қорқыттың аты бізге қобыз арқылы жеткен. "Қорқыттың күйін" тыңдағанда сай сүйегің сырқырамай ма? Кеңестік дәуірде Дәулет Мықтыбаев, Жаппас Қаламбаевтай дарабоз қобызшылар болды. Екеуі де жампоздың жампозы еді, қобызға арналған күйлердің біразы солар арқылы сақталып қалды десем, артық айтқандық бола қоймас.

Екіншіден, қобыз тым күрделі, қиын аспап. Байқайсың ба, онда перне жоқ. Саусақ сәл тайса, күйдің нақышы бұзылады. Онан соң, домбыраға лайық күйлердің кейбірін қобызда ойнауға бола ма, жоқ па, білмеймін, бірақ қобызға арналған күйлерді – егер мамандар нотаға лайықтап қайта түсірмесе – домбырамен орындау мүмкін емес. Қателессем, құдай кешірсін.

Сонау жылдары Құрманғазы атындағы оркестр құрамында Гүлнәфіс Баязитова, Фатима Балғаева деген қобызшылар қызмет істеді. Сол кездің өлшемімен қарағанда, екеуі де шебер қобызшы саналды. Гүлнәфіс қобызда жеке орындайтын "Зұлқия", "Қара торғай" әндері

де құлпырып сала беретін. Қобыз үшін жаралғандай еді. Жастар мен студенттердің дүниежүзілік фестивалына қатысып, лауреат атанған Фатима Балғаева ұстаздыққа ауысып, шәкірттер тәрбиелеумен айналысты. Жақында дүние салды, иманы саламат болсын.

Үшіншіден, қазіргі небір саңлақ қобызшыларға көңілім толады. Қазақтың қыл қобызы солар арқылы жасай береді. Қобызды әлемдік деңгейге қалай көтеруге болады? Бір ойланатын нәрсе осы.

Өз басым қобызды қатты ұнатқаныммен, қобызшы болу жөнінде ойланған емеспін. Өткенде домбырашы болуың мүмкін бе еді деп ең, енді бәлкім, етікші болғың келген жоқ па дейтін шығарсың. Мен әншімін! Соны ұмытпа!

– Бір сөзіңізге көп жылдан бері – әншілікпен қатар – дәріс оқып, шәкірттер дайындап жүрмін деп едіңіз. Сол еңбегіңіздің жемісін таптыңыз ба? Жолыңызды қуып, сіздің дәрежеге жеткен ізбасарларыңыз бар ма? Кімдер? Өзіңізді қандай ұстазбын деп санайсыз? Балауса шағында Алматыға келіп, жас әншілер байқауынан шауып өткен бүгінгі халық артисі Роза Рымбаеваға бата бергеніңізді, ақ жол тілегеніңізді көріп едік. Қазір Роза шәкіртіңізге көзқарасыңыз қалай, көңіліңіз тола ма? Сеніміңізді ақтады деп ойлайсыз ба?

– Бұлардан бұрын ғұмырымша есімде жүрген мына бір жайды айтайын. “Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің” дейді. Мұны айтып отырғаным, әкем Көкшетаудан Алматыға (анам мен мені алып) көшерде сондағы бір танысы: “Астанаға барған бойда Ахмет деген адамды тауып ал да, соның үйіне түс, менен сәлем айт, арғы жағын өзі біледі”, – депті. Әкем, әрине, солай етеді. Үйіліп-төгіліп Ахметтің үйіне кіріп барады. Сәлем береді. Ахмет “төрге шық” дейді. Төрге шығады. Ахмет жақсылап қонақ етеді. “Қысылып-қымтырылмаңдар, өз үйлеріңдей алаңсыз тұра беріңдер”, – дейді. Біз тұра беріппіз. Аттай он бес жыл, яғни, қашан Ахмет жарықтық басқа пәтер алып, өз үйін бізге қалдырып кеткенше. Ал не айтасың осыған? Бір бейтаныс қазақ екінші бейтаныс қазақтың үйіне көшіп келеді және солармен бірге біржола тұра береді. Үй иесінің әйелі

анау-мынау деп қиқандаған екен, Ахмет тиып тастапты. Міне, қонақжайлық, дарқандық! Халқымыздың “еншісі бөлінбеген қазақпыз” дейтіні осындайдан туындаса керек.

Осыны ойлаған сайын жаным жадырап, бойымды мақтаныш кернейді. Қазаққа деген. Өзім де сондай болғым келеді. Шама жеткенше болып та жүрмін. Мәселен, әлгі сұрақтарыңа жауапты соңғысынан бастасам, алыс ауданнан келіп Ленин атындағы сарайда өткен конкурс жүлдегері Роза Рымбаеваға ағымнан жарылып, оң сапар тілегеніме қазірге шейін ризамын. Сондағы тұлым шашы желбіреген Роза бүгінде өз беті, өз орны бар, өнерге берілген танымал әнші. Талаптанды, талпынды, шыңдалды, өсті. Елдің де, менің де үмітімді ақтады. Өсіп келе жатқан адам. Бүгінгі жеткен биігіне тоқмейілсу ретсіз. Болашағы алда. Бірақ менен оқып, дәріс алған жоқ. Сондықтан шәкіртім дей алмаймын. Ол бір ауыз қайрау сөзімнен қанаттанған қарлығаш, тума дарын. Жоғарыда атаған Ахмет деген адамның біздің отбасымызға жасаған ылтипатын қадірлеп өскен мен осы жасыма дейін жалғыз Роза Рымбаева емес, талай жас өскіннің қолтығынан демеп, сүйеу болдым. Сенімді кім ақтады, кім ақтамады, бөлек әңгіме. “Өзі болған қыз төркінін танымайды” дегендей, жақсылықты бағалайтын да, бағаламайтын да міскіндер болатынын, ханға сәлем берместей кекірейіп жүретіндердің талайын көріп те, біліп те келеміз.

Құдайға шүкір, шәкірттерім жоқ емес, бар. Менің ақыл-кеңесіме сүйеніп, адам болғандар қаншама. Серкебаев мектебі – жақсы мектеп. Жаратылыста неше қилы кереғарлық, кемістіктер болады. Өнер әлемінде үміт күтерлік жастар аз емес, жетеді. Өкінішке қарай, 15 жастағы жасөспірімді әншілік оқуға қабылдауға болмайды. Себебі, аталмыш жастың о жақ, бұ жағы өтпелі кезең. Ол шақта дауыс күрт өзгереді. Не құлпырады, не құртылады. Ертеректе Италияның Робертино Лоретти деген бала әншісінің даусы күллі әлемді тандандырғаны есінде ме? Әне, соның дауысы өтпелі шақта бұзылды да, қайтып жұлдызы жанбады, еш жерде айтылмайтын, аталмайтын болды, өсу орнына

өшті. Жаратылыста неше қилы кереғарлықтар бар дейтінім сол. Менің даусым да алғашында жіңішке бас-баритональды болған. Сондықтан әнші болғысы келетін шәкірттерімді алдымен қатаң сүзгіден өткіземін. Өйтпейінше класыма алмаймын. Мен тау бұзып, тас жармасам да, ең болмаса, сауатты әншілер тәрбиелегім келеді.

Ашығын айтсам, әншілікті бір кезде мен де дөрекілеу бастағанмын. Мен ән шырқағанда кейбір арпабайлар "халық әндеріне икемі жоқ, өгіздей өкіреді" дейтін. Әншіліктің қыр-сырын (жылдам) меңгеріп алған соң ондайларға өзім де кезіктім. Сан рет. Біреулер тіпті "Ермек деген кім, Серкебаев деген кім, біздің де өз Серкебаевымыз бар" деп күшінетін. Тіпті, менімен аты да, фамилиясы да ұқсас ән салатындарды көрдім. Даусы күшті әншілер болады, бірақ әндері жүрекке жетпейді. Неге? Ішкі сезім (нутро) жұтаңдықтан. Ырғақтың жөні басқа. Кімнің қандай әнші екені дауыс ырғағынан білініп тұрады. Сонау жылдары Мәскеуге жиі баратынбыз. Түсетін жеріміз – "Россия" қонақ үйі. Кірген бойда бас әкімшіге "сәлеметсіз бе?" десем, ол бетіме қарар-қарамастан "сәлеметсіз бе, жолдас Серкебаев" дейтін. Бұл нені білдіреді? Бір адамға ғана тән, қайталанбас дауыс ырғағын.

Әлбетте, мен классикпін, біртуар әншімін. Мені ешкім де басқа біреумен шатастыра алмайды. Сөйте тұра, мен халық әндерін Манарбек, Жүсіпбек құсап айтпаймын. Өз мәнерім, амплуам бар. Мың жерден мың шәкірт тәрбиелесем де, өзімдей әнші шығара алмауым бек мүмкін. Себебі, дарынды табиғат береді. Жоқтан бар жасай алмайсың. "Вокал деген не?" дегенге, орыстың халық әндерін шырқаумен аты шыққан ұлы әншісі Лидия Русланова: "Сұлу дауыс болу үшін ішкі сұлу сезім керек. Ондай дарын иесі айналаны өзінше түйсінеді, өзінше сезінеді. Егер ішкі сезімі керзі етікке ұқсаса, даусы да сондай болады", – деп жауап береді. Маған "сіздің дауысыңызды (ырғақ, тембр) миллион адамның ішінен бірден білуге болады" дейтіндер көп. Мұны мақтану үшін емес, әншіліктің иірімдері терең екенін білдіру үшін айтып жатырмын. Өз класыма даусы қалыпқа түскен

жастарды аламын. Қыздарды алмаймын. Қайтемін басты қатырып. Мен сабақ бергенде басқа кластардан келіп тыңдайтындар болады. Ондайға қарсы боп, тиым салғысы келген педагогтар да кезікті. Мәселен, бір жолы Бекен Жылысбаевтың сөйткені бар. Менің мақсатым, кафедра кімді ұсынса, соны әнші етіп шығаруым лазым.

– Сізден оқып, өнер көрсетіп жүрген шәкірттеріңіздің атын атамайсыз ба?

– Қажеті жоқ. Айрықша топ жарып жатса, айтуға болар еді. Ондай болмай тұр ғой. Менде оқыған Бақытжан Ысқақов дейтін әншіге аз-мұз көңілім толғандай болушы еді, жақында қайтыс болды.

– Әншіге не керек?

– Керек нәрсе көп. Талант, қабылет, еңбексүйгіштік. Онан соң қарапайымдылық, кішіпейілдік. Кейінгі әншілердің көбін құртып жүрген болмай жатып болдым, толмай жатып толдым дейтін астамшылық, өзімшілдік, менмендік. Жасанды мінез, іс-әрекетпен алысқа ұзамайсың. Мұны бір деп қой.

Екінші, тоқмейіلسу, ізденбеу түбімізге жетіп келе жатқан. Тайыздықтан тоқырағандар қаптап жүр. Ой, Алла-ай!

Ерекең осылай деп күрсінгі де, сөзін доғарып, орынан тұрып кетті. Өңі боп-боз, қабағы түюлі.

– Сөзден шаршаймын, – деді креслоға қайта жайғасқан соң. – Менде өнер адамдарының өмірінен есімде қалған нәрсе көп қой. Солардың бір-екеуін айтсам қайтеді? – деп бетіме қарады. "Оған не сөз", – деймін. "Мәселен, Мұқан Төлебаев. Көп кездестік. Өң-түсі қап-қара, көздері өткір, сырттай тәкеппар, сұсты көрінгенімен, жаны сергек, күлдіргі адам болатын. Қожанасырлығы да жетіп артылатын. Үйде тырдай жалаңаш жүреді. "Неге өйтесіз?" – дегенге: "Денем ауа жұтсын", – дейді. Кейде тауға барамыз. Сонда айтатыны: "Ой, мына желдің иісін-ай! Жұпар аңқиды-ау, жұпар аңқиды". "Қазір қара күз. Қайдағы жұпар", – деймін. "Ой, сенің мұрның мұрын емес. Иіс сезбейтін мұрынды ауыстыру керек қой", – деп шиқылдай күледі.

Кел деген соң, үйіне барамын. Кешке дейін ұстайды.

Қараңғы болады. Жібермейді. Бір кезде әйеліне: "Дариға, партитура композиторлар одағында қалып кетіпті. Барып алып кел!" – дейді қабағын түйіп. Сағатқа қараймын. 12-ден ауып барады. "Мен барайын", – деймін. "Жоқ, Дариға барады", – деп көнбейді. Дариға шығып кетеді. Партитураны алып келеді. Мұқан оны керек те қылмай, анадай жерге атып ұрады. Солай еді ғой марқұм.

Бірде опера театрының директоры Райхан Жұминнің кабинетіне кіл ығай мен сығайлар жиналды. Жиналыс. Қызу талас. Мен үнсіз тыңдап отырамын. Керілдесу кезегі Брусиловский мен Хамидиге келеді. Әлденеге таласады. Екеуі де кекеш. "Евгений Григорьевич, сенікі дұрыс емес", – дейді Хамиди сөзбен жеткізе алмағанын қолмен жеткізіп. Оған Брусиловский: "Латиф, сенікі дұрыс емес!" – деп орнынан атып тұрады. Сөзбен жеткізе алмағанын ол да оңды-солды сермеген қолымен жеткізбек боп, Хамидидің көзін шұқып ала жаздайды. Солайша екі кекеш бір-бірімен таласады. Қашан қалжырағанша басу айтқанға көнбей, әйтеуір бір тоқтайды. Біреулер теріс қарап, (ауыздарын басып) күледі. Күлкіден тарс жарыла жаздайтын мен де отырамын зорға шыдап.

Айқасқа қызу қанды Құрманбек, адуынды Қанабек, Манарбектер түседі. Ерсілі-қарсылы атқылаған отты сөздер. Айқай, ашу, ыза. Біреуді-біреу тыңдамайды, біреуге-біреу дес бермейді. Манарбектің аузы толы ботқа ма, пішен бе, шаңқылдаған даусы болмаса, не сөйлеп жатқанын түсінбейсің, ұқпайсың. Ешкімге тізгін бермей, бәрін жеңіп шығатын да сол. Басынан сөз асырмайтын Құрманбек, жан баласына бет қаратпайтын Қанабектер "сенікі дұрыс" деп зорға құтылады. Әрі әнші, әрі композитор, әрі артист, "Қыз Жібектегі" Шеге ролі арқылы абыройы асқақтаған Манарбектің кім екенін сен білесің, басқаларды да, ал пенделіктері осындай. Бәрібір, мен үшін қайта айналып келмейтін қымбат сәттер. Есінде болсын, бір-бірімен бет жыртысып, жағаға жармасу, сөз таластырудың да – өзіндік – тағлымы болады, бауырым. Кімдікі дұрыс, кімдікі бұрыстығын көріп-біліп отырасың. Байқа, бағамда, сарала, сарапта, жақсысынан үйрен, жаманынан жирен. Тағлым деген сол.

– Ереке, ер адамдардың арасында жіңішке дауыспен

ән салатындар кездеседі. Бізде қазір Эрик Құрманғалиев. Басқа елдерде де бұрын-соңды аз болмаған. Әсіресе, Италия мен Францияда. Өткен ғасырдың орта шенінде Ресейде Глеб Романов (басқаларын айтпағанда) "Почему?" деген әнді әйелдерше орындайтын. Осы не? Біз, мысалы, журналда Эрик Құрманғалиевтің даусын "альт" деп жазғанбыз. Сол дұрыс па?

– Болды, жетеді. Түсіндім. XIX ғасырда жіңішке дауыспен ән салу мода болған. Және ондай әншілер сан жағынан көп болған. Біреулердің даусы өмірбақи жіңішке күйінде қалады. Біреулерді өтпелі кезеңде – бала күнгі әдемі даусы сақталып қалу үшін – қасақана піштіріп тастаған. Бұл қатыгездік. Соның әсерінен небір қайғылы оқиғалар орын алған. Айталық, жас кезінде піштірілген жігіт ержетіп, көрсе көз тоятын көрікті жігіт болмай ма? Сұлу қыздар ғашық болмай ма? Ұмытпасам, осындай ахуалды бейнелейтін фильм болды ғой деймін.

Менің ұғымымда, ер адамның жіңішке дауыспен ән салуы ұнамсыз. Немене, дарынды әйелдер аз ба? Солар салса да жеткілікті емес пе? Эрик Құрманғалиевке келсек, жүзбе-жүз танымаймын, бірақ афишадан көрдім, ұнтаспадан әндерін тыңдағаным бар. Ұстазы Дорлиаг. Эриктің даусы – сен айтқандай – альт емес, альтино. Басқа даусы болмаса қайтсін, айта берсін. Шетелде жүр ғой, қазақ әлі мұндай дауыссыз да әлемдік деңгейге көтеріледі, көресің. Сен дұрыс түсін, Эрикті де, даусын да мансұқтаудан аулақпын. Глеб Романов дедің бе? Еміс-еміс жадымда, өткен ғасырдың ортасында жіңішке дауыспен ән салатын сондай әнші болды-ау деймін, нақты білмеймін. Білетінім жіңішке дауыспен ән шырқап алысқа бармайсың. Жеке пікірім деп біл.

– *Опера театрында қазір есімдерін ешкім онша еске ала бермейтін Тұрғыт Османов, Роберт Шіркімбаев, Тимур Мыңбаев деген дирижерлер жұмыс істеген. Солар қандай маман еді, дирижер ретінде жарқырай алды ма? Кейінгі тағдырлары қалай болды? Нұрғиса Тілендиевтің дирижер болғаны рас па? Руттер ше? Кім еді? Қазіргі дирижерларға көңіліңіз тола ма? Жалпы, дирижерлік қандай мамандық? Ой-пікірлеріңізді ортаға салсаңыз.*

– Көрермендер опера тыңдайды, ән тыңдайды да,

Көңілді сәт. ЕРЕКЕҢ мен АЛЬФИЯ.

Суретте: Т.ӘБУОВ, Ы.КАРСАҚБАЕВ, Е.СЕРКЕБАЕВ,
Т.ДОСМАҒАМБЕТОВ, С.ЖҮНІСОВ.

**Е.СЕРКЕБАЕВ пен шешен халқының атақты бишісі Махмуд
ӘСЕМБАЕВ.**

**Е.СЕРКЕБАЕВ, Мәжіліс депутаты С.ӘБДІРАХМАНОВ, Опера
және балет театрының директоры Қ.ОРАЗҒАЛИЕВ.**

Қызы ИРИНА, ЕРЕКЕН және әйелі АЛЬФИЯ.

Е.СЕРКЕБАЕВ ұлы БАЙҒАЛИДЫҢ отбасымен бірге. РАУШАН (келіні) КАМИЛА, САНА (немерелері).

Қызы ИРИНА. АҚШ. Бостон қаласы.

ЕРЕКЕҢ ұлы БАЙҒАЛИ екеуі.

Ермек және Мұрат СЕРКЕБАЕВТАР.

Е.СЕРКЕБАЕВ және Е.ХАСАНҒАЛИЕВ.

Е.СЕРКЕБАЕВ. 1996 ЖЫЛ.

Президент Н.НАЗАРБАЕВ және Е.СЕРКЕБАЕВ.

Е.СЕРКЕБАЕВ пен Халық суретшісі Қ.ТЕЛЖАНОВ.

Е.СЕРКЕБАЕВ. 1997 жыл.

Е.СЕРКЕБАЕВ. 1994 жыл.

СЕРКЕБАЕВТАР. Мұрат, Ермек, Алмас.

Р.БАҒЛАНОВА, Е.СЕРКЕБАЕВ, Б.ТӨЛЕГЕНОВА.

**Е.СЕРКЕБАЕВ, Ш.УАЛИХАНОВ және Ерекеннің жары
АЛЬФИЯ.**

Жайық жағасында. Е.СЕРКЕБАЕВ және А.ӘШІМОВ.

Е.СЕРКЕБАЕВ. Шабытты шақ.

Абай операсынан кейін.

Е.СЕРКЕБАЕВ және Ә.ДІНІШЕВ.

Е.СЕРКЕБАЕВ Опера және балет театрының фойесінде.

Той үстінде. ЕРЕКЕҢ мен АЛЬФИЯ.

Е.СЕРКЕБАЕВ туыстарымен бірге.

Е.СЕРКЕБАЕВ және Д.ҚАСЕЙІНОВ (Бұрынғы Мәдениет министрі).

Е.СЕРКЕБАЕВ. Кемел шак, 2004 жыл.

Е.СЕРКЕБАЕВ, И.ТАСМАҒАМБЕТОВ және Л.КЕСОҒЛЫ.

Е.СЕРКЕБАЕВ. 2005 жыл.

орындаушыларды музыка үнімен сүйемелдейтін жеке концертмейстр немесе оркестрге және оның дирижері болатынына терең мән бере бермейді. Дирижерді (біреулер) қолын әрі-бері сермеп тұратын оңай жұмыс деп есептейді. Сондықтан бұл сұрақтарың орынды. Мысалы, мен. Сахнаға көптің бірі ретінде шығып ән, романс, ария орындағанда, болып жатса оркестр, болмаса бір концертмейстрдің сүйемелдеуі жетеді. Ал балет пен опералық спектакльдерге міндетті түрде оркестр керек. Ол дирижерсіз қарыс сүйем баса алмайды. Себебі, оркестр құрамындағы музыканттардың бәрі дирижердің көз қырында, қатаң бақылауында болады. Бірі зәредей мүлт жіберсе, музыкант емес, дирижерге сын, сол жауап береді. Оркестр музыканты қашанда дирижерге, оның қаншалықты талантты, сезімталдығына тәуелді. Дирижердің кім екені де осы жерде білінеді, сараланады. Оны ғұлама мамандар ғана байқап ұғады, түсінеді, баға береді. Дирижерлік хақында осы. Ол үлкен әңгіме.

Енді сен аттарын атаған, атамаған дирижерлерге келсек, әлбетте, бәрімен де қызметтес болдым. Барлығымен бірдей тонның ішкі бауындай араласып, қарым-қатынас жасамағанмен, әрқайсысы жөнінде өзіндік көзқарасым, азды-көпті білетіндерім бары айтпаса да белгілі. Тұрғыт Османовты арамыздан қыл өтпейтін досым ретінде де, қандай дирижер болғаны туралы да айтқанмын. Шірікімбаев дегенді атама, аз уақыт істесе істеген шығар, кейін қайда жоғалып кеткенін білмеймін, сөз етуге тұрмайды.

Тимур Мыңбаевтың бір ерекшелігі, дирижерлікті қырындысына шейін меңгерген, сауатты, білікті, қалыптасқан маман болатын. Қазақтың ұлы перзенті, әуе апатынан қаза тапқан әйгілі ғалым Кәрім Мыңбаевтың ұлы. Әкесі қайтыс болған соң анасымен бірге Ленинградқа көшіп барып, сонда музыкалық білім алған. Қазақстанға қаны тартып келген болу керек. Бірақ тым кірпияз, өзімшіл, менің айтқаным ғана заң дейтін өркөкірек еді. Бір жолы мен орындайтын шығармаға дирижерлік етіп тұрғанда қасақана қиястығы үшін оркестр мүшелерінің көзінше қатты ескерту жасадым.

Ол іштей шамырқанып қалды. Ән біткен соң маған екі көзі ежірейе келіп, екілене бірдеңе айта бастап еді, жанымдағы белгілі композитор менен бұрын: "Жап аузыңды, жоғал бұл жерден", – деп қуып жіберді.

Содан қайтып шығармашылық байланысымыз болған жоқ, күнделікті тірлікте де араласқан емеспіз. Айттым ғой, таланты да, мүмкіндігі де мол еді деп. Басына қонған бақты бағалай алмаса, амал қанша. Кейін симфониялық оркестрге ауысып, онда да пәлендей мандытпады, із қалдырмады. Ұзақ та істемеді. Ол кеткен соң орнына Төлепберген Әбдірашев келді. Кейінгі тағдырынан ештеңе білмеймін. Ізім-қайым жоғалды. Өкінішті!...

Опера театрында ұзақ жыл абыройлы да жемісті қызмет атқарған дирижерлердің бірі – Руттер, әлбетте. Білімі терең, орнықты, зиялы адам-тын. Үлкен де, кіші де риясыз сыйлап, құрметтеді, қадірледі. Театрды біраз биікке көтерді. Жас кезінде теңіз флотында капельмейстр болыпты.

Театрда табысты жұмыс істеген басқа дирижерлер де аз болған жоқ, барлығының аты-жөндерін тізбелей беру шарт та, міндет те емес шығар. Нұрғиса Тілендиев те істеді. Ол керемет композитор, музыканттығымен бірге, дирижерлықтан да шаң ілестірген емес-ті. Білесіңдер ғой анау "Отырар сазын", оны ұйымдастырған да, тұңғыш дирижері де Нұрғиса!

Опера театрының қазіргі бас дирижері Ринат Салаватов. Белгілі маман, міндетін жан-тәнімен атқарады. Үйде отыру жоқ, қашан көрсең Қазанмен екі арада шапқылап жүргені.

Біздің театрдың өсіп-өркендеуіне еңбек жолын Қазақ радиосының қарапайым оркестріндегі қарапайым музыканттықтан бастаған Фуат Мансұровтың қосқан үлесі ұшан-теңіз. Кейін Мәскеуге ауысты. Бүгінде Ресейдің де, Қазақстанның да халық артисі. Оны әлем кезуші деп қалжыңдаймыз. Шыны да сол.

Дирижерлер туралы сөз еттік қой, сөзден сөз туады, Ресейдегі симфониялық оркестрдің бас дирижері, есімі күллі әлемге мәшһүр Владимир Федосеев деген бар. Әне, сол екеуміз жас кезде жан аямас дос болдық. Өзінде жөнді киім де жоқ, жыртық, бөтенкесінен башпайлары

шығып жүретін. Мен оны аузымдағыны жырып беріп, бақтым, қақтым. Адам болуына әйелі көмектесті. Бірақ өте дарынды еді, баянда керемет ойнайтын. Соның арқасында – пәлендей білімі жоғына қарамай – небір ақсулардан асты, шырқау биікке көтерілді.

Бір жолы Парижден ұшып келе жаттық. Ішімізде Федосеев те бар. Әдетте, аспан төрінде артық-ауыс қимыл-әрекетке бармай, сақ отыру керек. Тәртіп солай. Көнет Федя баянын алсын да, аңырата жөнелсін. Оған мен қосылайын. Әннің төресін шырқап. Екеуіміз де қоғам қайраткеріміз. Сәл ыңғайсыздау. Бірақ жұрт түсінді, көшірді. Дуылдата қол шапалақтады. "Мұның қалай?" – деймін оған соңынан. Ол маған айтады "мұның қалай" деп.

– **Ереке, соңғы сұрақ.**

– Құлағым сенде.

– **Екі сөзіңіздің бірінде шындық жоқ, аз айтылады, біреуге бірдеңе дей бастасаң, жатып тұрып өкпелейді, күңкіл-сүңкіл көбейеді дейсіз. Өзіңіз ше? Шындықты айтқанға ренжімейсіз бе?**

– Шындықтың шындығы бар.

– **Жарайды, онда былай. Екеуіміз алғаш жолыққанда "мен татармын" дегіңіз. Мән бермедім. Кейін де айтып қалып жүргіңіз. Елемедім. Енді реті келген сияқты. Себебі не?**

– Қайтесің ондайға мән беріп?! Көңілдің кейбір кездері шығар. Осы сендердің бояушы, бояушы дегенге, сақалын бояйды дегендей, кейде ұсақтанып кететіндерің жаман. Өзің ойлашы, Серкебаев қазақ емес дегенге кім панады, а? Олай болса, оң құлағыңмен де, сол құлағыңмен де естіп ал: мен қазақпын! Бітті!

***

Солай дегі де, маэстро орнынан қалт көтеріліп, ас үйге кіріп кетті. Бірдеңе сыңғыр етті. Таблетка жұтып жатыр ма, немене. Ренжітіп алмадым ба деп зәрем ұшсын. Ерекең қайта шықты. Өңі жайбарақат. Көздерінен ұшқын жарқылдайды. Жүрегім орнына түсті. Қош болыңыз дегім де, сыртқа зып бердім.

"Сексен есік қағып тұр..."

Таңертең "кейін хабарлас" деп еді, бір сағаттан соң телефон соқсам, "гемалып жатырмын, мазамды алма" деп гүр етті. Ертеңіне де, оның ертеңіне де жолыға алмай: "Әй, бір қағалған жерден қан алатын қу екенсің" деген үйреншікті сөзін тағы бір естіп барып дигарласудың сәті түсті -ау, әйтеуір. Өткен жаздан бері бір-бірімізге қаншама етіміз үйреніп, үйірсектенсек те, кейде қабағын қарс жауып, "отыр" дегенді зорға айтады жарықтық. Кейде "отыр" демесе де қонжия кетемін. Бұл жолы жылы жүзбен қарсылады. Бір-бірімізге қарама-қарсы жайғасқан бойда :

– Міне, сексенге де келіп қалдық, есік қағып тұр, – деді қабағын керіп. – Мерейтой қалай ұйымдастырылады, қалай өтеді, қайда өтеді, қауым алдында не сөйлеймін, қандай әндер айтамын, даусым қалпында бола ма, бабым келісе ме, қазір күні-түні соларды ойлаймын. Ойламасқа болмайды. Естуімше, құзырлы орындар сексен жылдық мерейтойымды алдынала ойластырып, қарап жатпаса керек. Шамасы, Мәскеуге баратын шығармын. Қазір ол деген арман ғой. Егер бара қалсам, бұдан елу жеті жыл бұрын тұңғыш рет ән салған құзырлы консерваторияның салтанатты залында мәскеуліктерге есепті концерт берер едім.

Шама-шарқым өзіме белгілі, сүрінбесем керек. Әлбетте, қазір ол шақтағы тыңдармандар азын-аулақ болмаса, тіпті қалған да жоқ шығар, әңгіме онда емес. Олар болмаса, кейінгі ұрпақ, жас өскіндер бар. Мақсатым – солардың назарын сахнаға тұңғыш рет шыққан уақыттағыдай – өзіме аудару, кім екенімді, әншілік қарымымды айшықтау, білдіру, қала берді, жасы сексенге келген әншінің әлі де тау бұзардай талабы

барып аңдату, айғақтау. Және мен жеке концертімді бастаудан бұрын былай деген болар едім: "Қымбатты мәскеуліктер! Достар! Сіздердің алдарыңызға ұзақ жылдардан кейін аса сағынышты, іңкәр сезіммен келіп тұрмын. Бұл қалада, осы залда сан рет ән шырқап, шексіз ілтипатқа бөленгенім есімде, ешқашан ұмытылмайды. Мәскеу мен үшін өте қымбат, ғаламат шаһар. Бұл қала, күллі орыс елі, орыс жұрты кезінде менің екінші отаным, туған анамдай болған еді, қазір де солай, қадірлі мәскеуліктер! Бұл қалада алдымен орыстың, онан соң бүкіл әлемге әйгілі ғажайып өнер шеберлерімен таныс-біліс болдым, табыстым, қаншама ұлы тұлғалармен қимас дос болдым. Үлкенді аға, кішіні іні тұттым. Айтулы ғұламалардың ақыл-кеңестерін тыңдап шабыттандым, шарықтадым. Білмегенді білдім, толмағанды толтырдым. Қазір сол аяулы жандардың рухына тағзым етіп, басымды иемін. Рахмет сіздерге! *"Қалай ойлайсың, дұрыс бола ма, осылай дегенім?"*

– Бек дұрыс, ниетіңізге жетіңіз. Мәскеуге қандай шығармаларды орындамақ ойыңыз бар?

– Негізінен орыс, батыс композиторларының кең танымал ән, романс, ариялары. Мәскеуде тұратын өз қандастарымыз да аз емес, әне, соларға (басқаларға да, әрине) қазақтың халық әндерін шырқау да ойымда.

– Шүкір, денсаулығыңыз керім, бөйгеге қосатын тұлпардай құлшынып тұрсыз.

– Көпшік қойма. Сексеннің аты – сексен. Менікі – адам өзі қартайса да, көңілі қартаймайдының кебі ғой. Әйтсе де, денсаулыққа өкпе жоқ. Жақсылықтан үміттімін.

– Көңіл-күйіңіз орнында ма?

– Сен не, манадан бері не айтқанымды тындамай отырсың ба, әлде мазақ еткің келе ме? Айттым ғой жақсы деп. Бірақ көңілдің алай-түлей болатын кезі де жоқ емес. Ой, өкініш, мұң-нала да жетеді. Жас кездегі жазатайым жіберген білместік, қателік-кемшіліктерге де күйзелемін, соғыс қиындығын есіме алсам, жүрегім өртенеді.

– Соғысқа қатысқан жоқсыз ғой, неге олай дейсіз?

– Мәселе қатысу-қатыспауда емес, сені қайдам, мен өзім кейде осында жүріп те біз тартқан соғыс зардабынан

гөрі, майданға барып бір оқтан шейіт кеткен жауынгер бақытты ма деп ойлаймын. Қателесем, құдай кешірсін. Айтпақшы, сен дұрыс түсін, мен тек қара басымды айтып отырған жоқпын, жесір ана, жетім бала, аш-жалаңаштық, сол кездегі көзім көріп, куә болған дүйім жұрттың мүшкіл халі жаныма қатты бататын. Әкешешеміз жанымызда бола-тұра, қиындықтың небір көкесін көрдік. Отбасымызға көмектесу үшін радиоға диктор боп барғанымды айтқанмын, білесің. Ал енді сен біліп қой. Халықтан әулие ешкім жоқ. Бәріміз халықпен адамбыз. Халықтан қол үзсең – шаруаң бітті. Алдағы уақытта халық туралы тағы да айтатындарым бар, бәрі ретімен, жарай ма?

– **Келістік. Бір-екі сұрақ боп тұр.**

– Қысылма.

– **Сіз әншілікпен қатар, белгілі қоғам қайраткері де болдыңыз. Республика Жоғарғы кеңесіне депутат боп сайландыңыз. Ұмытпасам, қатарынан бірнеше рет. Л.И.Брежнев, Д.А.Қонаевтармен жақын жүргіңіз. Біреулер сізге Д.А.Қонаев оң көзбен қарағандықтан жеңіл машинасын бес-алты жылда бір рет ауыстырып тұрғы дейді. Біріншіген, депутаттық міндетті қалай атқардыңыз, сайлаушылардың аманаттарын қалай орындадыңыз? Екіншіген, жеңіл машина жөніндегі сөздер шын ба, лақап па?**

– Қазақстанның Жоғарғы кеңесіне төрт рет депутат болдым. Ол кезде қазіргідей алашапқын жоқ, депутаттыққа ешкім бүгінгідей көздері шарасынан шыға таласып-тартыспайтын, қырқыспайтын, билік кімді жөн көрсе, соны сайлай салатын (сайлаттыратын деген дұрыстау шығар). Бәрі күнілгері кесіп-пішіліп, тіпті, сенің келіскен-келіспегеніңе де қарамайтын. Мені де, шамасы, бір атақты артист қажет болғандықтан сайлады ма екен, анығын білмеймін. Бірақ депутаттық атқа таңба түсіргенім жоқ. Аса белсенді боп кетпесем де, өзімді сайлаған аймақтарда Мәдениет үйлерін салуға, оларды музыкалық аспаптармен қамту, оркестр ұйымдастыру, ұлттық-киім кешек алуға қаржы бөлдірдім, базбір әріптестерімнің пәтер алуына көмек жасадым. Қысқасы, кеңестік дәуірдегі депутаттық міндеттерді жаман

атқардым дей алмаймын. Совет аудандық партия комитетіне мүше боп сайланған тұста да принципті мәселелерден тыс қалмай, ұсыныс-пікірлерімді ешкімнің бедел-мансабына қарамай, өткір айтатынымын. Аупаратком хатшыларын сынаған кездерім болды. Сондықтан ба екен, біреулер менен алыстау жүруге құмбыл-тын.

Ал енді саған Қонаевпен жақын болғандықтан жеңіл машинасын жиі-жиі ауыстырды деп кім айтқанын білмеймін, білсең өзің айт. Димекеннің көмегімен бір машина алғаным шын, бірақ қайта-қайта жөндетіп, тозығы жеткенше міндім. Қазіргі машинамы көріп жүрсің, салдыр-гүлдір салдаба.

Жасырмаймын, Қонаевпен қарым-қатынасым жақсы болды. Орысша айтқанда, он мог отличить шило от мыла. Туған ұлындай еркелетіп, айтқанымды екі етпей, өнерімнің өрге басуына қажет жағдайдың бәрін жасады. Атақ-марапаттан кенде болмағаным да әуелі бір құдай, онан соң туа біткен дарын, қала берді Димекеннің арқасы. Жақын араласпасақ та, мені Л.И.Брежнев те жақсы білетін, ол Алматыда қызмет істеген шақтарда жолыққан сәттеріміз болды. Алды ашық, мінезі кең, қазақтарға оң қарайтын адам еді.

Бір оқиға еске түседі. 1958 жылы Мәскеуде қазақ әдебиеті мен өнерінің онкүндігі өтпеді ме? Әне, сонда үкімет басшылары Кремльде онкүндіктің аяқталуына орай қабылдау жасады (сонынан банкет). Оған қазақстандықтардан санаулы адам қатысты. Мысалы, ағайынды Абдуллиндерден Ришат қатысатын боп, Мүсілім қалып қойды. Қабылдау бітті. Банкетке дейін үзіліс. Тыныстайын деп коридорға шықсам, жападан-жалғыз Мүсілім жүр. Өңі алабұртып, қызара бөрітіп алған. "Әй, мұнда нағып жүрсің!" – десем: "Неге жүрмеймін, осы қазір Брежневпен бірге тұшпараға тойып шықтым", – дейді беті бүлк етпей. "Қалайша?" "Қалайша болсын, оңаша бөлмеде екеуден-екеу тамақ іштік, басқасы да болды". "Қабылдауда болдың ба?" "Болған жоқпын". Ал мен столға алма, жүзім қойылған қабылдаудан ішегім шұрылдап, қарным ашып шыққан едім. Мүсілімнің әлгі сөзінен кейін сілекейім шұбырып қоя берді.

– Брежневпен қалай жолықтың? – дедім тағы да.

– Сендер Хрущевпен мәре-сәре боп жатқанда мен Брежневтің кабинетіне кіріп бардым. Ол дәмге шақырды. Оның қонақжай екенін білесің ғой, – деп кеңк-кеңк күледі.

Күлкісінде астар бар. Брежневпен бірге тамақ ішкеніне емес, басқа бірдеңеге күлетінін шамалаймын. Ә, иә, бұл қағынғыр мұнда қалай кірген, кім кіргізген? Соны сұрасам, одан сайын күледі, тіпті, мені мазақ ететіндей.

Онда одақтың бірінші басшысы Н.С.Хрущев. Ұмытпасам, Қазақстаннан Мәскеуге таяуда ауысқан Л.И.Брежнев Жоғарғы Кеңестің Төрағасы. Қабылдауда бәріміздің есіл-дертіміз Хрущевке ауып, Брежнев болды ма, болмады ма, мән бермеппіз. Есесіне, түр-түсі Ришаттан аумайтын Мүсілім КГБ-ның қырандарын тақырға отырғызып, Кремльге кіріп кетіпті. Сол бойда Брежневке барады. Ар жағы белгілі, айттым. Онкүндікте осындай да болған.

– Қонаев жөнінде біраз жылы лебізіңізді бұрын да білдіріп едіңіз, қазір де ағыңыздан жарылып айтып отырсыз. Димекең орнынан алынған соң қандай жағдайларға душар болғанын да білесіз. Азаматтың басына ауыртпалық түсіп, бұрынғы дос-жаран, әріптестер бір-ақ сәтте теріс айналғанда, кімнің жағында болдыңыз? Аяулы тұлғаның жанына жалау, көңіліне медеу бола алдыңыз ба? Хабарласып тұрдыңыз ба? Қара бұлт сейіліп, Димекең жадыраған күн нұрына қайта бөленген шақтарда ше?

– Димаш Ахметұлы ұлы тұлға, ірі тұлға. Елдің ел, жұрттың жұрт, қазақтың қазақ болуына сіңірген еңбегі орасан. Ал енді ер жігіттің басына не келіп, не кетпейді, ол да бір кезең. Димекең орнынан түскенде қызметтен кеткеніне емес, қалай кеткеніне, мансап үшін ештеңеден тайынбайтын жымысқылардың аттан түспей жатып жағаға жармасып, төске шапқанына күйіндік, налыдық. Қолдан не келеді. Өз басым Қонаевқа қай жағдайда да ешбір пәле-жала, күйе жұқпасына кәміл сенуші едім. Өзің айтқандай, Қонаев ел-жұрттың бетіне жарқын жүзбен қарап, жаппай құрмет- қошеметке бөленетін шақ көп күттірген жоқ. Сол күндерде өз тарапымнан мен де жылы сөздерімді айттым, ақ ниетімді білдірдім.

"Маған адал екенінді білемін, шырағым. Екеуіміз де Алматыда өстік, мұнымыз да, сырымыз да, жырымыз да бір", – деп ризалық білдірді! Зухра Шәріповна қайтыс болғанда көңіл айттым, қайғысына ортақтастым. Димекең өмірден озғалы он жылдан асты. Иманы жолдас болып, рухы мәңгі жасай берсін, басқа не дейін.

– Әке-шешеніз, отбасы мүшелеріңіз хақында біраз мағлұматты өз аузыңыздан азды-көпті таратып айттыңыз. Жұртшылық ендігі жерде ұлдарыңыз Алмас пен Байғали, қызыңыз Иринаның қайда тұрып, кім болып істейтіндерін нақтырақ білетін болады. Әсіресе, Алмастың америкалықтарға композитор ретінде танылып, шығармаларын шетелдік өнерлі қазақтардың орындап жүргені т.б. Біздіңше, туған ініңіз Мұрат та осал еместей. Сөз арасында арагігік аты аталғаны болмаса, бұған дейін Мұрат жөнінде пәлендей әңгіме болған жоқ. Сол туралы кеңірек айтсаңыз. Не бітірген, қандай жетістіктері бар, қазір не істейді дегендей.

– Мұрат соғыстың алдында туылды. Сол шақтардағы ауыртпалықтарды бәрімізден көбірек көрген сол. Киер киім, ішер асқа жарымай өсті. Бірақ сағы сынып, мойыған жоқ. Әке-шешемнің арқасында білімді, алғыр, мәдениетті жігіт болып өсті. Қазақша менен гөрі жақсы сөйлейді. Оған себепкер ана тілімізді ардақта, қастерле деп үйреткен әкем болатын.

Мұрат әскерге барып, азаматтық борышын да өтеп қайтты. Консерваторияда оқып, жоғары музыкалық білім алды. Аспирантураны бітірді. Жаман музыкант емес. Жан-жақты сауатты. Халық музыкаларын өңдейді, аранжировка жасайды, орындауға лайықтайды. Ертеректе скрипка ойнаған. Ұзақ жыл Қазақ радиосы мен телевизиясы жананыдағы Нүсіпов басқарған камералық оркестрде жұмыс істеді. Кейін Нүсіповтің орнына бас дирижер болды. Өзі жазған төл туындылары да баршылық.

Мінезі әкеме тартқан, тұйықтау. Онша көп ашылмайды. Алайда жаны таза, жүрегі кең, қатқылдығы да жоқ емес.

– Сізге ұқсайды екен де.

– Бізді салыстырма. Мен өзімше, ол өзінше. Оны әлгіде жаман музыкант емес дегенімді қорашсынба. Тегін адам "Қазақстанның Халық артисі" болмайды. Басқадай

марапаттары да жетеді. Қазір Алматы қаласының әкімшілігі жанындағы оркестрді басқарады.

– *Жәмилә да сонда істейді деп не едіңіз?*

– Сонда. Жеке концертке де шығып жүреді.

– *Еліміз егемендік алған жылдары ма, әлде сәл бұрын ба екен, Музыка қайраткерлері одағы құрылып, сіз соған басшы болдыңыз. Сол туралы айтыңызшы, қажет пе еді, кімдер істеді, қазір бар ма, жағдайы қалай? Орналасқан үйден айрылып қалды деген рас па?*

– Аты дардай ондай одақ болды. Төраға мен едім. Қаржы да әжептәуір еді. Ішімізде бұрынғы Мәдениет министрі Жексенбек Еркінбеков, өнер қайраткері Избасар Өтешев бар біраз адам бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығара еңбек етіп, тәп-тәуір жалақы алып жүрдік. Жер-жерде кездесу, Айман Мұсақожаева, Жәния Әубәкіровалардың концертін ұйымдастыру т.б. шараларды жүзеге асырып, жұмыс қайнап жататын. Бірақ бертін келе әуелі үйден, онан соң күйден айрылып, қаржы сұйылып, қатты қожырады. Қазір біржола тарап кетпесе де, өлместің күнін көріп отырған жай бар. Жағдай мәз емес. Таяуда есепшот ашылды. Не шығып, не қоятынын келешек көрсетеді.

Сондай одақ қажет пе еді дейсің, әрине, қажет еді. Қазір тіпті қажет. Әлде, қазақта музыка қайраткерлері аз ба? Толып жатқан жоқ па? Қаржы табылса, жұмысты бұрынғыдан да жандандыруға болар еді, өйткені, бізде тәжірибе бар, қалыптасқан дағды бар. Бұл одақты мен ғана басқаруым керек деген сөз емес, егер қоламтасы қалған мекеменің оты қайта лаулап жанатын болса, бастық табылады, істе десе, өзімнің де істей беретін шамам бар.

– *Сізге біз білетін атақтың бәрі бар да, бір ғана “Әлем артисі” деген атақ жоқ сияқты. Оны қашан аласыз?*

– Сондай бірденені құлағым шалады, ол қандай атақ өзі, кім береді, қайда береді, түсінсем бұйырмасын. Қашан аласыз деп мәймөңкелемей-ақ қой. Зәру емеспін.

– *Бүгінде қазақ опера ардагерлерінің көбі бақилық. Сау-саламат жүргендер Кәукен, Бибігүл, Роза Жаманова, өзіңіз барсыз, іншалла. Сіздерден соңғы буын өкілдері*

Нариман Қаражігітов, Бақыт Әшімова, Шолпан Тоқсановалар да зейнет жасында болса керек. Қазір көзі тірі үлкен-кіші әріптестеріңіздің ішінен кімдермен араласасыз? Кәукенмен сырласып-мұңдасасыз ба? Кәукен жазады, сіз ше? Сізге де көл-көсір дүние аз болмауы керек, ең болмаса, орысша жазуға талпынып көргіңіз бе?

– Енді біздің жасымызда бұрынғыдай күн демей, түн демей сайран құрып, екінің бірімен араласу қиын. Оңашалыққа іңкәрмін. Өткенде айттым ғой, өзге түгілі, өзімнің ет жақын тума-туыстарыма да көп елпілдемеймін, іздей бермеймін деп. Сол айтқаным – айтқан. Бірақ көңілімнен шығып жатса, сахнадан әлі де бас тартпаймын. Қалған күш- жігерімді соған жұмсауға құмбылмын. Өзге қалаларда өтетін салтанатты мереке-жиындарға баруға, гастрольдік сапарларға шығуға да мүмкіндік тауып, құдай содан айырмасын деп тәубе етіп жүремін.

Менімен танысқалы Кәукенді жиі айтасың, ол немене, құдаң ба, жекжатың бе? Мен де айтайын. Кәукен әнші десең әнші, актер десең актер (кинода ойнағандарын айтам), әзіл-қалжыңға ұста, жазушылығы да бар, ғажап жаратылыс. Кішіпейіл, кісілігі мол. Әйгілі "Алтыбасарды", "Біржан-Сарадағы" Жанботаны Кәукендей орындайтын ешкімді білмеймін. Қазір жасы ұлғайды. Маған қай жағынан да қымбат, аға досым Шәкеннің інісі ретінде тіпті қымбат. Жақсы қартайып келеді, қазымыр емес, қазына деуге лайық.

Бибігүл мен Роза Жаманова туралы жетерліктей айтқанмын, қосып-аларым жоқ. Бақыт Әшімова, Шолпан Тоқсанова, Қорлан Халиламбекова, Нариман Қаражігітовтер жайында не дейін, шамаларына қарай еңбек етті, танылды, атақ-дәрежеге ие болды. Театр есігін алғаш аттағанда бәріне де шын пейілден ақ жол тілеп, жақсы ниетімізді білдіргенбіз. Өзгелердің көңілдеріне келмей-ақ қойсын, Қорлан ауқымы кең, ампуласы жоғары, сауатты, операны терең игерген әнші. Кейінгі толқын інілерден театрдың ыстығына күйіп, суығына тоңып жүрген Шора Үмбетәлиев пен Ғафиз Есімовтің өнер десе ішкен астарын жерге қоятыны құптарлық. Мәселе елден алабөтен ерекшеленуде емес,

жаның қалаған мамандыққа жаң-тәніңмен беріліп, күш-жігеріңді аямай қызмет етуде.

Өзімнен жасы кіші әріптесімнің барлығына шығармашылық табыс, игілік тілеймін. Кім-кімге де құшағым ашық.

– Әкеңізбен қатар оқып, дәм-тұзғас болған Мағжан Жұмабаевтың өмір жолы, шығармашылығы, кейінгі тағдыры туралы кеңірек мағлұмат білуге талпындыңыз ба? Ақынның “Батыр Баян” дастаны бойынша түсірілген фильмді көргіңіз бе?

– Әкем ашып айтпаса да, отызыншы жылдарда репрессияға ұшыраған қазақ зиялыларының көбін жақсы білетіні байқалатын. Әсіресе, Мағжан Жұмабаевты. Өз басы сол зобалаңнан аман қалғанына тәубе етіп, артық сөйлемейтінін, айналаға екі қарап, бір шоқитынын бұдан бұрын да ептеп айтқан секілдімін. Ал оның жалғыз Мағжанмен таныс болғаны үшін де пышаққа ілігіп кете баруы бек мүмкін еді. Бізге, балаларына сақ жүру керегін жанамалап болса да ескертуден жалықпайтын. Өкінішке қарай, Мағжан басқалардан кештеу ақталғандықтан ба, кітаптарын оқыған жоқпын. Оның үстіне, қазақша емін-еркін оқи алмаймын. Мұхтар Әуезовтің “Абай жолы” романының аудармасын оқыдым. Орысшасы мынадай болған соң, қазақшасының қандай екенін шамалауға болады. Кітаптан тек Абайдың емес, күллі қазақ жұртының болмысын көрдім, сездім, таныстым. Ғаламат!

Мағжанның “Батыр Баян” дастаны бойынша фильм түсірілгенін естігенмін, бірақ көрген жоқпын. Көргім келеді-ақ.

– Спортқа қалай қарайсыз, жанкүйер дейді ғой.

– Спортты ұнатпайтын ешкім болмаса керек. Бірақ спорттың да спорты бар, жанға жақыны, жақын емесі дегендей. Мәселен, мен спорттың бір-екі түріне ғана құмбылмын, басқасына уақыт жоқ. Сондықтан жанашыр десе бірсәрі, жанкүйер деу артықтау болады.

Ертеректе гастрольдік сапармен Индонезияға бардық. Ондайда спектакль қойылмайтын, қойылғанмен мен қатыспайтын қол бос күндер болады. Сондай күндердің бірінде ел астанасының спорт клубында

бокстан әлемдік жарыс өтіп жатқанын естіп, тамашалауға бардым. Тілді жақсы білмеймін, ешкіммен сөйлесе алмай, өзіммен-өзім отырмын. Сайыскерлер сапындағы Қазақстандық жігіттердің алаңға шығуын тағатсыздана күтемін. Шынымды айтсам, бұған дейін қазақ боксшыларының біразын – сырттай болмаса – көрген де, білген де емес едім.

Бір кезде шаршы алаңға екі бірдей ауыр салмақты боксшы шыға келді. Өз тілдерінде сөйлесе де, хабарлаушының Қазақстан, Әбдісалан Нұрмаханов дегенінен жерлесіміздің айқасқа түсетінін ұқтым. Шашы кірпідей, қабағы қату, қасы қалың, түсі суық, шомбал қара жігітке – әлі жұдырық түйістірмей жатып – жападан жалғыз қалай қол соққанымды білмей де қалдым.

Жарыс басталды. Екі көзім Әбдісаланда. "Е, Алла, е, Аруақ, жар бола көріңдер!" – деп жалбарынамын. Абырой болғанда, қазақ жігіті өзінен әлдеқайда ірі зәңгіні екінші раундта сұлатып салып, өзінің де, біздің де мерейімізді асырды. Көзімнен жас ыршып кетті. Бұл сол кезде кең танылған ауыр салмақты боксшы Әбдісалан Нұрмаханов еді. Ол сайысқа түсетін күннің бәрінде барып, жанашырлық көрсетіп жүрдім. Танысып алдық. Ақтық сайыста жеткен жеңісіне куә болдым. Құттықтадым. Танысып алдық дегеніммен, ол мені сыртымнан жақсы білетін болып шықты. Мен қатысатын операларды тыңдап жүреді екен. Мұны өз өмірімдегі айрықша оқиға болғандықтан айтып отырмын. Одан кейін де Әбдісаланның өнеріне талай тәнті болдым. Бокс ғажап спорт.

Таяуда Астанада тағы бір боксшымен ұшырастым. Шағын денелі, шымыр келген, бұлшық еттері қатқан қайыстай, орта бойлы. Көзі өткір, өңменнен өткендей. Жуырда Балуан Шолақ атындағы спорт сарайында кәсіпқой бокстан чемпион атанды. Оны сонда ұлтжанды азамат Иманғали Тасмағамбетовтың жерден тік көтеріп алып, елден-ерек құрмет көрсеткені, жаңа пәтер кілтін сыйлағаны жарасымды болды. Марат Мәзімбаев қой айтып отырғаным, білетін шығарсың. Әне, сол жолы Маратқа бүйрегім бұрып, риза болғаным сонша, ақ батамды беріп, ақшалай көрімдік ұсындым. Шын

пейілден. Қазағым үшін. Халқымның батыр ұлына деп.

Анау жылдары – жасырақ кезде – қолым қалт етсе, футбол көру үшін стадионға баратынмын. Онда да “Қайрат” ойнағанда. Басқасына зауқым соқпайды. Мәскеуге жолым түскенде, атақты Лужникиге бір соқпай кетпейтінмін. Оның жөні бөлек ғой. Нағыз рахат. Немене дейсің, жанкүйер дедің бе, жанкешті жанкүйер болмасам да, спортқа жанашырлығымның сиқы осы. Қазір жас ұлғайды, үйден көп шықпаймын. Көңілім қалайтын спорт хабарларын теледидардан көремін.

Қызыл сөз дейміз бе, ақылды сөз дейміз бе, сөзден жалығамын, тез шаршаймын. Бір-екі әзіл айтайын. Бірде бір қу мені не айтар екен деді ме, кім білсін, кездескен бойда: “Сүйінші, “Севиль шаштаразын” қазақшаға аудардым”, – десін. “Иә, музыкасын кім аударды?” – дегеніме: “Оны ма, италия тілінен” “Сыдық Мұхамеджанов аударды”, – деп ұстатпай кетті.

Енді бір жолы баяғыда Мәдениет министрі болған Ләйлә Ғалымжанова бар емес пе, тумысы көкшетаулық, маған апа боп келеді, әне, сол кісі өзімсіне сөйлеп: “Ермек, құлағым шалып жүр, ішеді екенсің, оныңды қой”, – деп ескерту жасады. “Жарайды, айтқаныңыз болсын, бұдан былай жоламаспын”, – дедім. Ол ескертуім текке кетпеді, айтқаным орындалатын болды дегендей әжептәуір масаттанды. Соны байқадым да: “Иә, ішпеймін, бірақ глубокое подпольеге кетемін”, – дедім. Өңі сәл бозарған ол: “Әй, саған дауа жоқ, көзге түспе, түссен обалың өзіңе”, – деп жымиған болды.

– Көптен бері сізден білгім келіп жүрген бір түйіпкіл бар еді. Ертеректе түсірілген “Біздің сүйікті дәрігер” фильмінде сізбен бірге дәрігердің туған күнін ұйымдастыруға жанын сала жүгіріп жүретін қыз ба, келіншек пе, жас әйел бар еді ғой. Кейін көрінбей кетті. Театр актрисасы ма, әлде киноға кездейсоқ келген ағам ба, белгісіз. Сол кім еді, білесіз бе?

– Ә, ол кім ғой әлгі, анау атақты суретші, әрі киноактриса Гулфайрус Ысмайылованың туған сінлісі, аты – ұмытпасам – Рая. Фамилиясы Исмайылова. Ол жөнінде менен басқалар да сұрайды. Ептеп білуімше, фильм

экранға шыққан соң ұзамай Рая үйінен шыққан да, кері оралмай, із-түзсіз жоғалып кетіпті. Солай деп біреулерден естігенмін. Көп жылдардан кейін тағы біреулер Раяны Ташкент жақта әлдебір өзбектердің үйінен көрдік депті. Шын ба, жалған ба, білмеймін. Өте ибалы, кішіпейіл, сезімтал қыз еді. Анық-қанығын бір білсе, апасы Гүлфайрус білсе керек. Бірақ онсыз да сыздап жүрген жүрек жарасын тырнағандай боп керегі не? Әрине, аянышты. Кинодан көрген сайын менің де жүрегім сыздайды. Ой, дүние-ай! Опасыз жалған деген осы екен де.

– Арғы-бергіге сіз құралпас ірі тұлғалар әртүрлі мамандық иелерімен, өндіріс пен шаруашылықтағы белгілі адамдармен, қоғам қайраткерлерімен әмпей-жәмпей араласып, сыр бөлісіп, бір-бірінің ыстық-суығына ортақтасып жүргеніне айғақтар мол. Сіз ше? Осы жасыңызда кімдермен қарым-қатынас жасайсыз?

– Өндіріс, шаруашылық адамдарымен араласым жоқ есебі. Өнердегі қатарластарым сиреді ғой. Жүректері дауаламай ма екен, мен ықлас білдірмесем, жастар өз беттерінше жолай бермейді. Біз сол – негізінен үлкен-кіші әріптестерімді айтып отырмын – салтанатты кеш-жиын, ресми бас қосу, мерекелік концерт, қала берді, консерваторияда дидарласып, әңгіме-дүкен құрамыз, сырласамыз, пікір алмасамыз. Роза Бағланова телефон соғып, аман-саулық сұрап тұрады. Бибігүл де. Оқта-текте Роза Жамановамен жолыққанда бір жасап қаламыз. Обалдары қайсы, көз көргеннің аты – көз көрген, менің кедір-бұдырымды олар көтеріп, олардың ерке-назын мен көтеріп дегендей, өзімізше рахаттанамыз, мөз-мәйрам боламыз. Ізімізді басқан іні-қарындастарымыз ақыл-кеңес сұраса, білгенімізді айтамыз, аянбаймыз.

Ал енді ақын, жазушы, сәулетші, суретші, тағы басқалармен де, шыны керек, онша әмпей-жәмпей емеспін, тіл табуым да қиын. Бірақ бұл өзімді олардан мүлде аулақ ұстаймын деген сөз емес. Ынғайына қарай, сирек те болса жүз көрісіп, бір-бірімізге ілтипат білдіріп жүретін ағайындар табылады.

– Сіз өнер әлеміне қадам басқалы мәдениет

саласын басқарған талай министрді көргіңіз, бәрін білесіз. Олардың біразы туралы осы сұхбат барысында азын-аулақ көзқарасыңызды білдіріп, құдайлық сөзіңізді айттыңыз да. Бұл жолғы сөз төркіні басқа. Мысалы, анау бір ауыс-түйіс жылдарда репетицияны тренировка, декорацияны фейерверк дейтін министрлер хақында ел аузында неше қилы алыпқашпа, күлкілі өңгімелер айтылып, тіпті бұқаралық ақпарат құралдарында да жазылып жүрді. Хабарыңыз бар ма?

– Барлығын өзің бес саусақтай біліп отырып, несін сұрайсың, әлде арандатпақ ойың бар ма? Шөптің басы жел тұрмаса қимылдамайды. Өз басым аузынан сөзі, қойнынан бөзі түскен министрлерді көрмедім, білмедім деп күнәкар бола алмаймын. Ондайлармен сөйлескен де емеспін, басқа айтарым жоқ.

– Осы уақытқа дейін "Фигароның каватинасын" орындайтын Сізден бөлек қазақ әншісі жоғына өкінетіндер жеткілікті. Осы олқылықтың орнын қалай толтыруға болады? Бұл туралы әлі ештеңе айтқан жоқсыз.

– Айтпаған себебім, оны мен де, басқа да білмейді. Әйтпесе, даусы да, білімі де жетерлік жастар аз емес. Бірақ әзірше олқылық орны толып тұрған жоқ. Меніңше, күрделі опералардағы күрделі партияларды орындау үшін дарын қуаты сұрапыл, біртуар әншілер керек. Тағы да мақтанды дейсің ғой, десең дей бер, мәселен, мен сияқты әнші әлі күнге шықпай жатса, амал не? Себебі әрқалай. Біріншіден, ондайларды Мұқан Төлебаев секілді дер шағында тани білу, көре білу, баулу لازым. Екіншіден, ол жас талапкер мейлінше еңбекқор, алғыр болуы, жатпай-тұрмай ізденуі шарт. Тумай жатып атаққұмар, салбөксе, керенау-керден, елікпе-желікпе болса, түк те шықпайды. Онан кейін мендегідей ерекше үн, біртуар ырғақ сирек кездеседі. Қолдан жасай алмайсың. Өзім де қиялдап жүремін. "Шіркін-ай, талантты біреу көзіме түспей, назарыма ілікпей жүр-ау, ғой, егер кеудесінде оты, шыбыны бар жас болса, ештеңемді аямай, бағып-қағып, көзімнің тірісінде қатарға қосар едім", – деп. Иә, екінің бірі Серкебаев бола алмаса, ол менің кінәм емес, тағы қайталаймын, хас

ларынды табиғат жаратады. Ондайлардың көп болуы мүмкін емес, көп болса, қадірі кетіп, әрі жер бетіне сыймай кетпес пе еді?! Мәселе сонда.

– Астанадағы опера және балет театрының аяқ алысы қалай, болашағына сенесіз бе, кадрларына көңіліңіз тола ма? Жалпы пікіріңіз, көзқарасыңыз қандай?

– Алдымен мынаны айтайын. Еліміз тәуелсіздік алғалы бері бұрын өнер ордасы болмаған бірқатар облыс орталықтарында драмалық, музыкалық-драма театрлары ашылғаны орынды. Оны көрегендік деп те айтуға болады. Ал жаңа астанада жаңа опера және балет театры ашылмаса не болғаны?! Ашылды, ол да орынды. Рас, бірден ашу оңай емес, көп дайындық, жан-жақты әзірлік қажет еді. Осы өзіміздің Абай атындағы опера театрының қандай қиындықпен шаңырақ көтергенінен хабарың бар шығар. Бүгін жағдай басқа, мүмкіндік басқа. Астана қаласында еліміздегі екінші опера театрының жылдам ашылуы соның арқасы. Аяқ алысы қалай дейсің, қалай болады, әлі отау тіккеніне көп болмағанын ескерсек, жаман деуге келмейді. Онда жиі барып, тығыз араласпасам да, сырттай шамаларын байқап жүремін. Қазір кәсіби мамандар жеткілікті, көп қиналмай аяқтанып кетулері содан болар деп ойлаймын.

Кадрлардың біразы бізден – Алматыдан – барды. Режиссер, дирижер, әнші, бишілердің білігі, тәжірибесі баршылық. Іздену, шыңдалу, әрі қарай өсіп-өркендеу бөлек әңгіме. Айтпақшы, ол театрға халқымыздың ғаламат әншісі Күләш Байсейітованың есімі берілгені қандай ғанибет болды десейші!

Астанаға жолым түссе, соқпай кетпеймін. Таныс-білістермен әңгімелесіп, ақыл-кеңес сұрайтындарға білгенімді айтамын. Жыл сайын өтетін Күләш Байсейітова атындағы әншілер байқауында да көп нәрсеге көз жетіп, дарын көздері ашылады. Әзірше жас ұжым мүшелері ішінен ешкімнің аты-жөнін бөле жарып атамай-ақ қояйын. Олай ету мендей адамға жараспас та. Ең бастысы, мемлекетімізде екінші опера театры бар ма, бар. Күндердің күнінде әйгілі өнер ордасы атануына алғышарт бар ма, меніңше, ол да бар. Алдарынан жарылқасын.

- Қазақ арасында руға, жүзге бөліну бар, одан қайтсек құтыламыз деп дабыл қағатындар аз емес. Тіпті, ешкім сұрамаса да, салған жерден өз-өзінен мен руға, жүзге бөлінбеймін, ондайға қарсымын немесе "рушылдық денген тұр", "жүзшілдік өршіп тұр" деп көлгірсіпіндер жыртылып айырылады. Сіз не дейсіз? Бөліну бар ма? Кімдер бөлінеді? Қалай бөлінеді? Бөлінудің көрінісі қандай? Өзіңізді руға, жүзге бөлгісі кеп, үгіттейтіндер болды ма, олардың шылауына еріп кеткен жоқсыз ба?

- Көңіліне келмесін, бұл айтып отырғанының бәрі құлақты әбден мезі етіп, жауыр болған нәрселер. Не сонда, ру мен жүзді ойлап тапқан бабаларымыз ақылсыз ба? Біле білгенге, ру мен жүз ұлан-байтақ жерді сақтау, тұтастық, бірлік үшін қажет болмады ма? Қаны бір қазақ қашанда бір халық, солай болған, бола да береді. Үш арыстың баласы тізе қоса ғұмыр кеше береді. Ал ру мен жүзді сан саққа жүгіртіп, жоқ жерден астар іздеп, қолдан жасаған қоқырсықты шаршамай қаузайтындарға обал жоқ. Адам болғасын, халық болғасын, русыз да, жүзсіз де өзара дау-шар, кикілжің, бақталастық, түсінбестік туындамай, белең алмай тұрмайды. Оларды ру мен жүзге тели беру әбестік. Солай екенін ру, жүз тұрмақ, бір әкеден туған үш ұлдың арасындағы салқындық, күншілдік, қырғи-қабақтан да аңғару оңайдың оңайы емес пе? Өзін ойлашы, кез-келген отбасы мүшелерінің арасынан үш жүздің өкілдерін көріп жүрген жоқпыз ба?

Әлгі сен айтқан "мен руға да, жүзге де бөлінбеймін", не "жүзшілдік өршіп тұр", "рушылдық ұлып тұр" дейтіндер өз атын өзі шақыратын көкектер. Айрандай ұйыған қауымды сүттей ірітіп, алатайдай бүлдіретін де солар, меніңше. Ондайлардан сақ болу керек. Руласын, жүздесін ардақтау, аялау, сыйлау, азды-көпті қолғабысын тигізу бөлінуге жатпайды, қайта ағайынгершілік, туыстықтың бір белгісі. "Өзі жақсыға бір кісілік орын бар" дейтін қазақ жақсыларды ешқашан жатсынбаған. Сондықтан өзің жақсы бол, екі көзің жымсиып, мен кереметпін деп сызданба, көлгірсіме, көпірме, қой терісін жамылма, сақалыңды бұлдама.

Өз басым руға, жүзге бөлінудің қандай болатынын, не скенін білмеймін, білгім де келмейді. Бәлкім, адами болмыс, мінез-құлқымда пендешіліктер, кемістік, кемшілік, шөлкем-шалыстықтар бар шығар, бірақ Серкебаев жүзшіл, рушыл дегенді бір пенде айтқан емес, айта да алмайды. Рас, оңтүстік, солтүстік деп қалатыным бар, алайда, бұл да бөле жарылудың нышаны емес, оңтүстік, солтүстік, батыс, шығыс – барлығы өз отанымыз, қазақтың отаны, кіндік қанымыз тамған атамекен. Оны бір кісідей білемін.

Мені руға, жүзге бөлгісі кеп үгіттегендер болды ма дейсің, кім үгіттейді, қалай үгіттеуі мүмкін?! “Жеті атасын білмеген жетесіз” дегендей, құдайға шүкір, ата тегімді білемін, орта жүз, абақ кереймін. Күбір-сыбырын қоздатып, керейсініп кердең қағатындар маған жолай алмайды. Ақ ниетпен келетін қай қазаққа да құшағым ашық, төрім дайын, дәм-тұзым әзір.

– Қазақстанның дербес мемлекет болғанына қалай қарайсыз? Қазақ халқының болашағы туралы не ойлайсыз?

– Осы сұрақ үнемі алдымнан шығады. Саясаткер болмағандықтан, жеке пікірімді айтайын. Міне, қазір мен ешкімге есеп бермей, жалтақтамай, жалынбай, еркін гұмыр кешулімін. Киімім бүтін, ас-суым әзір. Кімге болса да ой-пікірімді бүкпестен ашық айтамын. Бұрын – қалай дегенде де – өзімізді әлдебір көзге көрінбейтін тар қапас, бұғауда жүргендей сезінуші едік қой. Қазір олай емес. Мұның бәрі тәуелсіз ел болғанымыздың арқасы. Бірақ өткенге топырақ шашпау керек. Өткенді қаралау, барлығы жаман болды деп күстаналау арға сын болады.

Ата-бабаларымыз ғасырлар бойы армандап, қолдарын жеткізе алмаған тәуелсіздігімізді жан-тәнімізбен құптай отырып, кеңестік дәуірдің ұнамды жақтарын қалай ұмытамыз? Мәселен, жастарды алсақ, сәбилер алдымен бала бақшада тәрбиеленіп, онан соң мектеп есігін ашысымен октябрыт, пионер, комсомол қатарында адамдық, тазалық, бауырмалдық, патриоттыққа баулынбаушы ма еді?! Қазір солардың бірі жоқ, экономика дамып, әл-ауқат жақсарғанмен, жастар тәрбиесі ақсаулы. Менінше, бір бетбұрыс жасамаса,

жағдай ушыға тисуі мүмкін. Осыны көп ойлаймын, толғанамын, тебіренемін. Көшеде ауыздарына келгенді сөйлеп жүретін бейбастық жастар көбеймесе, азаятын түрі көрінбейді. Неге?

Онан соң кеңестік кезде тұрмыстық тұрғыдан қанша қиналсақ та, оқып білім алдық, мақсатқа жеттік, атақ-абыройға ие болдық. Оны қалай жоққа шығарамыз? Әсіресе, менің жасымдағы адамдардың көңіл-күйін дұрыс түсіну керек. Әр сөзге жармасып, өткенді көксейді дей беру жарамайды. Ақ пен қараны біз де айыра білеміз.

Ал халқымның болашағы жарқын екеніне кәміл сенемін. Қазақ небір қиындықтарды бастан өткерген. Ендігі жерде төзім берсін. Ынтымақ болсын.

– Егер кеңес өкіметі болмаса, осындай дәрежеге жетер ме едіңіз десем, шамданбайсыз ба?

– Әй, қазір ғана айтқан жоқпын ба, неге шамданамын? Кеңестік дәуірден бұрын Ресей патшалығының боданында өмір сүрген қазақтар ішінде де сауатты тұлғалар болды, бірақ халық жаппай сауатты бола алмады. Ол кеңес дәуірінде жүзеге асты. Төңкерістен бұрын мендей адам шықты ма? Шыққан жоқ. Неге? Мүмкіндік болмады. Бәлкім, Ақан сері, Біржан салдардың әншілік шеберлігі менен әлдеқайда жоғары, табиғи дарындары артық болған шығар, бірақ оларды опера әншісі деп ешкім айтпайды ғой. Сондай-ақ, мен сол заманда ғұмыр кешсем, анау қуғын-сүргіннен көз ашпаған Балуан Шолақ, Мәди, Иманжүсіп, Құныскерейлердің жолын құшуым мүмкін бе еді? Әлбетте. Сондықтан әр нәрсенің аражігін ажырата білу, қай нәрсеге де біржақты қарамау керек. Жарылсаң жарылып кет, егер Кеңес өкіметі болмаса, мен мұндай дәрежеге жетпес едім. Бәрін біліп отырып, ағысқа қарсы жүзесің, ә? Білемін, мені бақылдатып сөйлеткің келеді.

– Қалай ойлайсыз, сіздіңше, мемлекетімізде басы ашық идеология бар ма, әлде жаңа идеология қажет пе?

– Қазір идеология бар деп те, жоқ деп те айта алмаймын. Бір қарағанда, күнделікті айтылып жүрген

әңгімелер, үгіт-насихат, бұқаралық ақпарат құралдарындағы мәлімет-мағлұматтардың барлығы әлдебір аузы-мұрны бітеу идеологияға ұқсайтын тәрізді. Бірақ басы ашық емес, бұлдыр, бұлыңғыр. Меніңше, әлемге танымал боп отырған мемлекетімізге кімге болса да ұғынықты, төрт құбыласы тең, кешенді идеология қажет. Оны жалғыз мен емес, бәрің айтып жүрсіңдер. Айшықты идеологияны қалай жасау керек? Мәселе сонда. Жалғыз адам жасай алмайды. Шүкір, аузын айға білеген білікті ғұламалар аз емес, солардың және басқа қауым өкілдерінің ақыл-көмек, атсалысуымен іске асырған жөн шығар деймін. Сұраған соң айтып жатырмын, әйтпесе, бұл менің ақылыммен тынатын шаруа емес.

– Есіпкен құлақта жазық жоқ, сіздің өулетіңізді орыстанып кеткен дейтіндер ұшырасып қалады.

– Оттай берсін. Мен саған айтқанмын, біз әкемізден бастап интернационалдық отбасы болғамыз деп. Қаршадайымыздан орыс мектебінде оқып, тәлім-тәрбие алдық. Балаларымның бәрінің анасы орыс. Інім де солай. Бір келінім орыс. Есесіне, біздерде қазақы рух, ұлтжандылық басым. Ал сенің әлгі ауыздарына ие бола алмайтындарың ше? Өзі де, әйелі де ауылда туып-өссе де, қалаға орныққан соң бала-шаға, немере-шөбересі түгел орысша сөйлейтін, тілден де, ділден де мақұрым пақырлар өріп жүр ғой. Немене, олар сеніңше, орыстанған емес пе? Қарап тұрсам, бізден де мүшкіл. Үй-іштерінде тек кемпір мен шал тақылдап қазақша сөйлейтін ондайларды зиялы деуге аузым бармайды. Олармен салыстырғанда біздікі қайта заңдылау ма деп ойлаймын. Кейбір кереуыздар сондай бықсықты маған да айтады. Жығылып жатып, сүрінгенге күлетін бейбақтар алдымен өз жөндерін жөндеп алса, қатып кетер еді.

...

Осылай деген маэстро біразға дейін жұмған аузын ашпастан, оқтау жұтқандай сіресіп отырды да, “бүгінге жетеді” деп маңдайын сүртті. “Жүр, шұбат ішейік”, – деді. “Шұбат таза, алкоголь жоқ, денсаулыққа пайдалы, қымызда шалық болады”, – деді тағы да.

Шұбат іштік. Онан соң Ерекеңнің Мәскеудегі «А» студияда» жетекші болып істейтін ұлы Байғали жіберген ұнтаспаны тыңдадық. Кілең романс. Орындаушы – Ерекең. Шетінен ғажап.

– Мұндай ұнтаспа еш жерде, Алматыда да жоқ, тек менде бар, – деді маэстро.

– Әй, сенің сұхбатың таусыла ма, жоқ па? – деді қоштасарда.

– Тағы бір рет сұхбаттассақ, сонымен бітегі, – деймін.

– Ал жақсы, қош бол!

– Сау тұрыңыз, Ереке!

Далаға шықсам аспан түнеріп, жаңбыр сіркірей бастапты.

"Көргенім де, білгенім де көл-көсір"

Бұл жолы араға біраз уақыт салып барып жолықтық. Бірақ бұған дейін Кәукен Кенжетаевтың мерей кеші, Наурыз мерекесі т.б. жерлерде гитарласып, сәлемдесіп жүргдік. Ұлы әншінің көңілі қош, қабағы ашық. Күлім қаққан көздері мейірім төгіп, жадырай қарсы алды. Мені отырғызған бойда жапсарлас бөлмеден әлдебір айшықты қағазды әкеліп столға қойды да: "Бүгін төбем көкке жетіп, шаттық құшағында отырмын, – дегі даусын сәл көтере сөйлеп. – Мә, қарап шық. Қалғанын сонан соң сөйлесеміз", – деп терезеден сыртқа көз жібере қырындай отырды.

Қағаздағы мәтіннің мазмұны шамамен былай: **"Екінші курс студенті Анастасия Алмасқызы Серкебаева айрықша еңбекқорлығы, табандылығы және үздік өнері үшін көп қауым жоғары бағалайтын Лео Флиннді еске алуға арналған байқаудың жүлдесімен марапатталады. Тэд Коскорес. Директор".**

– Өзің білесің, ұлым Алмас Америкада ас ішіп, аяқ босатып жүрген жоқ. Талмай ізденіп, үйреніп, шыңдалып, өзін танытып, қала берді, жер бетінде қазақ деген дарынды халық барын әйгілеп, шама-шарқынша талпынуда, – деді Ерекең ерекше әсерленіп. – Төл шығармаларымен де танылуда. Өткенде құзырлы өнер ордаларының бірінде өткен концертте қандай табыстарға жеткенін айттым, Нью-Йоркте іссапарда жүрген Дүйсен Қасейінов сол концерттен шыққан бойда қуанып телефон соқты деп.

Енді міне, Анастасия немерем де әкесінің ізімен америкалықтардың назарына ілініп, қанаты қатайып келеді. Бұған дейін қара басып, саған айтуды ұмытып кетіппін, бұл Анастасияның бізді бірінші қуантуы емес, осыдан үш жыл бұрын да үлкен биіктен көрініп, мәзмейрам еткен. Оның дәлелі мынау, мә, таныс, – деп екінші қағазды алдыма тастады. Оқып шығысымен:

– Мәссаған, мұны осы күнге дейін неге білмегенбіз, – дегім қуанып. – Құттықтаймын, Ереке! Қарапайымсыз ғой, мақтануға жоқсыз. Сіздің орныңызда басқа біреу болса алдақашан-ақ...

– Жетті! – деп сөзімді бөліп жібереді. Даусы ызғарлы. – Мипаздауға шеберсің. Оқыдың ба, соны айт.

– Оқыдым, – деймін жасқана сөйлеп.

Мақтансаң қазақ, мақтан дегендей, Ерекеңнің ге, жылы хабарды алыстан қас қағымда жеткізген оның ұлы Алмастың да жан сезімдерін түсіну қиын емес. Екінші қағаздағы сөздердің салмағы алғашқыдан артық болса артық, бір мысқал төмен емес. Міне, қараңыз.

«Президенттік грамота.

Оқудағы ерекше үлгерімі үшін Анастасия Серкебаеваға 2003 жылы берілді. АҚШ Президенті».

– Қалай? – деді маэстро саңқ етіп. – Солай, бауырым.

Түр-әлпетінен әлгідегі жекіргенінен мысым басылып, жүнім жығылыңқырап отырған менің еңсемді жазып, көңілімді көтермек ниеті байқалады. Бетіме мейірлене қарады да, сөзін жалғастырды.

– Балаларым қайда жүрсе де ұмытпай, хабарласып тұрады. Жақсылықтарын алдымен Әлфия екеумізбен бөліседі. Бірақ гәп онда емес, мәселе Америка секілді үлкен елдің бірінші басшысы қатардағы көп оқу орнының бірінің қарапайым оқушысына жоғары үлгерімі үшін ілтипат білдіріп, ізгілік танытуында. Оның үстіне, алыстағы қазақ жұртынан барған қызға. Алайда, Америка президенті олай деп қарамайды, оған кім болса да бәрібір. Тек үздік оқыса болды. Өзің ойлашы, онда үлкен-кіші оқу орындары толып жатқан жоқ па? Солардың бәріне ден қойып, көз қырында ұстау үшін қаншалық ыждаһат керек? Бұл нағыз көрегендік, тектілік десе де артық емес. Мүмкін, Анастасияның оқуға түскен соң үш жылдан кейін

атаулы жұлдеге ие болуына АҚШ Президентінің сол ыстық ықыласы, қолдауы дем берген шығар. Бізде ше? Деміне нан піскен, өңшен реформашыл уәзірлер осындай үрдістерді неге жүзеге асырмайды, неге дер кезінде Нүрекеңнің есіне салмайды. Айналасындағы аларманшабармандары алысты болжайтын сайыпқыран болмаса, жалғыз Нұрсұлтан қайсы біріне жетеді, бір өзі не істей алады деп айтып едім ғой. Аты кім еді, орта мектептерді он жыл емес, он екі жылдық етемін, жоғары оқу орындарындағы студенттердің төлемақысын еселеп көбейтемін деп орнынан түсіп қалған біреу болды ғой, әй, сондағы қарнымның ашқаны-ай. Қашан көрсең көсіліп сөйлеп жататын қазіргі министрдің де не тыңдырып, не қойып жатқанын жақсы білмеймін, әйтеуір, өзі орнынан тайғанша жүзеге асуы қиын тағы бір реформаны қоздатып жібермесе болғаны да. Одан да жастардың тиянақты білім алуын қадағалап, көкейге қонатын істермен айналыссын, бақыласын, елбасымыздың құлағына жеткізсін, мәселе көтерсін. Саған екі бірдей қағазды көрсеткендегі мақсатым немеремнің жақсы оқығанына жалаң масаттану емес, сол нәрселерді де айту еді. Батыс елдеріндей болғымыз келеді екен, дұрыстап болайық, еліктеп-солықтамай, жақсы жақтарын алайық, дарақыланып далбақтамайық.

– Апырай, Ереке, он түйеге жүк болардай сөз айттыңыз-ау.

– Сен дұрыс түсініп отырсың ба, соны айт, – деп қабағын түйді. – Артық болса, жазбай-ақ қой.

– Жо-жоқ, артығы несі, белгілі жайлар ғой, құдай сақтасын. Рұқсат етсеңіз, бір-екі сұрақ бар еді.

– Сұрақ кейін. Менің де көрген-білгендерім бар. Соларды айтуым керек. Неге үндемейсің?

– Айта беріңіз, құлағым сізге.

– Әлі есімде, жасым алпысқа толғанда Социалистік Еңбек Ері атағын алдым. Әзірге айтарым, сол оқиғадан кейін көп ұзамай Алматыда Республика Жоғарғы Кеңесінің кезекті сессиясы шақырылып, оған Кеңес мемлекетінің АҚШ-тағы елшісі (аты-жөні жадымда жоқ) Добрынин келді. Мен Республика Жоғарғы Кеңесіне депутатпын. Отыратын орным – президиумның артқы

жағы. Соған өте бере алдыңғы қатарда – ішінде Д.А.Қонаев та бар – отырғандарға басымды идім. Сол ақ екен, Қонаев орнынан жылдам тұрды да, маған қарап қол соқты. Басқалар да тұрып, зәулім сарайдың ішін шапалақ кернеп кетті. Бұл менің жақында Еңбек Ері болғаныма және Қазақ мәдениетіне деген құрмет еді. Жұрт тынышталған соң орныма барып отырдым. Кенет сессияны жүргізуші әй-шәй жоқ, "сөз КСРО Жоғарғы Кеңесіне депутаттыққа Қазақстаннан ұсынылатын кандидат, Кеңес елінің АҚШ-тағы өкілетті елшісі Добрыниннің сенімді өкілі Е.Серкебаевқа беріледі" деп, мені мінбеге шақырды. Әлгінде Қонаевтың жанында отырған мәртебелі елшіні көргенмін, басымды иіп жасаған ілтипатым оған да ортақ-тын, әрі оны жақсы танитынмын. Жуырда ол Нью-Йоркте қазақстандық бір топ делегацияны қабылдағанда, ішінде мен де болғанмын. Сондықтан асып-саспай мінбеге көтерілдім. Сенімді өкіл ретінде әріптестерімді Добрыниннің кандидатурасын бірауыздан қолдауға шақырдым, сөзім протоколға енді.

Енді Нью-Йоркке барғанда не көрдім, бізді Добрынин қалай қабылдап еді, солар хақында бір-екі сөз. Айналасы аса биік темір шарбақпен қоршалған зәулім ғимараттың іші ұзын-ұзын айқыш-ұйқыш коридор. Добрынин сол коридорлардың ортасына орналасқан, бірде-бір терезесі жоқ, брондалған томаға-тұйық кабинетте отырады екен. Бізді жылы шыраймен қарсылап, көбінше еліміздің сыртқы саясаты жөнінде әңгімеледі. Ол қырғи-қабақ соғыс қаупінің бірде өршіп, бірде бәсеңдеп, бүкіл әлемнің тағдыры КСРО мен АҚШ-қа тәуелді боп тұрған кезі. Америкада не көп, кім екеніңе қарамай, жайбарақат атып тастап жүре беретін жалдамалы жендет көп. Президент Кеннеди, оның министр інісі Роберт Кеннеди, қоғам қайраткері Мартин Лютер Кингті тапа-тал түсте жайратып салғанын өзің де білесің ғой. Сондықтан кеңестік елшінің осы кабинетінің өзі де қатерлі екенін сезініп, қашанда сақ жүріп, сақ тұратынына танданған жоқпыз. Ол тұрмақ, біздің өзімізді қаншама белгілі-белгісіз оққағарлар кірпік ілмей күзетіп жүргенін бір тәңірім білсін. Сол жолы Добрынин маған

олден-ерек ықлас көрсетіп, әншілік өнеріме қанық екенін айтқан-ды. Енді міне, не саясаткер емес, не Орталық комитетке мүше емес мен ойда-жоқта аса көрнекті кәнігі дипломатқа сенімді өкіл боп шыға келдім. Америкадағыдай емес, бұл жолы қысылып-қымтырылмастан, емен-жарқын сөйлесіп, Алматыдан аттанғанша жанында болдым.

Қазір ойласам, соның барлығы Димаш Ахметұлының маған, мен арқылы бүкіл қазақ өнеріне деген ыстық ықласы, қамқорлығы, жанашырлығы екен. Өттең, не керек, соншама көлдей көңіл, кіршіксіз ықлас-пейілді дер кезінде риясыз түсініп-түйсініп, қадіріне жетпеу, бағаламау, жеңілтектік жетегінде жүріп, солай болуы тиіс дегендей астамшылықтан аса алмау неткен даңғойлық, білместік, өкініш еді, дүние-ай. Енді бас шайқап, бармақ шайнағанмен орнына келе ме, не пайда, не қайыр?! Бұл жайларды сол үшін еске алып отырмын. Ең болмаса, жұрт білсін, біреу болмаса, біреуге тағлым болсын деп. Бір жағы ұлы тұлғаның рухынан ғафу өтіну. Аруағыңнан айналайын, Димекеңнің жаны жаннатта боп, мендей тентек інісінің білместігін кешірсін. Қазақ барда – сен барсың, ғұлама аға. Мәңгілік ұйқын тыныш болғай, лайым да!

Мұны бір деп қой. Екінші, қартайған адамның ыңқылсыңқылы болмай тұра ма, таяуда дәрігерге барғанда бұрын танымайтын бір ақсақалмен ойда жоқта жолығып қалдым. Қарапайым, дегдар жан екені көрініп тұр. Жасын сұрап неғылайын, менен не аздап үлкен, не кіші, әлпетіне қарап жас мөлшерін айыру қиын адамдар болады ғой, ол сондай екен. Зейнеткер, әрине. Байқаймын, менімен сөйлескісі, сыр тиегін ағытқысы келеді. Кеңес дәуірінде министрдің орынбасары боп істепті. Санасы сара, ойы айқын, сөзі мығым, өн бойында зипалық табы сақталған адам (қария деуге аузым бармай отыр, өйткені, өзім де қариямын) болған соң, сұхбаттасудан бас тарта алмадым. Әйтпесе, көп мылжыңға жоқпын. Сенімен де лажсыздан бәдік сапырып жүргенімді білесің.

Әне, сол кісі маған: "Ермек, – деді өзімсіне атымды атап. – Білесіз бе, білмейсіз бе, сіз жөнінде әңгіме көп.

Қызмет бабымен шетелдерді жиі араладым. Қай елге, қай жұртқа бармайын, бірден сізді сұрайды, бәрінің де сіздің талантыңызға тәнті екеніне сан рет көзім жетті. Өзіміз де сахнадан да, радио, теледидардан да талай көріп тыңдадық қой. Көзге мақтады деменіз, сіздей әншіні мен де ешқайдан көрген де, білген де емеспін. Расы керек, шет жұрттарда сіздің есіміңізді атағанда, төбеміз көкке бір елі жетпей, өсіп қалатынбыз. Тілектес жандардың көп болғаны жақсы. Енді соларға бір мысал келтірейін.

Ертеректе Қазақстанның атынан Болгарияға жолым түсті. Онда Болгария Кеңес Одағымен (Варшава шарты дейтін) бір топта. Басқа елдерден де көп адам барған, солармен бас қосқан ресми жиында үлкен лауазым иесі, әлдебір болгар менің қазақстандық екенімді білісімен: "Айтыңызшы, Ермек Серкебаев сіздің елден бе?" – деді соншалық нәзік сезім, зор ілтипатпен. "Иә, біздің елден, қазақ әншісі", – дедім. Сол-ақ екен, әлгі болгар: "Ендеше, біліп қойыңыз, оны біз де жоғары бағалап, қадірлейміз, мақтаныш етеміз. Сонау жылы бізге гастрольмен келгенде, зор табысқа жетіп, құрметке бөленді. Сіздерде сондай әншінің болуы үлкен мәртебе", – деп қолымды қысты, басқа да біраз жылы сөздер айтты. Қысқасы, Ермек, сіздің арқаңызда кейде біз де өсіп, арқаланып қалатын шақтар көп болды.

Болгар азаматының бұл сөздерін сол жиынға қатысқан басқалар да естіп, құптайтындары байқалып отырды. Жиын соңында кавказ текті бір салиқалы адам жаныма келіп: "Танысайық, мен азербайжан елінің министрімін. Ермек Серкебаевтың сирек дарын иесі екені бізге де белгілі, өз басым Мүсілім Магомаевтың немере ағайы боламын, туыспыз. Мүсілім бауырым Ермекті жақсы біледі", – деді жайдары жымыып.

Әзірбайжан министріне алғыс білдіріп, табыс тіледім. Арадан бір жыл өтер-өтпесте Мүсілім Магомаев гастрольдік сапармен Алматыға келді. Концертіне бардық. Үйге қонаққа шақырдым, Министр ағайының амандығын сұрадым. Не дер екен деген оймен: "Серкебаевқа қалай қарайсыз?" – дедім. Ол: "Серкебаевты ұстаз санаймын", – деді. "Фигаро ше? Ең

жақсы орындайтын кім?" – дегеніме де: "Серкебаевтан басқа кім болушы еді", – деп келтесінен қайырды. Естиін дегенім де солар еді. Мүсілімнің әділдігіне риза болдым. Міне, солай, Ермек. Өнеріңіз өрге басып, ұзақ жасай беріңіз, – деп сөзін аяқтады емханада кездейсоқ ұшырасқан ақсақал. Өкінішке қарай, аты-жөнін айтып еді, бізде қазір не ес бар, ұмытып қаппын. Тағы да кездесетін шығармыз, көрсем танымын. Бет әлпеті жадымда. Күлімсіреп сөйлейтін мәдениетті адам.

– Сөзіңіз аузыңызда, сол жолы Мүсілім Магомаев Алматыға келгенде жолыққан шығарсыздар?

– Сол жолы ма, басқа жолы ма, Мүсілім Магомаев Алматыға қашан келсе де жолығуға тырысатынбыз. Кейде КСРО халық артисі, әнші әйелі Тамара Синявская екеуі, кейде жеке өзі келетін. Маған жолықпай қайда барады?!. Жолыға қалсақ, сұхбаттасып, сырласып, мұңымызды да, жырымызды да ортаға салып, әңгімелүкен құратынбыз. Мен Мәскеуге барғанда да мүмкіндігінше дидарласуға тырысатынбыз. Кейде уақыт жетпей қалатын. Мүсілім талғамы биік, сауатты әнші. Өткенде ол мені мойындайтынын айтқанмын.

– Сұраққа ауысамыз ба?

– Қоя тұр. Тағы бір оқиғаны айтайын. Бұл өзі алмағайыптау нәрсе. Сонда да болса. Қашанғы іште сақтаймын. Жұртшылық шындықты білсін, таразыға салсын, бағамдасын. Ертеректе атаулы мерекелер кезінде алаңнан өтетін халықты мінбеге көтерілетін ат төбеліндей бюро мүшелері ғана қол бұлғап құттықтаушы еді ғой, есінде ме? Басшылыққа Назарбаев келісімен ол үрдіс өзгеріп, мінбеге біз секілді адамдар да топ-тобымен шығатын болды. Әркім алдын-ала белгіленген орында тұрамыз. Бір жолы жаза басып тұрмайтын жерде тұрып қалған екенмін, екі көзі сыртына шыққан зәңгі күзетшінің бірі сұп-сұр боп жетіп келді де, қарқ етіп, сенсең де, сенбесең де өзің біл, мені "анда бар" деп итеріп жіберді. Иба-ізеттен жүрдай, нағыз шаш ал десе бас алатынның өзі. Ар-ұятты білмейтін тілсіз, мылқау, қалайы солдатқа жұрттың көзінше не дейін, ашуымды тежеп, ешкімнің беті-жүзіне қарамай, орныма әрең жеттім. "Апырай, – деймін, – мына

түрмен қайда барар екенбіз, қашан оңаламыз, қалай түзелеміз? Неткен көргенсіздік, дөрекілік".

Сол сәттерде Қытайда болған бір жай сап етіп есіме түсе кетсін. Оны мына сорақылықпен салыстыруға тіпті де болмайды. Онда да (Қытайға барғанда) үкімет мінберінде тұрғанбыз. Бұл енді ертеректе. Мао-Цзедунның тірі кезі. Жамбыл атындағы филармонияның директоры Қапланбеков бастап, Құрманғазы атындағы оркестр, оның дирижері Шамғон Қажығалиев, мен және Бибігүл бәріміз 1 Май мерекесі қарсаңында Пекинге бардық. Қытайлықтар жік-жапар боп қарсы алды. Неге екенін білмеймін, біздің делегацияға жауапты Қытай мәдениет министрінің орынбасары – жүзіктің көзінен өткендей пысық әйел – Бибігүл екеуімізді елден-ерек әспеттеп: "Ертең мейрам, Мао-Цзедунды көргілеріңіз келе ме?" – десін. "Әлбетте, көргіміз келеді", – дейміз жарыса. "Онда ертең ерте тұрып, жуынып-шайынып, дайын отырыңыздар, мен сіздерге көсем шығатын мінбеге қалайда екі шақыру билетін тауып келемін", – деді.

Ертеңіне алаңға барып, министрдің орынбасары әйел, Бибігүл үшеуіміз толып жатқан қадірлі қонақтармен бірге мінбенің бір шетінде тұрдық. Мінбе ұзын, биік. Атақты Тяньаньмэнь алаңында оңды-солды бастарын шайқап, малдас құрып отырған қара құрым халық. Есебін білу қиын. Миллионнан артық болса артық, кем емес. Гуілдеген үннен аспан айналып, жер шайқалғандай. "Ана жерге барып, халыққа қараған боп тұрыңыздар", – деді жетекшіміз. Солай еттік. Билеттегі орнымыз басқа тұста, бұл жетекшіміздің біз Маоны жақсылап көру үшін жасаған айласы екен. Мао біздің ту сыртымыздағы есіктен шығады екен. Біз халыққа қарап тұрмыз. Арамызда үлкен қызметкерлердің ештеңеде шаруасы жоқ балалары екілене асыр салып, ойнап жүр. Әлбетте, құтымыз қашып, қобалжып тұрмыз. Қорқыныш-үрей де жоқ емес. Кенет артымыздағы есік ашылып, Мао-Цзедун шықты. Жанында К.Е.Ворошилов пен өзбек басшысы Ш.Рашидов. Оларға жол берген боп бұрылған біз Маоны анық көрдік. Бибігүл екеуімізге кезек-кезек

қараған Маоның өңінде "бұлар кім" дегендей тандану бар. Соны сезе қойған Рашидов: "Бұлар Қазақстаннан келген өкілдер", – деп тез таныстырып жіберді. Мао: "Е, Қазақстан ба?" – деп қабырғадағы картаға қарады. Ворошилов та қарап тұрмай: "Мен онда болдым ғой, орден тапсырдым", – деді қосарлана тіл қатып. Мао бізге болар-болмас бас изеп, жылы шырай білдіргендей болды да, өзінің орнына қарай қозғалды. Бар болғаны бірнеше секундтың айналасы. Осы қас қағым сәтте екі жақ та біраз нәрсені біліп үлгердік. Шамасы, жетекшіміз арнайы ескерткен болса керек, онда да қырағы күзетшілердің бізді сыртымыздан бақылап тұрғанын соңынан білдік. Шетінен қарапайым, кішіпейіл. Мао кетісімен жанымызға келіп басын иген екі күзетші енді өз орнымызға бару керегін білдіріп, сыпайы жымиып, жол көрсетті. Біз мінбердің шет жағындағы орнымызға бардық.

Ал не айтасың, Қытайда қалай, бізде қалай? Қытайлықтардың кішіпейілдігіне ғажап қалған мен сол оқиғаны ұмытып та кеткендей едім. Алматыдағы жиында еріксіз ойыма оралды. Өзіміздің мәртебелі мінбеде талай болып жүрмін ғой. Бізде үлкенді сыйлау, жалпы адамды сыйлау жөні бөлек. Өйткені ауан бөлек. Көрдің бе, сәл жаза басқаным үшін ұрдажық, көрсоқыр күзетші жағаға жармасып, тексіздік танытты.

Айтқан соң түгел айтайын, сол оқиғадан кейін тағы бір мерекеде ел басшыларымен бірге біраз адам Республика алаңындағы мінберге көтерілдік. Мен қасақана ең шеткері орынға барып, қитығып тұрдым. Кенет сонадай жерден маған қарап тұрған Назарбаевқа көзім түсті. Сәлемдесу ишарасын жасап, бас изедім. Сол-ақ екен, ол топты жарып жаныма жетіп келіп, қол беріп амандасты. Хал-жағдайымды сұрап, жылы сөздер айтты. "Ренжімеңіз, Ереке!" – деп те қойды. "Ренжігені несі, сізге көп рахмет", – деймін ғой ағымнан жарылып. Сөйтсем, ол бітеу көкірек күзетшінің өткендегі қылығын алыстан аңғарып, көріп қалған екен. Соны ишаралап айтқанда мен: "Нұреке, сіз өте үлкен азаматсыз. Адамгершілігіңіз мол. Жан дүниенің мөлдір, ішіңіз ақ. Бәрі көрініп тұр", – дедім. Нұрсұлтан Әбішұлы: "Мені

құртатын да сол ғой", – деп күлді. Жалпы, мен биік мінберге күштар да, құмар да адам емеспін. Әрі-беріден соң ұяламын, қысыламын. Ертеректе мәртебелі мінберде халықаралық қайраткерлер, саяси бюро мүшелері, қолбасшылар тұратын. Ол кездегі мінбер мен бүгінгі мінберде айырма үлкен. Сонда да бәрібір, құлқым соқпайды. Сен бұл айтқандарымды қаз-қалпында жаз. Және бас жаққа бара бермей, астарлаңқырап жаз. Түсінетіндер түсінер, түсінбейтіндер өздері біледі. Менде өтірік көлгірсіп, біреу-міреуге көпшік қояйын деген ниет жоқ. Бізде бір-бірімізге құрмет жетпейді. Сөзімнің түйіні сол.

– Басқа да айтатындарыңыз бар шығар?

– Асықпа. Ұлы Моцарт қайыршылықта өлді. Қаңғыбастар жерленетін қорымға қойылғандықтан, қабірінің қайда екенін де ешкім білмейді. Сенесің бе? Ұлы композитор, дарабоз тұлға. Міне, тағдыр.

Бірде Австрия королі атақты композитор Ференц Листке "сарайыма келіп концерт қойып берсін" деген бұйрық жібереді. Сонда Лист не деп жауап берді дейсің ғой. Корольдің шабарманына: "Ұлы мәртебеліге айта барыңыз, жұртпен бірге келіп, залға билет алып кірсін", – дейді. Міне, тектілік! Қыңырлық емес, қайсарлық!

– Ереке, енді бір-екі дәстүрлі сұраққа ауыссақ.

– Айта бер.

– Сіз Кеңес өкіметі тұсында жоғары атақ-марапаттың бәріне ие болдыңыз. Олардың бірқатары туралы айтылды, жазылды. Сары майдай сақтап жүргеніміз – Социалистік Еңбек Ері атағын қашан алдыңыз? Күтілмеген кедергі қырсықтар, жолыңызға көлденең тұрғандар болған жоқ па? Еңбек Ері болғаныңызды қалай қабылдадыңыз?

– Мен саған айтқанмын, тағы да мәжбүрлеп отырсың, Аллаға шүкір, үлкен-кіші қандай атақ алсам да, ешкім күндестік-бақастық, кедергі жасаған жоқ. Бәлкім, ол Д.А.Қонаевтың маған әрдайым оң қабақпен қарағанынан шығар.

Жасым алпысқа толар қарсаңда Социалистік Еңбек Ері атағына ұсынылғаным мәлім болды. Алуын алдым, бірақ қалай алдым, мәселе сонда. Жарғы бойынша

Ленин орденімен наградталған адамға арадан бес жыл өткенше Еңбек Ері атағы берілмейді екен. Себебі, Еңбек Ері атағымен қоса, марапат иесіне Алтын жұлдыз бен Ленин ордені қоса тапсырылады. Ал мен содан төрт жыл бұрын Ленин орденімен марапатталған едім. Сондықтан – Мәскеуде – саяси Бюро мүшелерінің арасында кереғар пікірлер болғанға ұқсайды. Әсіресе, М.А.Суслов "біріншіден, уставты бұзуға болмайды, екіншіден, ол әлі жас, Еңбек Ері болуға ерте" деп қасарысыпты. Әйтсе де, сол кездегі КСРО Жоғары Кеңесінің (аты-жөні есте жоқ) төрағасы табандылық танытып, кеңшілік жасайық депті. Тағы да біреулер қолдаған көрінеді.

Еңбек Ері болғанда қандай күй кешейін. Кәдімгідей. Салқынқандылықпен қабылдадым. Қуанған жоқпын демеймін. Мақтау, мадақтау, құттықтау жетіп жатты. Еңбек Ері атану – еңбегің жанғанның шырқау шыңы. Сол биікке қырандай самғап көтерілдім. Марапаттын бағасын білемін, түсінемін, төмендетпеймін.

– Әріптестеріңіздің арасында қызғаныш білдіріп, көре алмағандар болған шығар.

– Неге болмасын, болады ғой. Мен ондайдан биік тұрамын, мән бермеймін. Оның үстіне, біреу-міреулер сыртымнан сыпсың сөздер айтса айтқан болар, бірақ ешкім көзіме пәлен деген жоқ.

– Сіз КСРО-дағы Лениндік және Мемлекеттік сыйлықтар жөніндегі Комитетке мүше болдыңыз. Оған кімдер ұсынды, қызмет бабында қандай ыстық-суықтар ұшырасты? Қазақстандық жерлестеріңізге бүйрегіңіз бұратын ба еді, көмектесуге зауқыңыз болды ма? Қысқасы, сол шақтардағы есіңізде қалған жайлардың басты- бастыларына тоқталсаңыз.

– Саған оңай, сұрақ бересің де қарап отырасың. Маған қиын. Көкейде тұнып жатқан небір қызықты да қастерлі оқиғалар ойға түседі. Өмірімнің аса мәнді де мағыналы тұстары еді ғой ол. Әрі, үлкен сенім. Ондай аса мәртебелі комитетке ұлы Мұқтар Әуезовтен кейін Қазақстан атынан мүше болудың қаншалық жауапты екенін өзің де білесің. Мені онда әйгілі композитор Д.Шостакович, жазушы Л. Соболев онан соң әлгі Хрущевтің күйеу баласы, "Известия" газетінің редакторы

Аджубей және де басқа дәкейлер сайлады. Комитет төрағасы Н.Тихонов еді.

Ол заманда Лениндік сыйлыққа ұсынылу қиынның қиыны болса, топ жарып шығу одан да қиын болатын. Хас талант сынға түскенде әділдік салтанат құруы тиісті. Бұра тарту, сіз-бізге жол жабық. Кім лайық, соның бағы жанады. Соңғы шешім дауыс беру арқылы айқындалады. Мәселен, комитет мүшелерінің жартысы қолдап, жартысы қарсы болғандықтан Солженицынге берілмеді. Өзім қатты сыйлайтын әнші Георг Отстың өте алмағанына жаным ауырды. Бірақ комитет мүшелерінің бәрі мен емес, ілкіш тапты, пәлен дей алмайсың. Өшейінде қысылып-қымтырылмай жанып тұратын армян әншісі Гоар Гаспарян ақтық сында асып-сасып, өзін сахнада дұрыс ұстай алмай, абдырады да қалды, оңбай сүрінді. Атақты ала алмады.

КСРО халық артисі, әйгілі балет бишісі Майя Плисецкая бірінші этапта келмей қалып, екінші этапта концерттік программалары үшін Лениндік сыйлықты қалпақпен ұрып алды. Украин әншісі, КСРО халық артисі Дмитрий Гнатюк те шауып өтті. Менің кезімде біздің республикадан ешкім Лениндік сыйлық алған жоқ. Бибігүл Төлегенова ұсынылып еді, бірақ ол жолы Лениндік сыйлықты Людмила Зыкина алып кетті де, Бибігүлге Мемлекеттік сыйлық берілді. Бүйрегіңіз бұратын ба еді, көмектесуге зауқыңыз соғушы ма еді дейсің, ол үшін әуелі лайықты деп саналған талапкер ұсынылуы керек, онан соң бүйрегім мың жерден бұрып, көмектесуге зауқым соқса да, мәселе менде емес, дарында. Кімнің өнер қуаты мығым, соның мерейі үстем.

– Комитетке біздің республикадан кімдер мүше болды?

– Мұхтар Әуезов, Ғабит Мүсірепов, Қанафия Телжанов және мен. Қанафия атақты суретші. Қатар жұмыс істедік. Өте зипа, зиялы жан.

– Ұмытпасам, сіз КСРО Мемлекеттік сыйлығына сол кезде ие болмадыңыз ба?

– Солай. Өзі мүше боп отырып, сыйлықты жамбасқа басты деп пыш-пыштағандар да табылмай қалған жоқ. Бірақ шындық басқа. Сыйлықты мен қызмет бабымды

пайдаланып, не қол жайып, сұрап алған жоқпын, олай болуы мүмкін емес, биік марапат өнердегі биік жетістіктерім үшін бірауыздан берілді.

– *Бибігүл Ахметқызы ше?*

– Ол КСРО Мемлекеттік сыйлығын да, Социалистік Еңбек Ері атағын да менен кейін алды.

– *Сіздіңше, Бибігүл сол атақтарға лайық па?*

– Сен не, арандатқалы отырсың ба? Әрине, лайық. Бибігүл есть – Бибігүл. Роза Бағланова, Роза Жаманова үшеуінің қазақ өнеріндегі орындары бөлек. Әрқайсысы тұлға. Жас кезімнен қатар келе жатқан қымбат жандар. Менде қайбір оңған мінез бар, еркелігімді түсінеді, көтереді, рахмет!

– *Қазіргі теледидар жөнінде кейін айтатын пікірлерім бар деуші едіңіз, соның сәті келгендей.*

– Бары бар, кейде ағыл-тегіл айтқым келеді, кейде келмейді. Айтқан соң оны солар дұрыс қабылдап, сөз төркінін ұқса жақсы. Жасы үлкен адам бірдеңе білетін шығар деп шын пейілден құмбылдық танытып, қорытынды жасаса, айналып кетпейсің бе? Өйтпейді ғой. Сонда да айтып көрейін. Тоқ етеріне келсем, қазіргі көрсетілімдерде сайқы-мазақтық басым. Көрерменге ой салар, тағлым аларлық нәрсе шамалы. Бұл тоқмейілсу, ізденбеу, таптаурындыққа селт етпеудің көрінісі, біріншіден. Екіншіден, эстрада дегеніміз жартылай жалаңаш. Енді түгелдей жалаңаштану ғана қалып отыр. Осы ма жеткен жеріміз? Әлде, мен ештеңе түсінбейтін халге жеттім бе? Айтшы өзің, қайда бара жатырмыз. Анау құрттай құжынаған шала сауат журналистердің сөздерінде де құлаққа қонатын, ой салатын нәрсе шамалы. Өткірлік, білгірлік тапшы. Біреулерге қоятын сұрақтары қабыспайды, тайыз, қараптан-қарап қарның ашады. Интеллект бай болу үшін іздену, еңбектену керек. Кейде әлдебіреулер сөйлесейік деп маған да келеді. Сөз саптауларынан шошып, сендермен қазан қайнай қоймас деп босағадан аттатпаймын. Мәскеулік әдебиеттанушы, музыкатанушылар кіммен болса да тең дәрежеде сөйлеседі, ұғысады. Олардан қымсынып, аяғыңды тарта әңгімелесесің. Ең ғажабы, бірдеңе аласың, үйренесің, нәр

табасың. Бізде ше? Қарағым-ау, басқасын қайдам, бізде неге осы күнге шейін пышаққа сап болардай музыкатанушы жоқ?! Анау Кельберг, Аравиндердің өресі белгілі. Қазақтан неге жоқ, қайда? Соны айтамын.

Қала берді, қазақша хабарлар неге жұтан, сұрғылт? Тоқ етеріне келсек, інжу-маржан, асылдарды өз ішімізден тауып, тәрбиелейтін кез алдақашан жеткен. Шетелдік, тіпті анау мәскеулік эстрада шалапайларына таңданып, тамсана беруді, қол қусырып табыну, жаппай насихаттауды доғаратын уақыт жетпеді ме? Өзімізден, бәрі өзімізден болсын. Бұған дейін өзгеге табынсақ (мәртебе көрсек), енді бұдан былай олар бізге қарай мойын бүрсін, табынбаса табынбасын, бірақ санасатын болсын, аттап өте алмайтын болсын. Қазақ өнерпаздарының мүмкіндігі оған толық жетеді. Әттең, қолда барды ұқсата алмай отырмыз ғой, ұқсата алмай. Жанашыр ұйымдастырушы қайда, намысты қолдан бермейтін ұл-қыздарымыз қайда? Енді сұрағынды доғар. Тағы да бірдеңелер ойыма түсіп отыр. "Ақылбайдың әнін" тыңдап па едің?

- *Талай тыңдадық. Кәукен Кенжетәевтың орындауына.*

- Міне, міне, өзім де солай дейтін шығар деп отырғанмын. Ол әнді тұңғыш орындаған мен болатынмын. Мұқтар Әуезовтің айтуынан нотаға түсірдім деп Хамиди алып келген-ді. Әннің төресі. Ксйін Мұқаң көрген жерде маған ризалығын білдіріп жүрді. Кәукен де жақсы айтады. Таяуда жасы тоқсанға толып, кеші өтті ғой. Жалпы, қай әнді болмасын жеке (сольный) орындағанда ариялық мәнерге бұру ретсіз. "Қыз Жібек", "Ер Тарғын" операларындағы халық әндерін ария ретінде шырқау бір басқа да, сахнада жеке орындау бір басқа. Әр әннің өзіндік болмысы, рухы, тіпті дәмі, ісі деп те айтайын, философиясы сезіліп тұруы тиіс. Осы талаптан кейбір тәуір деген әншілеріміз де шыға алмай жатады. Әсіресе, халық әндерін арияға тән мақаммен айту әннің әрін кетіреді, өңін бұзады. Ән жүрекке жетуі үшін жүректен шығуы لازم. Ертеректе одақ кезінде "дауысты қажет етсең Козловскийді, жүрекпен айтылатын ән қажет болса Утесовты тыңда" дейтін сөз бар-тын. Екеуі

де мықты әнші. Мен олардың кәсіби өзгешеліктерін айтып отырмын.

Мен де опера әншісімін. Жасырақ кезімде – жасырмаймын – кейбір халық әндерін ариялық тәсілмен шырқайтыным үшін бүгінгі ғұлама ғалым, академик Рахманқұл Бердібаевтай азаматтардан аздап сын да естігенмін. Әділ сынды жатсынбау керек, шамырқанбай қабылдау керек. Ал тері тонды теріс айналдырып жіберетін шалағай сын жанды қажайды, пұшайман қылады.

– Өкініштеріңіз бар ма?

– Кімде болмайды, өкінішсіз өмір жоқ, қайсы бірін айтайын, біразы айтылды. Кейбір ірі тұлғалар халыққа, қоғамға сіңірген ұлан-ғайыр еңбегіне қарамай, көзі тірісінде-ақ ұмыт қалып жатады. Өлген соң екібастан. Міне, сол өкініш. Социалистік Еңбек Ері, КСРО Мемлекеттік сыйлығының иегері, КСРО халық артисі, екі рет Ленин, бір реттен Октябрь революциясы, Еңбек Қызыл Ту ордендерімен марапатталған, қаншама халықаралық, бүкілодақтық байқаулардың жеңімпазы атанған менің өзім де (олай емесін біле тұра) елеусіз қалып бар жатқан жоқпын ба деп қауіптенемін. Оған себеп те жоқ емес. Базбір құзырлы орындар мені аса қажетсінгендіктен емес, өз мүдделеріне керек болған соң шақыратынын біле тұра (шақырған жерден қалма дегенді де ескеріп) барамын. Сый-құрмет шын көңілден болғанға не жетсін.

Тәуелсіз мемлекетіміздің ең жоғары наградасы "Отан" орденімен марапатталғанымда Нұрсұлтан Әбішұлы көп ішінен оны маған бірінші тапсырды. Бір жолыққанда Ресейдің бұрынғы Мәдениет министрі Швыдкой: "Ермек туралы көп айтудың керегі жоқ, ол халықтың сүйікті әншісі, тарихи тұлға", – деді. Соған қарамай, қазір мені айналадағылар біле бермейді. Бір мысал келтірейін. Машинамды бұрын өзім айдаушы едім, қазір Ербол деген шоферім бар. Әне, сол кейде өз подъезіміздің алдында балалар ойнап, не қым-қуыт көліктен босамайтындықтан машинаны біресе онда, біресе мұнда қоятын кез болады. Бірде көрші үйдің алдында бір-екі минут кідірсе, әлдебір көкбет әйел "тұрма мұнда, әкет" деп дігірлепті. Шоферім:

"Оу, бұл Ермек Серкебаевтың көлігі, қазір кетемін", десе де құлақ аспай: "Ол кім сонша, білмеймін ондайды", – депті. Осы жақын маңдағы басқа үйлердің алдында да солай бопты. Кейбір жол полициясы қызметкерлерінің де мені білмейтінін көріп жүрмін. Көңіл-күйімнің астаңкестең болуына солар да жетіп жатыр. Қасым Аманжоловтың "Біреудің аспандағы асылымын, біреудің жерде жатқан жасығымын" дейтіні тегін болмаса керек. Мәдениеті жоғары, өркениеті өскен елдерде ондай жоқ. Мәселен, италиялықтар Энрико Карузо, Марио Лансо, Лучано Паваротти секілді ұлы әншілерін еңбектеген баладан еңкейген кәріге дейін біледі. Жә, мені қазіргі мәдениет саласын басқарып жүрген пысықтардың да бірі білсе, бірі білмейтініне шәгім жоқ. Мықтаса, аты-жөнімді білер, бірақ шығармашылығымнан толық хабардар дей алмаймын. Кім білсін, қартайдым ба екен, әлде тым нәуетектеніп кеттім бе, бір Аллаға аян. Бұлар өкпе ме, өкініш пе, наз ба, өзін бағамдай бер.

Басы ашық бір өкінішім бар, ол анық. Соғыстан бұрын да, майдан қызып жатқан тұстарда да үйге жиі келетін Иса Байзақов әкеммен сырласып, арқа-жарқа боп отыратын. Сөз саптауы мен өлең айтуынан жәй біреу емесі көрініп тұратын. Даңқы да аспандап тұрды ғой, бірақ мән бере алмасам, не амал. Өне, сол ғаламат адаммен өз бетімше әңгіме-дүкен құрып, әндерін өз аузынан үйреніп, ән салу мәнерін бойыма сіңіре алмағаным ағаттық болыпты. Енді өкінгеннен пайда жоқ.

– Әдеби кітаптар оқисыз ба?

– Мектепте жүргенде көп оқушы едік қой. Біртіндеп сиреді. Жұмысқа араласқан соң уақыт жетпеді. Қазір қартайдық. Бірақ бұл мүлде оқымаймын дегендік емес. Өне, көріп отырсың, қабырғадағы қайысқан сөрелердің іші толы кітап. Көңілім қалағанда кез-келгенін суырып аламын да оқимын. Біраз қазақ жазушыларының шығармаларын орысша аудармадан оқыдым. Орысша жазатын қазақ ақын-жазушыларының туындыларымен бір кісідей таныспын. Ана тілімде мүдірмей сөйлеп, қаншама жақсы білемін дегенмен, оқуға шорқақтау екенімді мойындаймын. Айтқандай, әлгіде қандай

өкінішін бар деп едің ғой, өкініштің бірі осы. Бірі емес, бірегейі десен де өз еркін.

– Қонақжайсыз ба? Қонаққа баруды ұнатасыз ба? Қандай тағамдарды жақсы көресіз?

– Қонақжаймын деп мақтанайын ба? Оны ел айтсын. Қонақтан қашатын қазақ болмайды. Үйіне келген адамға қай қазақ болмасын, құрығанда нан ауыз ти деп дастарқанға шақырады. Тамақты көп талғамаймын. Бірақ қазы, қарта, жал-жая, қуырдаққа не жетсін. Бұрын қымыз ішуші едім, қазір негізінен шұбат. Анам тамақ істеуге шебер болатын. Соларды аңсаймын.

Жас кезде қонаққа баруды жек көрмейтінмін және жиі баратынбыз. Осы кезде жас ұлғайғандықтан аяғым тарта бермейді, шаршаймын. Әр нәрсе өзі уақытында деген рас екен. Ал біттің бе? Мен біттім.

***

Көргені де, түйгені де мол, тыңдай берсең, бірінен-бірі ғажайып хикаяттар лек-легімен шыға беретін, тұла бойы небір асыл інжу-маржандарға толы Ерекеңдей аяулы жанмен бір жылға таяу созылған сұхбат осымен тамамдалып, әзірге ол да, мен де соларды қанағат етуге тән берістік. Маэстро:

– Мұнда жүр, – деді.

Фортепиано тұрған бөлмеге кірдік. Мұнда саусағың тиіп кетсе сайрай жөнелетін радио, магнитофон тақылеттес аппараттардың неше түрі сықа толып тұр.

– Жақында Мәскеуде тұратын ұлым Байғали менің даусым жазылған жаңа ұнтаспалар жіберіпті. Солардың бір-екеуін тыңдайық, – деді Ерекең. – Алматыда қазір бұлардың ешқайсысы жоқ. Кезінде Мәскеуде жазылған.

Сөйтті де, бір тетікті басып қалып еді, ашық та тұнық, өткір де күшті, әсем үн бөлмені керней жөнелді.

– Бұл әйгілі С.Рахманиновтың Д.Мережковскийдің сөзіне жазған "О, жоқ, кетпе, кете көрме, өтінем" деген романсы, – деді ән біткен соң.

– Бұл да С.Рахманинов. Сөзін жазған А.Фет, – деді "Мен сені күтемін" деген екінші романс аяқталған соң.

– Енді мынаны тыңдайық. Басқаларды қайдам, соғыс кезін еске түсіретіндіктен бе, өзіме ұнайды. Вениамин Баснердің "Аты жоқ асу үстінде" (На безымянной

высоте") атты әні, – деді үшінші ұнтаспаны қосып жатып.

– Мынау мен съезд, форум т.б. салтанатты жиындарда сан рет шырқаған кәдімгі "Родина". Музыкасы С.Туликовтікі, сөзі Ю.Полухиндікі, – деп төртінші әнді тыңдадық.

Екі бүктеліңкіреп отыр, мүлгіп отыр. Көздері жұмулы, кірпіктері дымқыл тартып барады.

– Пах! – деді ән біткенде. – Қалай екен? Әйбәт, ә?

– **Әйбат, – деймін. – Жас кездегі даусыңыз. Теңеуге сөз жоқ.**

– Немене, қазір даусым жоқ па, әлі сондай, – деді бала мінез маэстро.

– **Әрине, Ереке! Осы қарқыннан таңбаңыз. Ұзақ жасай беріңіз, – деп қолын қыстым.**

– Рахмет, – деп гүр етті.

Орнымнан тұрып, сыпайы қоштастым да, сыртқы есікке қарай беттедім.

"Өмір ғой, өмір..."

Маусым айының орта шенінде маэстроға телефон соғып: "Ереке, сізбен танысып, әңгімелесіп жүргенімізге бір жыл толды. Денсаулығыңыз жақсы ма? Үй-ішіңіз аман ба?" – дей бергенім мұң екен, сөздің соңын күтпей: "Әй, сен хабарласпай кеттің ғой. Өкпелеп жүрсің бе, немене? – деп бастырмалай жөнелді. – Шүкір, бәрі дұрыс! Мерейтойға дайындық үстіндеміз. Мойын бұруға уақыт жоқ. Осы әлгі біздің сұхбатымыз бітті ме, әлде тағы да жалғастырамыз ба?" – дегі онан соң.

– Сұхбаттың соңғы нүктесі қойылып, бұйырса, кітап болып шыққалы жатқанын білесіз ғой, – деймін.

– Иә, білемін, – деді жайбарақат. – Бір нәрселер қалып қойған сияқты, көңілімді күпті етіп жүр, соларды қоссақ кеш болмас па екен, үлгереміз бе?

– Бұрын айтылмаған жайлар ма? Тың нәрселер бар ма?

– Қалай десем екен, әуелі тыңдасайшы.

– Сөйлесуге дайынсыз ба? Қашан жолығамыз?

– Қашан десең де әзірмін, – дейді жұмсақ үнмен.

– Кітапқа кірсе жаман болмас еді.

– Ақылдасайық.

– Келістік, күтемін.

Солайша арадан екі-үш күн өткенде редакцияда бас қосып, әңгіме-дүкен қайта жалғасты. Қазақ "жақсы адам қартайса қазына, жаман адам қартайса қазымыр" деп текке айтпаған. Қашанда қысқа қайырып, тоқ етерін айтатын Ерекең: "Не айтуды ойланып-толғанып, кесіп-пішіп келдім. Сөзді бөлмей тыңдай бер", – дегі.

Қабағын түйіп, даусы бұзылыққырап шықты. Көзі жасаурағандай болды.

– Сен күткендей көп жаңалық жоқ. Есінде ме, өткендегі сұхбаттардың бірінде Отан соғысы кезінде елде тірі жүріп, қыруар қиындық көрген біз секілділерден қан майданда бір оқтан мерт болған қатардағы солдат бақытты ма деп ойлаймын дегенім. Сол сөзім – сөз. Соғыс кезіндегі тартқан азапты, басқаларды қайдам, өз басым әлі күнге ұмыта алар емеспін. Бәріміз басы жұмыр пендеміз, сол қасырет-қайғы, сірә, сүйектен өтіп, жүрекке шемең боп қатып қалған болса керек.

Бәлкім, біреулер ойлайтын шығар, Ермек Серкебаев өмірбақи мұңсыз-қамсыз ғұмыр кешіп, рахатқа кенеліп жүрді деп. Олай емес. Киер киім, ішер асқа жарымай, құрқылтайдың ұясындай тар үйде қысылып-қымтырылып, қыста жағатын отын болмай, суықтан бүрсең қағып, май шамға да жарымай, қараңғыда қарманған сәттерді ешкімнің басына бермей-ақ қойсын. Дұшпаныма да тілемес едім.

Әуелі сол соғыс өзі қайдан шықты, қалай басталды, тарихшы-зерттеуші болмасам да, өз пайымдауларымды білдіруге бел буып отырмын. Сен қаласаң да, қаламасаң да. Қазір біз де өмірдің біраз түйіткілдерін өзімізше саралап ұғатын, түсінетін халге жеттік. Бұрын білмеген беймәлім, ақыл жете бермеген құпия құбылыстардың біразын енді білетін болдық. Соғыс хақында кәнігі тарихшылар да көрпенің шетін енді-енді ашып жатыр. Сталин дейміз, Гитлер дейміз. Сталинді мақтаймыз, Гитлерді даттаймыз. Бірақ екеуі көпке дейін одақтас, бітімгершілікте болды дегеннің жаны бар ма? Мен бар деп ойлаймын. Әйтпесе, Гитлердің соғыс ашатынын дер кезінде хабарлаған адамдарға Сталиннің сенбей, күдікпен қарағанын қалай түсінуге болады? Жапониядағы барлаушы Рихард Зоргенің мәліметіне неге иланбады?

Түсінемін, Сталин мінезі қиын адам болды. Сен дұрыс түсін, мен тіпті де Сталинді жамандайын деп отырғаным жоқ. Айтайын дегенім, қай заман, қай

ләуірде де Сталин мен Гитлердей билеушілерден қарапайым халықтың аяусыз зардап шеккені.

– Сөзіңіз аузыңызда. Сталин елді қорғау үшін соғыспады ма?

– Айттым ғой Сталинді жамандағалы отырған жоқпын деп. Бірақ Сталин Гитлермен соғысқанға дейін Финляндия, Манжурия, Жапонияға ұрынып, Бессарабия, батыс Украина, Балтық бойы елдерін Кеңес үкіметіне күшпен қоспады ма? Сеніңше, бұл не? Арғы-бергі тарихта қашанда солай болған. Соларды ойлағанда “Пани дерутся, у холопов шуб трещат” деген поляк мәтелі ойыма келе береді.

Соғыс кезінде әке-шешеміз жанымызда болса да, біз көрмеген құқай аз. Ауырдың үсті, жеңілдің астымен өмір сүрген жоқпыз. Сол қияметтен қалай аман қалғанымды өзім де білмеймін. Біз үшін шыбын жаны шырқыраған анамды ойлағанда, жүрегім ауырады. Марқұм соғысты тұспалдап “Кім тышты, Ғарып тышты, қара жерді жарып тышты” деп отырушы еді. Мәні терең, түсіндің бе?

– Түсінгім. Ғарып деген не?

– Адамның аты ғой. Соғыс басталған соң тұрмыс-тіршілік төмендеген үстіне төмендеп, жағдайымыз ауырлай түсті. Әкем мұғалім. Мұғалімде қайбір жаритын жалақы бар? Рас, соғыстан бұрын жағдайымыз біршама жақсы боп келе жатыр еді. Соғыс басталды да, жер қауып қалдық. Екі бөлме деген аты ғана, үйіміз шын мәнінде бір бөлме болатын. Кіре беріс қуыста от жағатын пеш, ескі диван. Жастық шағым сонда өтті. Ойын баласы болғандықтан үйге түнгі сағат бір не екіде келемін. Әкем төргі бөлмеде ұйықтап жатады, шешем мені күтіп отырады. Қарын аш. Күн сайын бәрімізге тиесілі – 400 грамм қара нан. Анам қант салған бір кесе суды қайнатады, әлгі нанды соны ұрттап отырып жейміз.

Төсекке жатқанда анам неше түрлі қызық ертегілер айтады. “Ермек, егер көшеден бір дорба ақша тауып алсақ не істер едік?” – дейтіні бар. Жауабын да өзі айтады: “Базардан ет алар едім, бәріңе жаздық, қыстық

киім-кешек алар едім", – деп. Мен әзірше табылмаған ақша жайлы қиялдап жатып ұйықтап кетемін.

Үйіміздің қандай болғанын айттым. Оның өзі де әлдебір мекемеге тиесілі болғандықтан, басшылары шығындар деп дігірлеп, әкемді сотқа шақырады. Үйде Лениннің кітаптары көп болатын. Сотта әкем солардан дәйектеме келтіре отырып, үнемі жеңіп шығады. Көрдің бе, бұл өз алдына бір хикая. Жылда солай.

Соғыс бітті. Бірақ қиыншылық баяғы қалпы, тіпті одан да сорақы деуге болады. 1946 жылы консерваторияға түстім. Екінші курсты аяқтаған соң ба екен, жазға қарай студенттерді Сарқанд ауданына жұмысқа апарды. Сарқанд ауылында нан, жеміс, көкөніс мол. Бірақ онда көп бөгелгеміз жоқ, "Аманбөктер" дейтін совхозға кеттік. Ол да таулы жерде. Төрт бөлімше бар. Төртінші бөлімше таудың арғы бетінде. Біз екінші бөлімшеде жұмыс істедік. Жұмыс болғанда астық жинап, шөп шабармыз. Шөп шабатын машинаны екі өгіз, екі ат тартады. Одан басқа жұмыстар да шаш етекпен. Аман дейтін бригадир бізге қатал қарады. Өзі соғысқа барып келген екен, түсі жылымайды, қит етсе ашу шақырады, жөндеп тамақ та бермейді. Тәулігіне ішіп-жейтініміз бір бөлке нанның төрттен бірі және бір кесе көкшіл түсті ашқылтым сүт пе, қатық па, бірдене.

Шөп шапқанда машинаның алдыңғы жағында жергілікті орыс бала отырады. Ол шөппен бірге басы қиылатын семіз бөденелерді маған байқатпай жинап алып, үйіне әкетеді екен де, күн сайын етін жеп, сорпасын ішіп, тыңқиып тойып жүреді екен.

Солайша үш ай өтті. Күздің қара суығы басталып, қар жауатын кез жетті. Бізді қайтаратын түрлері жоқ. Шешем маған қайта тігіп кигізген әкемнің ескі костюмінің быт-шыты шықты, бәтеңке жыртылды. Әлгі бөлімше қожайыны Аман деген бүгін-ертең қайтамыз деп отырған күні маған "ей, бала, сен анау таудың арғы жағында батпаққа батып қалған лобогрейканы барып алып кел, әйтпесе жібермеймін" деп қиғылық салсын. Күн бата жетіп, лобогрейканы жүргізейін десем, екі өгіз тарта алмайды. Айдала. Тас қараңғы

түн. Қасқырлар қамай ма деген қорқыныш өз алдына. Ақыры болмаған соң, қос өгіздің біріне мініп, түн ауа бөлімшеге жеттім. Келсем Аман маған қарап күліп тұр. Найсапты келістіріп боқтадым. Ұзамай арбаға отырып, Сарқандқа кеттік. Мұнда жеткен соң санитарлар бит пен сірке басқан киімдерімізді отқа қақтап, қағып-сілкіп тазартқан болды. Әлі есімде, отқа қақталған биттердің сырт-сырт егіп жарылып жатқаны. Мұндайды кім көрген?! Ертеңіне жүк машинасына отырып Алматыға тарттық. Қалаға жеткен соң алба-жұлба түріме қарап милиция ұстап ала ма деген қауіппен қараңғы түскенше машинадан түскен жерде жасырынып отырдым. Түнделетіп үйге келсем, әкем жоқ. Жаркентке қызмет ауыстырып кетіпті. Шешем мені күтіп, бармай қалыпты. (Ол мен келген соң да онда барған жоқ.) Мені көрісімен жылап-сықтап, бетімнен сүйіп, шай-суын берді. Жуындырып-шайындырды. Кейін айтатын: "Егер мен сонда әкеңмен бірге Жаркентке кетсем, мына жаман үйден де айырылып, сен далада қалар едің", – деп. Сөйтіп, анамның арқасында баспанамыз аман сақталды.

Мына бір фактіні де айтайын, сен ұмытпай жаз. Содан кейін келесі жылы Алматының іргесіндегі Дмитриевка (қазір Байсерке) селосына жұмысқа бардық. Үш ай жүрдік. Қайтарда "іштіңдер, желіндер, тапқан ақшаларың соған кетті" деп бір тиын бермеді. Алматыға жаяу қайттық. Жолшыбай біреу бір бас қызылшасын берді. Отыз шақырым жерден соны үйге әкелдім. Анам содан ас пісірді. Міне, менің көргендерім. Өмірім қиындықсыз өтті дей алмаймын. Жақсылығы да қиындығы да аз болған жоқ, Өмір ғой, өмір...

Уақыт өтіп жатты. Шешем бізді (інім, қарындасым бар ғой) асырау үшін қазіргі республика сарайы тұрған жерден әріректегі диірменге барып еденге, қабырға жақтауына қонған ұнның тозаңын жинап әкелетін де, содан табаға нан пісіріп жегізетін. Нан деген аты ғана, дәмі жоқ. Шайнасаң – қиыршық тас, құм. Шешеме "қалай жейміз" десек, "шайнамай жұтыңдар" дейді. Сумен қоса шайнамай жұтамыз.

Апырай, сонда біреу-міреуміздің ауырып-сырқамағанымызға таңым бар.

Әкем қайтып келді. Тұрмыс бұрынғыша, шықпа жаным шықпа. Бір күні шешем әкеме: "Әй, Бекмағамбет, аштан қырылатын болдық қой, нағып отырсың, Шаяхметовке барсайшы, – деді. Әкем қинала-қинала келісті. Онда Жұмабай Шаяхметов Қазақстан компартиясы орталық Комитетінің бірінші хатшысы. Әкем қабылдауға жазылдым деп келді. Көп ұзамай "Беке, сізді бүгін түнгі сағат 11-де Шаяхметов қабылдайды, келесіз бе?" деген хабар жетті. Әкемде бармаймын дейтін шама қайда, қараңғы көшемен түртінектей жүріп Орталық комитетке барды. Жұмабай Шаяхметов әкемді келіскен уақытта қабылдап: "Беке, амансыз ба? Неге көрінбей жүрсіз?" – депті. Әкем: "Үлкен адамсың, бір жағы ұялып, келуге батылым жетпей жүрдім ғой", – депті. Жүмекең: "Беке, мен сізден оқыған шәкіртіңіз емеспін бе?! Неге ұяласыз? Қандай шаруамен келдіңіз, қысылмай айта беріңіз", – депті. Әкем шынын айтады: "Жалақы аз, үй суық, отын жоқ, шам жоқ, тамақ жоқ, киім жоқ, өзер жүрміз", – деп. "Жарайды, түсіндім", – деген Шаяхметов бір тетікті басып қалғанда, жалма-жан біреу кіріп келеді. Жүмекең оған: "Мына кісіні ертіп бар да, не сұраса, бәрін бер, мекен-жайын жазып алып, жағдайын біліп, маған айтып тұр", – деп табыстайды. Әкем рахметін айтып, Жүмекең тапсырған адамның соңынан ереді. Ол әкеме бірнеше метр әртүрлі матаға талон, бізге, шешеме, өзіне бас киім, аяқ киім, басқа да қажетті заттар береді. Шешемді ет комбинатының асханасына ыдыс жуушы етіп жұмысқа орналастырады. Шешем айтатын: "үйіліп жатқан ыдыс-аяқ. Нән ыдысқа майданға жөнелтетін ет пісіреді. Тереңдігі ек метрдей. Маған соны жуғызады. Оны тазарту құдайдың азабы", – деп.

Әйтсе де, бұл да болса бізге Құдайдың жасаған көмегі еді. Шешем күн сайын үш литрлік шелекпен сорпа әкеледі. Ет болмайды. Бермейді. Ебін тауып ала қалғанда да, қарауылдар өткізбейді. Өткізбеу өз алдына, қылмыстық жауапқа тарта салу түк емес.

Онда тәртіп қатаң. Сорпа ішінде ептеген өкпе, бауыр, жүрек, ішек-тұшақтар болады, бізге сол да ғаламат тағам. Қапустамен қосып соғып аламыз.

Шешем, әрине, үйге жетісімен бізге шелекті көрсетеді де, өзі сүріне жығылады. Жұмысы ауыр, шаршайды.

Шаяхметовтің арқасында үйімізге 1 тонна сексеуіл, 2 тонна көмір түсірілгені де бар. Әкем сексеуілді тасқа ұрып жарады, мамам үнемдеп жағып, үстіне там-тұмдап көмір салады. Үй жылиды. Көмірдің қызуынан плитаның кірпіштері жарылып кетеді. Жақсының шарапаты дегендей, иманды болғыр Жұмабай Шаяхметовтың арқасында сөйтіп, тұрмысымыз сәл де болса түзелді, үйімізге береке кірді, ырзық молайды. Ростовтан келген көрші еврей кемпір бар еді, бір күні шешемді өзі басқаратын “тағам дәмі” деп аталатын артельге жұмысқа қабылдап, ол да өз тарапынан қайырымдылық жасады. Анам ол жерден де неше түрлі тағам алып келіп жүрді. Көрші кемпірдің үріп ауызға салғандай сұлу қызының маған көңілі ауып, ықылас білдіретін. Мен салқындау қарадым ғой деймін. Кейін олар Ростовқа көшіп кетті. Алматыдан біраз байлық жинап алып кетті-ау деп ойлаймын.

Енді бір қызығы, бізді тұрған үйімізден шығару әрекеті тиылмады. Олар сотқа береді. Лениннің айтқандарына сүйенетін әкем ақтығын дәлелдеп, құтылып кетеді. Үйдің меншік иесі – мекеме бастығы да көршіміз. Аты Шәкен, қызының аты Клара. Араласып-құраласып, тату-тәтті тұрдық. Шәкенде жаман ой болмағанмен, біреулер айдап сала ма, қайдам, “тәртіп солай ғой, қайтейін, көңілге алмаңдар, мені де түсініңдер, мен сендердің жағындамын ғой” деп ағынан жарылатын байғұс. Біз сондайды да көргенбіз.

Анау әлгі Сарқанд ауданындағы шолақ белсенді Аман деген әлі күнге дейін есімнен кетпейді. Себебін жоғарыда айттым. Шіркін-ай, сол неме кейін менің кім болғанымды білді ме екен деп ойлаймын.

– Білуі де, білмеуі де мүмкін. Онда сіз жас жігітсіз.

– Жас болғанда, жиырмадан асқан шағым ғой.

Теледидар, кинодан көрсе, тануы мүмкін. Соғысқа қатысқандардың көбі кішіпейіл, қарапайым болғанмен, Аман сияқты көкірегін көтеріп, майданда болғанын міндетсінегіндер аз емес-ті. Жаныма жара салған сондайлардың тағы біреуі есімде. Консерваторияны бітіріп, театрда жұмыс істеп жүргенде Синьцзянға гастрольдік сапармен бардық. Онда бірінші әйелім...е...е...е, аты-жөні кім еді, тоқта тоқта...

– **Тамара Ефимовна Лебедева.**

– Иә, дұрыс айтасың, Тамара Ефимовна Лебедевамен ажыраспаған кезім. Бірде Тамара телефон соғып, екі бөлмелі пәтер берілгенін хабарлады. Іссапардан асығып-аптығып келсем, Тамара жылап отыр. Не болды десем, “жүр, бізге берген пәтерге барайық, сонда білесің” дейді. Онда барсақ, бөтен еркек отыр. Түсі суық, бір аяғы ағаш, шүңірейген көзі өңменіннен өтеді. Сәлемімді дұрыс қабылдаған жоқ. “Бұл қалай?” – дегеніме: “Бұл солай, мен соғыс ардагерімін, мүгедекпін, сендер үшін қан төктім, аман-сау жүргендерің менің арқам, – деп бет қаратпайды. – Маған ешкімнің әмірі жүрмейді, қай құдайың болса да келе берсін, бұл пәтерден өлмей шықпаймын”, – дейді.

Амал қанша, заңды пәтерден қағылды. Бірақ сол подъезді – мамандығы рентгенолог – жасы келген бір адам бар-тын. Әйелі де, балалары да жақсы жандар болатын. Өне, сол адам маған: “Біз басқа пәтерге ауысамыз, сен біздің пәтерге кіріп ал”, – деп ақыл берді. Кіріп алдық. Ұй комитетінің бастықтарына бізге берілген үйге әлдебір соғыс мүгедегі кіріп алып, шықпай қойғанын, енді мына босаған пәтерден біздің де шыға алмайтынымызды айттым. Әлгі соғыс мүгедегімен біраз уақыт көрші тұрдық. Өте қытымыр, айналасын тұқыртпай жүре алмайтын, дүкендерден нан, сүт, қант сияқтыларды таяғын шошаңдатып үнемі кезексіз алатын, айқай-шуы көп пенде еді. Ау, соғысқа қатысқан жалғыз сол ма? Өз басым майданда алған орден, медальдарын омырауына бір рет те тақпай, ешкімге көрсетпей өткен сыпайы жандардың талайын білемін. Ұмытпасам, өзімнің жерлесім, Кеңес Одағының

Батыры Мәлік Ғадбуллин ағамыз да сондай болды-ау деймін. Әттең, былайша білгеніміз болмаса, жақын араласып, сырлас-мұңдас бола алмадық. Ол жазушы, әдебиетші-ғалым, мен әнші, рухани тұрғыдан алыстық жоқ, тонның ішкі бауындай болып-ақ жүретін жөніміз бар еді, амал қанша?!

Өмірдің жартысы өкініш дейтін кім еді, Қадыр Мырза Әли ме, иә, сол ғой деймін. Кім айтса да дұрыс айтады. Ол шіркінің – өкінішті айтам – бәрімізде де аз емес, қайтеміз. "Алды – үміт, арты – өкініш алдамшы өмір" дейді Абай атамыз. Алла жар болсын баршамызға. Өткен сұхбаттардың бірінде екінші жарым Лидия Сергеевнадан ажырасқанымды айтқанмын, қалай десең, олай де, мен үшін ол да өкініш. Біраз жыл бірге тұрған адамыңмен ажырасып кету оңай бола ма? Есті адамға бұдан асқан қиындық болмайтын шығар. Өзегінді өкініш қарыйды, қиналасың.

– Онымен не үшін ажырасқанымды жарылсаң да айтпаймын дегендей едіңіз. Әлде, таратып айту ниетіңіз бар ма? Күбір-жыбыр болмау үшін барлығын өз аузыңыздан естіген дұрыс болмас па екен?

– Ары ойлап, бері ойлап, өзім де сондай байламға келгендіктен Лидия Сергеевнаның атын атап отырмын. Айт десең, мен дайын. Қажет пе өзі? Алдымен соны айтшы!

– Біліп отырып, несін сұрайсыз?!

– Әй, қусың-ау. Ұстатпайсың. О баста Лидия Сергеевнаға сүйіп қосылған некелі әйелімнен кетіп, өлердей ғашық боп (екінші рет) үйленгенімді айтқанмын. Ажырасуымның себебі не? Оны айтқан жоқпын. Тоқ етері былай. Алтын дегенім жез болып, Лидия да ер азаматты сыйлай алмайтын, жел сөзге еретін шайпау мінезді, ұрыс-керіске бейім біреу боп шықты. Лидияны жамандайын деп отырған жоқпын. Жасыратыны жоқ, сол бір кездерде не көп, жора-жолдас көп, дос көп, той-думан, ойын-сауық көп, ішу жиірек. Ішкенде ақылыңды ішпейсің ғой. Алайда, Лидия басқаша қарайды. Біреулердің азғырғанына бой алдырды. Новосібір облыстық партия комитетінде жауапты қызмет істейтін әкесіне мені маскүнем деп

шағымданды. Әкесі Қонаевқа хат жазды. Қонаев ол хатты менің көзімше қоқыс салатын қорапқа лақтырып тастады. Міне, қазақ. Димекең нағыз азамат еді ғой. Ешқандай шара қолданбады. Бәрінен өкініштісі, Лидияның басқа бір еркекпен жүретінін сездім. Оның үстіне, бір күні үйге қызу күйде келсем, анасы екеуі есікті іштен іліп алып, ашпай қойды.

– Әкесі обкомда істейтін еді дегіңіз, сонда анасы не, күйеуімен ажырасқан ба еді? Сіздермен бірге тұрғаны қалай?

– Сен білмейсің, ол кезде ресейліктердің көбі кедей болатын. Лидияның ата-анасы да жарыған адамдар емес-ті. Сондықтан жазға қарай, әсіресе, анасы Мира Осиповнаны шақырып алатынбыз.

– Түсінікті. Сізге есік ашпады. Онан соң не болды? Есікті бұзып кіргіңіз бе?

– Не тантип отырсың? Бұзып кіретін бұзақы ма екенмін? Қатты сырқаттанып, реанимацияға түстім. Біраз уақыттан кейін Лидия Қазақстан Орталық партия ұйымының хатшысы Саттар Имашевқа барып, “Три богатыря” дейтін үйлерден екі бөлмелі пәтер алып, қызым Ираны жетектеп сонда кетті. Мен жоқта үйде ештеңе қалдырмай, дүние-мүліктің бәрін сабақты инеге дейін үптеп кетіпті. Лидия КазПИ-де істейтін. Айтпақшы, соңғы жылдары маған ылғи да “сен менің арқамда адам боп жүрсің” деп ыңылдай беретін. Өзің де білесің, күйеулерінің миын шұқудан жалықпайтын қатындар көп қой. Лидия да солардың бірі боп шыққасын амалым қайсы. Ол мені азып-тозып, құрып кетеді деп ойлады. О баста өлдім-өштім деп ұрынған өзім. Ендеше, кімді кінәлаймын? Бұл солай. Немене, айтпасын айтқыздым деп мәз болып отырсың ба?

– Не десеңіз де еркіңіз, ренжімеймін. Лидия қазір қайда, осында ма? Сізден кейінгі күйеуінен бала-шағалы болды ма? Ол күйеуі қазақ па еді?

– Айтады екенсің. Қайдағы бала-шаға?! Күйеуі бір институтта оқытушы боп істейтін орыс болатын, екеуі Днепропетровскіге көшіп кетіп еді, онда барған соң ажырасыпты. Күндердің күнінде маған қайта қосылайық деп емеурін білдірген. Сынған шыны

қайта қалпына келе ме? Қызым Ира да шешесінің сырын жақсы біледі. Кейін өзіме келді. Лидия қазір қартайған, жалғыз тұрады. Реті келгенде Лидиямен қазірге дейін сөйлесіп тұрамын, Альфиямен де таныстырғанмын.

– Қателессем Құдай кешірсін, өткен сұхбаттарда Лидияға шаң жуытпай, аһылап-үһілегеніңізге қарағанда, бәрібір, оны шын сүйгенге ұқсайсыз.

– Мүмкін. Бәрі мүмкін. Орыстар "Любовь зла, полюбишь козла" дейді.

– Үшінші әйеліңіз жөнінде де таратыңқырап айтарыңыз бар шығар?

– Раушан ба? Бар. Жасырып-жабатын ештеңе жоқ. Лидиядан ажырасқан соң бойдақтық өмірдің қиыншылығын бірі кісідей көрдім. Раушан опера театрындағы бір цехта істейді екен. Спектакльдерден қалмайтын. Әдеміше аруға аңсарым ауып, бірде үйге алып келдім де, ерлі-зайыпты боп тұрып қалдық. Бірнеше жыл отастық. Күндердің күнінде әлденелерден көңілім суып, Раушанды жаным қаламайтынын сезіп жүрдім. Күндердің күнінде тағдыр Альфияны кезіктірді. Ол мені, мен оны ұнаттым. Раушанға "мен басқа адамды жақсы көремін" деп ашығын айттым. Онан соң Қонаевтан алған керемет үйді бөліп, үш бөлмені Раушанға беріп, үш бөлме өзімсі қалды. Спссең де, сенбесең де өзің біл, мінәйі себеппен 20 мың долларды Раушан иеленіп, мен бір тиынсыз қалдым. Мүмкіндігім мол адаммын, кедейленген ештеңем жоқ, ұзамай ақша да, дүние-мүлік те қалпына келді. Бірақ бірде Раушанның маған санаторийге жолдама әперіп, қалтаңа қаржы салайын дегеніне риза болғанымды жасырмаймын.

Қазіргі жарым Альфия жайлы айтқанмын, білесің, әке-шешесі Павлодарда тұрады. Альфия сауатты, алғыр, маған шын берілген, ісіне мығым. Бұрынғы күйеуі Мәскеуде оқыған тәуір музыкант болғанмен, ішімдікке әуес еді, қайтыс болған. Одан ұлы бар. Оны мен өз ұлымдай көремін. Былтыр үйлендірдік. Жақында немере сүйдік.

– Сыбырлағанды Құдай естімей ме дегендей, өткен

сұхбаттарда бір кезде сіз туралы республикалық газеттердің бірінде "Қонақүйдегі гастрольдер" деген фельетон жарияланғаны туралы сұрағым келгенмен, ренжітіп аламын ба деп үндемей қоя салып едім. Есіңізге бар шығар, ол қай газет еді, жазған кім?

– Сенің де білмейтінің жоқ екен. Болған ондай фельетон. "Ленинская смена" газетінде жарияланған. Жазған сабаз – Брейгин дейтін біреу. Қазір ата-бабасының ежелгі отаны Израильде деп естимін. Меніңше, оны маған айдап салған біреулер болған-ау, сірә. Өзімше қазақтың ән-би ансамблінің жетекшісі боп ұзақ жыл істеген, КСРО Халық артисі Лидия Чернышова ма деп шамалаймын. Қит етсе, жұртты Брежневті айтып қорқытатын. Одан тіпті Димаш Ахметов жарықтық та аяғын тартады дейтін. Оңай ма, Брежнев деген Брежнев. Құдай емес, құдайдан былай да емес.

Ал фельетонның жазылу жайы былай. Өлдеқайдан командировкадан оралып, қазіргі "Жетісу" қонақүйінде тұрып жатқанмын. Бірде бөлмеге қадірлі достар келіп, ештеңе бұлдірмесек те, біраз гуілdestік. Түннің бір уағында қонақүйдің әкімшілік қызметкері келіп: "Серкебаев жолдас! Сіз мұнда тұрғаныңыз үшін ақша төлеген жоқсыз. Дереву төлеңіз!" – деп дігірлесін. Мен: "Әй, әуслі таң атсын да, сендер немене, мені түн жарымда қашып кетеді деп ойлайсыңдар ма? Жоғалыңдар!" – деп қуып шықтым.

Содан біреулер құлақтанып, анадан мынаған, мынадан анаған жеткен. Чернышева білген. Брейгин киліккен. Сол.

– Ол кезде, әсіресе, кез-келген фельетон ресми орындарда талқыланып, сыналған адамдардың мәселесін қарап, шара қолданатын үргіс болушы еді. Сізге жаза берілді ме?

– Не үшін? Ешқандай жаза берілген жоқ. Берілуге тиіс те емес-ті. Әлгі өзің айтқан ресми орындар да, басқалар да ауыздарына су толтырып алғандай, бірде-бірі құқ еткен жоқ. Жалпы, мен ол нәрсені күле отырып есіме аламын. Қопалдау айтқанда, кіл шуылдақтардың текке шәуілдегенінен қылым да

қисайған жоқ. "Атың шықпаса, жер өртенің" кері ғой бұл. Өмірде не болмайды. Тіршілікте жақсы мен жаман, күн мен түн сияқты алмасып тұрады. Өмір ғой, өмір...

- Сексен жылдық мерейтойыңызға дайындық барысы қалай? Ел-жұртта серпіліс бар ма?

- Аллаға шүкір, ел-жұрт та, биліктегілер де алдын-ала елеп-ескеріп, шама-шарықтарынша қарап жатпаған сыңайлы. Оның үстіне, мен де онша көп бірдеңе дәмететін сұғанақ, сұрамсақ емеспін. Тек ұмытпаса болды, сол жетеді. Былтырдан бергі екеуміздің сұхбаттарымыздың басын қосып, кітап етіп шығарамыз деп жатқан сендерге де алғыстан бөлек не айтайын. Бәрекелді! Бұларын "өсер елдің балалары бірін-бірі батырым дейдінің" көрінісі. Құдай өшер елден аулақ қылысын.

- Өмірбақи отан, туған ел, жер туралы неше алуан ғажайып әндер шырқап келдіңіз, әлі де шырқайсыз. Отан туралы не дер едіңіз?

- Біздің отанымыз – Қазақстан! Қазақтың елі, жері! Өз басым анау балаларым мен немерелерім тұрып жатқан Американың өзінде жеті күн жүре алмас едім. Өйткені, төзе алмаймын. Түсінікті ме? Міне, менің Отан хақында айтарым. Қазақ аман болсын! Қазақстан жасасын. Нұрсұлтан інімнің абыройы биіктей берсін! Осымен әңгіmemіз бітті ме? Бітті! Ал сау бол.

***

Ермек Серкебаев. Бұл есім елдің аузына ілініп, жалғыз қазақ емес, бүкіл әлем жұртшылығының назарын аударғанына алпыс жыл. Аз ба, көп пе, бағамдай беріңіз.

Сондықтан да Ермек Серкебаев десе елең етпейтін құлақ, селт етпейтін жүрек жоқ. Оның орындауындағы небір әйгілі романс, ария, халық әндерін сан рет тыңдап, театр сахнасында орындаған рөлдерін тамсана тамашалаған біз де әйгілі әншіні бұған дейін сырттай біліп, сырттай табынып, сыйлап жүретінбіз. Жүзбе-жүз дигарласып, ауызба-ауыз сұхбаттасу мүмкін емес деп те ойлайтынбыз. Себебі, атақ-даңқы тым алысқа ұзап, бір жағы ғарышқа, бір жағы жер

планетасының кіндік шегіне жеткен гарабоз тұлғаның сыртқы сұсы мен айбыны мысымызды басып тұратын.

Ол жөнінде айтылмаған, жария болмаған, әйгіленбеген ештеңе жоқтай көрінетін. Том-том кітаптар жазылған болар, бәлкім, біз аңдаусызда байқамаған шығармыз деген ой да қылаң беретін ара-тұра. Әйтсе де, журнал оқырмандарының талап-тілегін ескеріп, Ерекенмен кездесуге, тілдесуге тәуекел еттік. Ол да шалқайып-шіренбей, зипалық танытып, бірден келісім берді.

Біз өзін күллі дүниедеген сырт қалғандай сезініп, жиі-жиі мұңға батып отыратын әншінің жанының тереңіне бойлауға тырыстық. Бұған дейін көрген-білген, түйсінген-сезген оқиғалар мен құбылыстарды қамту арқылы ғұмырнамалық бел-белестерін айшықтау, тәлімгерлік-өнегелік тұстарын молырақ ашуды мақсат тұттық.

Ермек Серкебаев! Бүкіл дүние таныған талант. Әлемге қазақ ұлтын танытқан, талай-талай аламан бәйгеде оза шауып жүлде алған ерен жүйрік.

Ермек Серкебаев! Ұлтымыздың, Қазақстанның мақтанышы. Қазақ деген ұғыммен қатар аталар есім.

«Кім келіп кім кетпейді бұл өмірге». Ұлы әншінің жан дауысындай естіліп, жүректегі шерін, мұңы мен наласын ала шыққан осынау сөздің астарын көкірегінде көзі бар кім-кімнің де терең түсінері қажет. Шыңға біткен жалғыз шынардай халықтың бағына туған, әнін төрткүл дүние тік тұрып тыңдаған Ермек Серкебаев біреу. Ол баршамыздың мақтанышымыз. Ол бекзат болмысты әнші. Ұлы әншінің қайталанбас ғажайып өнеріне, халқына сіңірген еңбегіне өлшем жоқ. Ермек Серкебаев — қазақ деген ұлы халықтың қайнары сарқылмас рухани қазынасы.

МАЗМҰНЫ

Мен Мұқанға қарыздармын.....	4
Ой, дәурен-ай!.....	17
Мені тізімнен алып тастапты.....	32
Жасыратын ештеңем жоқ.....	50
Қаһарлансам, қамал бұзамын.....	66
Мен қазақпын.....	83
Сексен есік қағып тұр.....	100
Көргенім де, білгенім де көл-көсір.....	119
Өмір ғой, өмір.....	137

Зәкір АСАБАЕВ

ӘН-ҒҰМЫР
эссе-диалог

Редакторы – *Б.МҰҚАИ*
Тех.редакторы – *М. ЖОМАРТОВА*
Компьютерде терген – *Ж. ОРАЗБАЕВА*

Теруге 2.11.2005 ж. берілді. Басуға 29.06.2006 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/32. Офсеттік басылыс. Шартты баспа табағы 12. Есептік баспа табағы 12,5. Таралымы 5000 дана. Тапсырыс 845

ЖШС РПБК "Дәуір", 050009, Алматы қаласы, Гагарин даңғылы, 93.
Тел.: 69-40-35, 42-47-69, 42-07-90,
E-mail: rpik-dauir_81@mail.ru, rpik-dauir2@mail.ru

ӘН-ҒҰМЫР